

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**YETİŞKİNLERDE DİNDARLIK, ŞÜKÜR VE MUTLULUK
İLİŞKİSİ ÜZERİNE NİCEL BİR ARAŞTIRMA**

TUĞBA ESERLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ŞENTEPE LOKMANOĞLU

OCAK - 2022

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YETİŞKİNLERDE DİNDARLIK, ŞÜKÜR VE MUTLULUK
İLİŞKİSİ ÜZERİNE NİCEL BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğba ESERLER

Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

“Bu tez 18/01/2022 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından Oybirliği / Oyeokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Abdulvahit İMAMOĞLU	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ŞENTEPE LOKMANOĞLU	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Fatma BAYNAL	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet

Hayır

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütölen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Tuğba ESERLER

18/01/2022

ÖNSÖZ

İnsanların hastalıklarla baş etme şeklini, acıyı kavrayış biçimlerini ve kaygılarını inceleyen psikologlar, son zamanlarda pozitif psikoloji başlığı ile olumsuz duyguların yanında olumlu duygu, davranış ve değer yargıları üzerinden de araştırmalar yapmaya başlamışlardır. Değer yargıları üzerinden yapılan araştırmalar din psikolojisini de yakından ilgilendirmektedir. Din psikolojisi alanında yapılan araştırmalar oldukça geniş bir literatür oluşturmaktadır.

Bu araştırma dindarlık düzeyinin şükretme eğilimi ve mutluluk yönelimine etkisini incelemektedir. Çalışmanın ilk bölümünde araştırmanın önemi, amacı, problemleri ve teorik açıklamalara yer verilmiştir. İkinci bölümünde araştırmanın modeli, araştırmaya katılanlar ve nitelikleri ve veri toplama araçlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Üçüncü ve son bölümde ise dindarlık, şükür ve mutluluk arasındaki ilişkiler ile ilgili bulgular ve yorumlara yer verilmiştir. Yetişkinlerin cinsiyet, yaş, medeni durum, sosyal çevre, meslek, eğitim vb. demografik değişkenlerinin onların şükür ve mutluluğuna herhangi bir etkisi olup olmadığı tespit edildi. Bunlara ek olarak öznel dindarlık algısı ve namaz kılma sıklığı da demografik değişkenlere eklendi. Son olarak dindarlık, şükür ve mutluluğun birbirleriyle ilişkisi incelendi.

Bu çalışmanın hazırlanmasında benden katkılarını ve ilgisini esirgemeyen değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ŞENTEPE LOKMANOĞLU'na; maddi manevi yanımda olan ve beni yüreklendiren sevgili eşim Serhat ESERLER'e; tez çalışmam boyunca bana destek veren dostum Halime ÖNELGE'ye; her zaman destekçim ve yardımcım olan, haklarını asla ödeyemeyeceğim canım anne ve babama, tez hazırlama sürecinde birçok konu danıştığım ve yardımını aldığım canım abim Mehmet Akif KARAKAYA'ya ve çalışma süresi boyunca bana müsaade eden, evimizin neşesi biricik oğlum Mete Han'a sonsuz teşekkür ederim.

Tuğba ESERLER

18/01/2022

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLO LİSTESİ	iv
ŞEKİL LİSTESİ	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: TEORİK ÇERÇEVE	6
1.1. Mutluluk	6
1.1.1. Mutluluk Kavramı	6
1.1.2. Felsefede Mutluluk Kavramı.....	7
1.1.2.1. Hazcılık	9
1.1.2.2. Faydacılık.....	10
1.1.2.3. Mutluluk Ahlakı (Eudaimonism).....	11
1.1.3. Dinlerde Mutluluk Kavramı	13
1.1.3.1. Yahudilikte Mutluluk Kavramı	14
1.1.3.2. Hıristiyanlıkta Mutluluk Kavramı.....	14
1.1.3.3. İslam’da Mutluluk Kavramı	15
1.1.4. Pozitif Psikolojide Mutluluk Kavramı	15
1.2. Şükür.....	16
1.2.1. Şükürün Tanımı.....	16
1.2.2. Psikolojik Kavram Olarak Şükür	17
1.2.3. Dini Bir Kavram Olarak Şükür	19
1.2.3.1. Yahudilik ve Hristiyanlıkta Şükür Kavramı	19
1.2.3.2. İslâm’da Şükür Kavramı	20
1.2.4. Şükür ve Mutluluk İlişkisi.....	21
1.2.5. Şükür ve Dindarlık İlişkisi	22
1.3. Din ve Dindarlık	23
1.3.1. Dindarlık Boyutları	25
1.3.2. Dindarlık Yönelimleri	29

BÖLÜM 2: YÖNTEM.....	31
2.1. Araştırmanın Modeli	31
2.2. Araştırmaya Katılanlar ve Nitelikleri	31
2.3. Veri Toplama Araçları.....	33
2.3.1. Kişisel Bilgi Formu	33
2.3.2. Mutluluk Yönelimleri Ölçeği Kısa Formu	33
2.3.3. Şükür Ölçeği.....	34
2.3.4. Ok-Dini Tutum Ölçeği	34
2.3.5. Normallik Analizi Sonuçları	35
2.4. Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizi	36
BÖLÜM 3: BULGULAR VE YORUMLAR	38
3.1. Genel Profile İlişkin Bulgular	38
3.2. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular.....	39
3.2.1. Cinsiyete İlişkin Bulgular ve Yorumları	39
3.2.2. Yaş Değişkeni ile Ölçekler Arasındaki İlişki.....	43
3.2.3. Medeni Duruma İlişkin Bulgular ve Yorumları.....	47
3.2.4. Sosyal Çevreye İlişkin Bulgular ve Yorumları	50
3.2.5. Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular ve Yorumları	52
3.2.6. Mesleğe İlişkin Bulgular ve Yorumları.....	57
3.2.7. Gelir Durumuna İlişkin Bulgular ve Yorumları.....	61
3.2.8. Öznel Dindarlık Algısına İlişkin Bulgular ve Yorumları.....	65
3.2.9. Namaz Kılma Sıklığına İlişkin Bulgular ve Yorumları	68
3.3. Dindarlık, Şükür ve Mutluluk Arasındaki İlişkiler.....	73
3.3.1. Dini Tutum Ölçeği ile Ölçekler ve Alt Boyutları Arasındaki İlişki.....	73
3.3.2. Şükür Ölçeği ile Ölçekler ve Alt Boyutları Arasındaki İlişki	75
3.3.3. Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ile Ölçekler ve Alt Boyutları Arasındaki İlişki.....	76
SONUÇ	79
KAYNAKÇA.....	85
EKLER	93
ÖZGEÇMİŞ	98

KISALTMALAR

ANOVA	: Analysis of Variance
Ark.	: Arkadaşları
Çev.	: çeviren
s.	: sayfa
SPSS	: Statistical Package for the Social Science
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: ve benzeri
vs.	: vesaire

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımı.....	32
Tablo 2: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklere Göre Dağılımı.....	32
Tablo 3: Kullanılan Ölçeklerin ve Alt Boyutların Normallik Analizi Sonuçları.....	35
Tablo 4: Kullanılan Ölçeklerin ve Alt Boyutlarına Ait Tanımlayıcı İstatistiksel Bulgular.....	38
Tablo 5: Katılımcıların Cinsiyetleri ile Dini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular	40
Tablo 6: Katılımcıların Cinsiyetleri ile Şükür Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular	41
Tablo 7: Katılımcıların Cinsiyetleri ile Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular	42
Tablo 8: Katılımcıların Yaşları ile Dini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular	44
Tablo 9: Katılımcıların Yaş Grupları ile Dini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular	44
Tablo 10: Katılımcıların Yaşları ile Şükür Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular	45
Tablo 11: Katılımcıların Yaş Grupları ile Şükür Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular	45
Tablo 12: Katılımcıların Yaşları ile Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	46
Tablo 13: Katılımcıların Yaş grupları ile Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	46
Tablo 14: Katılımcıların Medeni Durumları ile Dini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	47
Tablo 15: Katılımcıların Medeni Durumları ile Şükür Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	48
Tablo 16: Katılımcıların Medeni Durumları ile Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular	49
Tablo 17: Katılımcıların Sosyal Çevreleri ile Dini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	50

Tablo 18: Katılımcıların Sosyal Çevreleri ile Şükür Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	51
Tablo 19: Katılımcıların Sosyal Çevreleri ile Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular	52
Tablo 20: Katılımcıların Eğitim Durumları ile Dini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	53
Tablo 21: Katılımcıların Eğitim Durumları ile Şükür Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	55
Tablo 22: Katılımcıların Eğitim Durumları ile Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular	56
Tablo 23: Katılımcıların Meslekleri ile Dini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	57
Tablo 24: Katılımcıların Meslekleri ile Şükür Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular	59
Tablo 25: Katılımcıların Meslekleri ile Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular	60
Tablo 26: Katılımcıların Gelir Durumları ile Dini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	62
Tablo 27: Katılımcıların Gelir Durumları ile Şükür Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	63
Tablo 28: Katılımcıların Gelir Durumları ile Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular	64
Tablo 29: Katılımcıların Öznel Dindarlık Algıları ile Dini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular	65
Tablo 30: Katılımcıların Öznel Dindarlık Algıları ile Şükür Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	67
Tablo 31: Katılımcıların Öznel Dindarlık Algıları ile Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular	68
Tablo 32: Katılımcıların Namaz Kılma Sıklıkları ile Dini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular	69
Tablo 33: Katılımcıların Namaz Kılma Sıklıkları ile Şükür Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	71

Tablo 34: Katılımcıların Namaz Kılma Sıklıkları ile Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular	72
Tablo 35: Dini Tutum Ölçeği ile Ölçekler ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular	73
Tablo 36: Şükür Ölçeği ile Ölçekler ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular	75
Tablo 37: Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ile Ölçekler ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular	77

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Araştırma Modeli.....	31
--------------------------------	----

ÖZET

Başlık: Yetişkinlerde Dindarlık, Şükür ve Mutluluk İlişkisi Üzerine Nicel Bir Araştırma

Yazar: Tuğba ESERLER

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ŞENTEPE LOKMANOĞLU

Kabul Tarihi: 18/01/2022 **Sayfa Sayısı:** ix (ön kısım) + 93 (tez)+ 5 (ek)

Çalışmanın amacı, dindarlık, şükür ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmada nicel araştırma yöntemi benimsenerek ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Örneklemi, 18-64 yaş aralığında 492 kişi oluşturmaktadır.

Veri toplama sürecinde, Google Forms aracılığıyla oluşturulan anket formu, Aralık 2020 tarihinde katılımcılara uygulanmıştır. “Kişisel Bilgi Formu”, “Ok-Dini Tutum Ölçeği”, “Şükür Ölçeği”, “Mutluluk Yönelimleri Ölçeği Kısa Formu” kullanılmış, bunlara öznel dindarlık algısı, namaz kılma sıklığı soruları eklenmiştir. Verilerin analizi SPSS paket programı kullanılarak yapılmıştır.

Elde edilen veriler, ölçek puanlarının normal dağılım gösterdiği durumlarda t-testi, ANOVA, pearson korelasyon analizi; normal dağılımın olmadığı durumlarda Mann Whitney U, Kruskal Wallis H testi, spearman korelasyon analizi kullanılarak analiz edilmiştir.

Dindarlık, şükür ve mutluluk ile demografik değişkenler (sosyal çevre hariç) arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Medeni durum ile dini tutum genel, davranış ve duygu alt boyutları, mutluluk yönelimleri genel ve meşguliyet alt boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulgulanmıştır. Eğitim durumu ile dini tutum davranış, duygu, ilişki alt boyutları ve mutluluk yönelimleri ve alt boyutları arasında anlamlı farklılık ortaya çıkarken, şükür ölçeği ile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Meslek durumu ile mutluluk yönelimleri meşguliyet ve anlam alt boyutları arasında anlamlı farklılık oluşurken şükür ile meslek arasındaki fark anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır. Gelir durumu ile dini tutum biliş ve davranış alt boyutu, mutluluk yönelimleri anlam alt boyutu arasında anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Şükür ve alt boyutları ile gelir durumu arasında da anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

Araştırmanın sonucuna göre, dindarlık-şükür ve dindarlık-mutluluk arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Ayrıca Şükür ile mutluluk arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dindarlık, Şükür, Mutluluk

ABSTRACT
Title of Thesis: A Quantitative Study on the Relationship between Religiosity, Gratitude and Happiness in Adults
Author of Thesis: Tuğba ESERLER
Supervisor: Assist. Prof. Ayşe ŞENTEPE LOKMANOĞLU
Accepted Date: 18/01/2022 Number of Pages: ix (pre text) + 93 (m.b.) + 5 (app)
<p>The aim of the study is to examine the relationship between religiosity, gratitude and happiness. In the study, the quantitative research method was adopted, and the relational survey model was used. The sample consists of 492 people between the ages of 18-64.</p> <p>During the data collection process, the survey form created through Google Forms was applied to the participants in December 2020. "Personal Information Form", "Ok-Religious Attitude Scale", "Gratitude Scale", "Happiness Orientation Scale Short Form" were used, and subjective religiosity perception and prayer frequency questions were added to these. The analysis of the data was made using the SPSS package program.</p> <p>Obtained data, t-test, ANOVA, pearson correlation analysis in cases where the scale scores are normally distributed; In the absence of normal distribution, Mann Whitney U, Kruskal Wallis H test, and Spearman correlation analysis were used.</p> <p>Significant differences were found between religiosity, gratitude and happiness, and demographic variables (excluding social environment). Significant differences were found between marital status and general religious attitude, behavior and emotion sub-dimensions, happiness orientations general and occupation sub-dimensions. While there was a significant difference between educational status and religious attitude, behavior, emotion, relationship sub-dimensions and happiness orientations and sub-dimensions, there was no significant difference between gratitude scale and education level. While there was a significant difference between occupation status and happiness orientation, occupation and meaning sub-dimensions, the difference between gratitude and occupation did not reach the level of significance. Significant differences were determined between income status and religious attitude, cognition and behavior sub-dimension, and happiness orientations meaning sub-dimension. There was also a significant difference between gratitude and its sub-dimensions and income status.</p> <p>According to the results of the study, positive and significant relationships were found between religiosity-gratitude and religiosity-happiness. In addition, a positive significant relationship was found between gratitude and happiness.</p>
Keywords: Religiosity, Gratitude, Happiness

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Dindar insanlar dindar olmayan bireylere göre daha mı mutludur? Dindarlık düzeyi ve şükretme eğiliminin, kişinin mutluluğundaki rolü nedir? Bu gibi sorular uzun yıllardır araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Bilindiği gibi modern psikoloji başlangıçta kendisini dinden kesin bir surette uzak tuttu fakat bugün pek çok insan din ve psikolojinin gayretlerini birleştirerek insan huzuru için ortak bir zemin arayışı içine girmiştir (Allport, 2004: 5). Bununla beraber din olgusu, araştırmacılar için tartışma ve mühim bir araştırma konusu olunca, bu durum dinin bireyin hayatındaki etkisine dikkatleri çekmektedir (Balcı, 2011: 1). İnsanoğlunun hayata, negatif olaylara ve yaşadığı tüm olumsuzluklara anlam bulması ve mutlu olmanın yollarını araması gibi durumlar, hümanistik psikoloji ile din-psikoloji ilişkisini yeniden canlandırmış ve bu ilişki pozitif psikoloji ile en üst seviyeye ulaşmıştır (Öztürk, 2013: 2)

Din olgusu, bireylerin yaşam tarzlarını, kişisel ilişkilerini, hayata bakış açılarını etkileyen bir unsurdur. Bu durumda, mutluluk arayışında olan insanoğlu için din faktörünün araştırmalara konu olması kaçınılmaz olmaktadır (Öztürk ve diğ., 2017: 24) Aynı şekilde dinin, insana nüfuz eden bir etkiye sahip olduğu ve yaşamındaki her türlü tecrübesinde yer aldığı görülmektedir (Hökelekli, 2017: 33). Yine psikolojik temeline bakıldığında zaman şükür ya da minnettarlık, insanoğlunun varoluşuyla birlikte var olmuştur. Şükür, düşünce tarihinde psikologların, teologların, filozofların başından beri haberdar olduğu önemli bir duygu ve biliştir (Göcen, 2014: 32).

Psikoloji çalışmaları, insanı tanımlamada yetersiz kalmış ve yalnızca “*insanı neyin mutsuz ettiği*” ile değil; “*insanın ne ile mutlu olduğunu*” da araştırmaya başlamıştır. Böylece bireyin mutluluğunu ele alan araştırmalara pozitif psikolojinin katkıları ile yeni açılan alanda yoğun çalışmalar ele alınmıştır (Göcen, 2014: 17). İnsan, birçok tanımda “*akli yeteneği olan, sevebilen, konuşabilen*” bir varlık olarak ele alınırken aynı zamanda ihtiyaç duyan, eksiği olan bir varlık olarak tanımlanabilmektedir. Borçlu olmak insan için kötü bir durum olarak düşünülse de “şükran borcu” ya da “gönül borcu” bireye huzur veren bir borçlanma şeklidir. Bu anlamda “şükür borcu”, insanın

canlılarla olan ilişkisinde iyilikleri çoğaltan ve sevgiyi artıran bir borçlanmadır (Emmons, 2009: 7).

Dindarlık, şükür ve mutluluk ilişkisini doğrudan inceleyen çalışmaların sayısının sınırlı olması dikkate alınarak araştırmanın konusu, “*dindarlık, şükür ve mutluluk arasındaki ilişkinin incelenmesi*” olarak tespit edilmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Problemleri

Dindarlık, kişilerin yalnızca herhangi bir kutsala bağlanıp kutsal buyruklar dâhilinde yaşamasından çok daha fazlasıdır (Nielsen 2017: 142). Dindar bir kişinin yaşamı kişiliği ile ilgili olduğu kadar toplumsal yansımalarla da ilgilidir. Kişi, dindarlığının etkisi dâhilinde tutumlarını belirleyip hayatını ona göre yönlendirebilmektedir. Kişilerin toplumsal yaşamda birbirleriyle ilişkisinden kişinin ruh sağlığındaki etkilerine kadar geniş bir alana yayılmaktadır. Şükretmek ise insanın tek başına kalma korkusuna kapılmamasını, güvensizlik hissini oluşmamasını sağlamakta, dini ya da ahlaki anlamda daha uyumlu, yardımsever bir birey olmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, yetişkinlerin dindarlık ve şükür eğilimlerinin mutluluğa etkisini incelemektir.

Ayrıca çalışmanın bir diğer amacı demografik değişkenlere (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, meslek, gelir durumu, sosyal çevre) göre yetişkinlerin dindarlık, şükür ve mutluluk düzeylerinin değişip değişmediğini tespit etmektir. Bu amaçla çalışmaya dini tutum ile yakından ilişkisi olan mutluluğa ve şükre etkisi olduğu düşünülen namaz kılma sıklığı ve öznel dindarlık algısı demografik değişkenlere eklenmiştir.

Bu araştırma, dindarlık ve şükürün mutlu olmak ile ilişkili olduğu düşüncesinden hareket edilerek hazırlanmıştır. “*Yetişkinlerin, şükür, mutluluk ve dindarlık düzeyi arasında nasıl bir etkileşim ve ilişki vardır?*” sorusu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. “*Demografik değişkenlere göre şükür, mutluluk ve dindarlık düzeyleri farklılaşmakta mıdır?*” sorusu da diğer bir problemi oluşturmaktadır. Araştırmanın temel hipotezi, “*Yetişkinlerin dindarlıkları ve şükretme eğilimleri onların mutluluk düzeylerini olumlu etkilemektedir.*” şeklindedir. Çalışmada test edilecek alt hipotezler ise şöyledir:

- H¹ Dindarlık ile mutluluk arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.
- H² Şükretme eğilimi ile mutluluk arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.
- H³ Dindarlık ile şükür arasında pozitif bir ilişki vardır.
- H⁴ Şükür, mutluluk ve dindarlık düzeyi demografik değişkenlere göre farklılaşmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Din, insan hayatının her safhasını etkileyen önemli bir unsurdur. İnsanın ilgi ve tecrübelerine dayanması ve hayatındaki hemen her tutumu belirleme gücüne sahip olması sebebiyle, onun yaşamına yön verme potansiyeline sahip bir olgu olarak karışımıza çıkmaktadır (Turan, 2009: 281). Dindarlık, kişilerin yalnızca herhangi bir kutsala bağlanıp, kutsal buyruklar dâhilinde yaşamasından çok daha fazlasıdır. Dindar bir kişinin yaşamı kendi kişiliği ile ilgili olsa da bu durumun toplumsal yansımaları da oldukça çoktur.

Bütün toplumların tarih boyunca birtakım değerleri ve ahlak kuralları olmuştur. Bu değerler zaman içinde çeşitli değişikliklere uğramıştır. Sosyal bilimler ile şükür, bir duygu ve değer olarak yeniden ele alınmış, araştırma konusu olmuştur. Bireyin hayatında bu değer, kişisel motivasyon sağlamada, sorun çözmede ve hayati kararlarda varoluşsal bir öneme sahiptir. Dinî bir yaşamda şükür insan için en önemli yapıtaşlarından birisidir. (Göcen, 2012: 8). Fehr ve ark. (2017) şükürü süreksiz şükür, sürekli şükür ve kolektif şükür olarak üçe ayırmışlardır. Süreksiz şükran duygusu, yaşanan pozitif bir olay ardından bireylerin geçici minnettarlığıdır. Bireyin belirli bir durum için gösterdiği sabit minnettarlık duygusu, sürekli şükrandır ve sürekli şükran duygusunun örgütsel olarak paylaşılması ise kolektif şükran olarak adlandırılmıştır (Fehr, Fulmer, Awtrey ve Miller, 2017).

Şükürün ne olduğu ve nasıl anlaşıldığı konusunda birçok düşünür çeşitli yorumlarda bulunmuştur. Örneğin Seligman'a göre şükretmek, iyi anıların kıymetini bilmek ve kötü anılara karşı bağışlayıcı olabilmektir. Freud'un düşüncesinin tersi olarak geçmişte yaşanan kötü anıların geleceğimizi etkilemesinden iyi anılara minnet duyulmalıdır (Seligman, 2019: 71). Sayar ise şükür duygusunun hem fiziksel hem de psikolojik olarak insanı güçlendirdiğini söylemektedir. Şükretmek sahip olduklarımıza bir

teşekkür, manevi bir değerin tanınması ve ilişkilerde sosyal yardımlaşma duygusunu güçlendiren bir erdemdir (Sayar, 2021). Son olarak Sponville, şükürün hissedilen sevincin dışı vurumu ve mutluluğa eklenen başka bir mutluluk olduğunu belirtmektedir. Şükür erdemlerin en iyisi ve hazların en güzelidir (Sponville, 2019: 181-182).

Psikoloji çalışmalarına pozitif psikoloji ile giren şükür, birçok çalışmanın konusu olmuştur. Ülkemizde yapılan din psikolojisi alanındaki çalışmalarda dindarlık ve mutluluk veya dindarlık ve şükür birçok değişken ile çalışma konusu olmuştur. Örneğin dindarlık ve mutluluk ilişkisi üzerine yapılan çalışmaların başında Aydemir (2008)'in çalışması gelmektedir. Aydemir (2008) bu çalışmasında dindarlık ve mutluluk ilişkisini araştırmış, araştırmanın sonucunda dindarlığın mutluluğu yükseltmede mühim bir etken olmasıyla beraber mutluluğu etkileyen pek çok faktörün olabileceği tespit edilmiştir.

Göcen (2012) tarafından yapılan doktora tezinde psikolojik iyi olma ilişkisi ve şükür ele alınmış, psikolojik iyi olma ile şükretme arasında olumlu bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma, Türkiye’de din psikolojisi açısından şükür konusunu ele alan ilk çalışma olması sebebiyle önemli bir yere sahiptir.

Sevindik (2015) tarafından, 2012 yılında Denizli’de yaşayan 40-60 yaş arası 384 bireyin katılımı ile hazırlanan çalışmada, dindarlık ve mutluluk düzeyleri bağımsız değişkenlerle incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, bireylerin dindarlık düzeylerinin artmasıyla mutluluklarının arttığı tespit edilmiştir.

Taş (2019)'ın yaptığı araştırma sonucunda öğrencilerin, dış güdümlü ve iç güdümlü dindarlık düzeyleri ile mutluluk düzeyleri arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Benzer olarak Keleş (2019)'in din görevlilerinde dindarlık ve mutluluk ilişkisinin incelediği araştırmanın sonucunda, din görevlilerinde dindarlık arttıkça mutluluğun da arttığı, dindarlık azaldıkça mutluluğun da azaldığı tespit edilmiştir.

Son olarak, Gezenler (2019)'in çalışmasında orta yetişkinlikte dindarlık ve mutluluk ilişkisi incelenmiş dindarlık ve mutluluk arasında anlamlı bir ilişki olmadığı saptanmıştır.

Görüldüğü üzere ülkemizde yapılan çalışmalarda, dindarlığın birer erdem olarak nitelendirdiğimiz iyimserlik, yardımseverlik, mutluluk, bağışlama ve evlilik doyumuyla

birlikte ele alındığı fakat şükür ve mutluluk ile ele alınmadığı fark edilmiştir. Çalışmanın önemi, diğer çalışmalardan farklı olarak, şükretme ve dindarlık eğiliminin yetişkin bireylerin mutluluk düzeylerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Bu çalışma ile elde edilecek verilerin, din psikolojisi alanına ve yetişkinlik üzerine yapılan çalışmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Kişilerin dindarlık ve şükretme eğilimleri ile mutluluk düzeyi arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmanın teorik bölümünde dokümantasyon (belge inceleme) yöntem ve tekniklerinden, uygulama bölümünde ise tarama (survey) metodu olan anket ve gözlem tekniklerinden yararlanılmıştır. Tarama (survey) araştırmaları ile objelerin, olayların, olguların ve kavramların ne oldukları açıklanmaya çalışılır. Bu tür incelemeler, şartlar, özellikler ve mevcut durumları olduğu gibi ortaya koymaya çalışır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme ve etkileme çabası içine girmez (Arslantürk, 2004: 101).

Çalışmamızda yöntem olarak nicel yaklaşım benimsenerek ekteki ölçme araçları uygulanıp SPSS programı ile sonuçlar değerlendirilmiştir. Çalışma bilimsel yöntem ilkelerine uygun bir şekilde evreni temsil eden örnekleme gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Ön Kabulleri ve Sınırlılıkları

1. Araştırmada Google Anket Formu kullanılmış olup 18-65 yaş aralığındaki 492 yetişkini kapsamaktadır.
2. Bu araştırmada bireylerin dindarlık ve şükretme eğilimleri ile mutluluk arasındaki ilişki ölçülmüştür.
3. Araştırmada elde edilen bulgular katılımcıların verecekleri cevaplar ile sınırlıdır.
4. Çalışma uygulamalı bir alan araştırması olduğundan kullanılacak “Ok-Dini Tutum Ölçeği”, “Mutluluk Yönelimleri Ölçeği Kısa Formu” ve “Şükür Ölçeği” nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.
5. Bu araştırmada elde edilen bulgular, araştırmanın yapıldığı 2020-2021 yılları ile sınırlıdır.

BÖLÜM 1: TEORİK ÇERÇEVE

Çalışmanın teorik kısmında öncelikle mutluluk, dindarlık ve şükür kavramlarının tanımına, mutluluğu, dindarlığı ve şükür etkileyen faktörlere, kuramsal açıklamalara ve dindarlık ve şükürün mutluluk ile ilişkisine yer verilecektir.

1.1. Mutluluk

Bu başlık altında mutluluk kavramı, kelime ve terim anlamı, mutluluğu ortaya çıkaran faktörler, dindarlık boyutları, yönelim tarzı olarak iç-güdümlü ve dış-güdümlü dindarlık kavramları ele alınacaktır. Sonra sırasıyla felsefede, dinlerde ve psikolojide mutluluk kavramına değinilecektir.

1.1.1. Mutluluk Kavramı

Mutluluk, yaşam boyunca bireyin ulaşmaya çalıştığı ve insanın hayattaki en büyük amaç olarak gördüğü bir kavram olmuştur. Arapça “*saide*” kökünden gelen, dilimizde de kullanılan “*saadet*” kelimesi, “*mutlu olmak*”, “*güçlü olmak*”, “*şanslı olmak*” gibi anlamları içermektedir. Mutluluk terim olarak, “*bütün özlemlere eksiksiz ve sürekli olarak ulaşılmaktan duyulan kıvanç durumu, mut, ongunluk, kut, saadet, bahtiyarlık, saadettlilik.*” anlamına gelmektedir (TDK, 1932). Buna göre mutluluk, insanın haz içinde olması, bahtiyar ve mesut olması olarak değerlendirilebilir (Acaboğa, 2007: 5).

Yukarıda tanımının verildiği mutluluk kavramı hakkında çokça yazılıp çizilmiştir ve “*Mutluluğun formülü nedir?*” sorusuna kolaylıkla bir cevap vermek mümkün görünmemektedir. Fakat bazı önemli şeyler insanın mutlu olmasında büyük rol oynamaktadır. Örneğin bunlardan birisi “*sevgi*”dir. İnsan sevebilme yeteneğine sahip ise ve bu sevgisini bir başkasına verebiliyorsa mutlu hissedebilmektedir. Aynı şekilde insanı mutlu eden bir diğer duygu, “*umut*”tur. Umut etmek kişinin gelecek konusunda karamsarlık göstermemesini sağlayarak bizi ayakta tutmaya yarayabilmektedir. Bu iki örnekte olduğu gibi ekleyeceğimiz pek çok duygu; “*cesaret*”, “*özgürlük*”, “*güvenlik*”, “*fedakârlık*”, “*anlamlılık*” vb. kavramları mutluluk veren şeyler olarak sıralayabiliriz (Sayar, 2019: 17)

Hayatta en büyük gayelerinden biri insanın kendini mutlu hissetmesidir. Kişi, yaşamında yaptığı bütün etkinliklerde mutlu olmayı amaçlamaktadır. Bunun için

hayatlarını yönlendirecek bazı hususlarda onları en mutlu edecek şekilde davranmaya çalışırlar. İnsanın yaşamdan aldığı doyum onun mutluluğunun artmasında yüksek etken olabilmektedir. Örneğin, iş ve eş seçimi, mal mülk edinmek, evlat sahibi olmak gibi şeyler sayılabilir (Sevindik, 2015: 4).

Yine bir başka tanımıyla mutluluk, öz olarak ruhun iyi durumda, uyum ve dinginlik içinde olmasından başka bir şeyde aranmaz. İnsanın mutlu olarak tanımlanması ölçü ve düzenin yaratılmasına bağlıdır ve insanın başkaları ile anlaşması, uyum içinde olması mutluluğu sağlayan etkenlerdir, bunun olmasını ise akıl sağlar. Beden ve duyu insan için mutluluğu sağlamaz, insanı mutlu kılan akıldır (Akarsu, 1982: 28).

Görüldüğü üzere yapılan tanımlarda, mutluluğun bireysel veya dış etkenleri üzerinde durulmaktadır. Tanımların çokluğu, mutlu olmak için olumlu düşünceden, ekonomiye, insan ilişkilerinden dindarlığa kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır (Baynal, 2020: 251)

1.1.2. Felsefede Mutluluk Kavramı

Birçok insan mutluluğun ne olduğunu düşünmek yerine mutlu olmanın yollarını aramaktadır. Eski Yunan ve İslâm felsefesinde mutluluk ahlâkın amacı olarak görülmüş, hayatın nihai hedefi olmuştur (Bulut Uslu, 2018: 470). Mutluluk bireyin hayatında onu motive eden duygulardan biridir. Bu açıdan eskiden beri mutluluk, felsefede önemli bir yerde görülmüştür. Felsefede mutluluğun kaynağı çeşitli yaklaşımlar öne sürülerek araştırılmıştır. Hedonist felsefede mutluluğu etkileyen faktörler olarak, entelektüel, sosyal ihtiyaç ya da fiziksel durumlar gibi konular üzerinde durulurken eudaimonik felsefede, bireyin kendini gerçekleştirme, anlamlı bir yaşam sürmesi konuları ele alınmıştır (Baynal, 2020: 251).

İnsanlar tarih boyunca daha keyifli ve anlamlı bir hayat sürmenin yollarını arayıp, mutluluğun ne olduğu sorusunu kendilerine sorarken filozofların birçoğu da mutluluk üstüne düşünmüş, düşünce sistemlerine göre mutluluk tanımları geliştirmişlerdir. Mutluluk nedir? Anlık bir hal, haz, ulaşılamaz bir şey ya da yaşam boyu peşinden koşulan bir amaç. Tarih boyunca birçok filozof bu konu hakkında görüş bildirmiş, ortak bir noktada birleşmemişlerdir. Bu konuda bazı filozofların mutluluk tanımları şu şekildedir:

Sokrates (M.Ö. 469- 399) mutluluğun erdemlerle elde edileceğine inanmış, bu sebeple erdemli bir hayatın nasıl olması gerektiğinin üzerinde durmuştur. Erdemli olmanın ilk şartı olarak bilgiyi göstermiş ve insanın kazanacağı diğer erdemlerin bilgi vasıtasıyla elde edileceğini düşünmüştür (Vatandaş, 2017: 3).

Platon (M.Ö. 428/7- 348/7)'a göre mutluluk, faziletli bir yaşam geçirmekle mümkündür. Faziletli bir yaşam ise en çok Tanrı'ya benzemekle elde edilir. İlahi uygulamanın farkında olmayan insan aksine mutsuz olur. Fazilet, ruhun düzeni, sağlığı ve uyumu demektir. Platon ayrıca insanın mutluluğunun birey olarak ancak toplum içinde gerçekleşeceğine; bunun da ancak devlet ile mümkün olacağına inanır (Çakıcı, 2015: 21).

Aristoteles (M.Ö. 384- 322) Etik'inde, mutluluğu, insanın ruhunun mükemmele uygun etkinliği olarak tanımlar ve eğer birden fazla mükemmellik varsa bunların yetkin ve uygun olanı ve en iyisi, etkinliktir der. Burada ortaya çıkan hangi etkinliklerin en mükemmel olduğu sorusudur. Aristoteles, saf entelektüel etkinliğin, ahlaksal, siyasi veya askeri etkinlikten daha mükemmel olduğunu savunur. Aristoteles'e göre mutluluk bir çalışma veya eğitim ile kazanılabilir. Çalışma ve bir tür eğitim ile belli başlı erdemleri kazanıp kendimizi zihinsel bir etkinliğe vermemiz durumunda mutluluğa ulaşmamız mümkündür (Büyükdüvenci, 1993: 42-43). Aristoteles mutluluğun fazilete uygun bir devinim olduğu için bu faaliyetin en yüksek fazilete uygun olduğunu söyler ve en büyük faziletin ise akıl olduğunu vurgular. Buna göre mutluluk onun için, aklın fazilete uygun faaliyetidir (Çakıcı, 2015: 23).

Epikuros (M.Ö. 341- 270)'un bakış açısına göre, bir insan daima daha fazla şey isterse böyle bir insan hâlihazırdaki durumundan sürekli hoşnutsuz olur ve huzursuzluk duyar. Bunun için insanı mutlu eden şey, makul ve oldukça sade alışkanlıklar kazanmak ve peşinden gideceğimiz ve almaktan sakınacağımız şeyleri ölçüp belirleyebilen akıldır (Cevizci, 2018: 53).

İlk İslam filozofu olan Kindî (801- 873), insanın mutlu olmasını, üzüntülerin kaynağı olan sevilenin kaybı veya isteklerinin gerçekleşmemesi şeklinde tanımladığı psikolojik hastalıktan kendini akıl ve zihin yoluyla kurtarması olarak tanımlamaktadır. Şöyle ki, insan mutluluğu zihnen çok istemeli, mutsuzluktan da kendini muhafaza etmeye çalışmalıdır. Bunu da ona aklın uygun gördüğü bir şeyin ve bu şey diğer insanların

yararına ise ondan biz de yararlanmalı ve mutlu olmalıyız. Bu şeyler elimizden gittiği zaman da üzülmemeli ve onu düşünmeye devam etmemeliyiz (Kaya, 2002; Kaya, 2013: 296-297).

Muallimi Sâni olarak isimlendirilen Fârâbi (872- 950)'ye göre mutluluk araştırmacısı öncelikle mantık, matematik ve tabiat ilimlerini öğrenmelidir. Bu sayede tabiat-öncesi varlıkları araştırma isteği duyacak böylelikle varlıkların ilk ilkesine ulaşacaktır. Mutluluk araştırmacısı, bu noktadan sonra insanın evrendeki konumunu ve “*ne yapmalı*” sorusunun cevabına ulaşacaktır (Tokat, 2006: 135). Aynı şekilde “*Mutluluk en güzeli, en iyi biçimde kavramakla ortaya çıkar*” diyen Farabi, “en iyi biçimde kavramak” ile vahyi kasteder ve aksine yanlış kavrayışların ise insanı mutsuzluğa götüreceğini belirtir (Yıldız, 1997: 25).

İslam filozofu Tûsî (1201- 1274)'ye göre, insan eylemlerinin iyi-kötü, doğru-yanlış olarak ayrılması ve onun diğer tür canlılardan farklı olarak mutluluk ve mutsuzluk ile vasıflandırılması, onun düşünebilme kabiliyeti sayesinde dolayısıyla insan bu düşünme kabiliyeti ile iradesini gerektiği şekilde kullanarak iyi ve mutlu olmayı başarabilir. Bunu tembellik ederek göz ardı eden kimse ise kötü ve mutsuz olur. Akıllı kişi, onu mutlu edecek şeyleri denge ile yapmalı, gayretini müptela olduğu ayıp ve noksanlıklardan gidermeye vermelidir (Çapak, 2014: 28-29).

Son olarak Aquinalı Thomas (1225- 1274)'in mutluluk tanımını Aristoteles'in, insanın bütün fiillerinin kendisine döndüğü bir son amaç ve bu amacın da mutluluk ile ilişkili olduğu düşüncesinden aldığı söylenebilir. Fakat Aquinalı Thomas, Aristoteles'ten farklı olarak bu nihai amacı ve mutluluk düşüncesini Tanrı'ya bağlamakta ve gerçek mutluluğun ancak bu yolla mümkün olabileceğini savunmaktadır (Cevizci, 2018: 93).

Mutlu ve erdemli yaşamın odak noktası olduğu bir yaşam çabasıyla hareket eden felsefede, filozoflar, mutluluk kavramını faydacı, akılcı ve hazcı anlayışlar olarak ele alan felsefi akımlar ortaya atmışlardır.

1.1.2.1. Hazcılık

Hazcılık meşhur Kirene Okulu'nun kurucusu ve Sokrates'in de öğrencisi olan Aristippos (435-356) tarafından geliştirilmiş bir öğretilerdir. Kireneliler için hazzın temelinde erdemlerden ve ruhsal mutluluktan daha önemli olan maddi hazlar yatar.

Aristippos'un tanımladığı hazda bütün insanların acıdan kaçıp hazzıya yöneldikleri psikolojik olgusu vardır. Ona göre en yüksek iyi insanın kendi hazzıdır ve diğer her şey o hazzıya hizmet ettiği sürece değerlidir. Aristippos'a göre, en yüksek iyi insanın içgüdüsel, doğal hazzı olup insan bunu ancak kendisi için ister. En yüksek iyi haz ise, acı da insanın ondan kaçmasından ötürü kötü olmalıdır. O, fiziki hazlara manevi hazlara karşısında üstünlük tanımakta ve bunun nedenini ise bedensel hazların manevi hazlara göre daha canlı olmalarına bağlamaktadır. Aristippos, hazzın niteliğinden çok niceliğine önem vermekte olup maddi hazzı savunmaktadır (Cevizci, 2018: 47-49)

Epikuros (341- 270), kendi okuluna "*Bahçe*" adını vermiş ve bu isim ile özdeşleşen fikirler bütünü oluşturmuştur. Epikuros felsefesinin en önemli unsurları mantık, fizik ve ahlak olmuştur. Ona göre ahlaksal bir yaşam genel anlamıyla, insanın korkularından arınıp mutluluğu yolundaki tüm engelleri kaldırarak hazzıya yönelmesidir. Erdemler insanın mutluluğu bulmasında bir öngörü niteliği sağlamaktadır. Böylece erdemli insan doğru şeyleri bulan kişi ve erdem de doğruyu bulması için bir araçtır. Erdemsizlik tedbirsizliktir, insanı acıya sevk eden şeydir. Buna göre, Epikuros için erdem insanı mutluluğa götüren şeydir ve bu bireysel bir şey bile olsa belli bir yaşam şekline bağlıdır (Yıldırım, 2017: 114-115)

1.1.2.2. Faydacılık

Faydacılığın başlangıcını Antik Yunan hazcılığına kadar götürmek mümkündür. Faydacılık, 19.yy'ın başlarından itibaren Batının en baskın etik teorilerinden biri olmuştur. Etkisini günümüzde de devam ettiren Jeremy Bentham (1748-1832) ve öğrencisi John Stuart Mill (1806-1873), bu teorinin iki önemli temsilcisi olarak gösterilebilir (Aydın, 2017: 239). Faydacılığın ilk büyük düşünürü olan Bentham, hazzın ve acının kişinin ahlaki eyleminin kaynağı olduğunu savunur. Ona göre en yüksek iyi, en büyük mutluluğu getirir. En yüksek iyi ise en çok kişinin yararına olan şeydir. Bentham'a göre kişiye haz veren şey aynı zamanda fayda veren şey olmalıdır, bu yüzden haz ve fayda kavramları arasında yakın bir ilgi bulunmaktadır. Bentham için haz veren şey, aynı zamanda faydaya da uygundur ve bu yüzden fayda, haz ve mutluluk ile yakından ilgilidir. Buna göre fayda, hazzı ve mutluluğu artırma, bir acıya engel olma özelliği taşır (Başok Diş, 2017: 82).

Epikuros gibi Bentham da insanın doğası gereği acıdan kaçıp hazzı yöneleceğini söyler. Yine Aristippos'ta olduğu gibi Bentham'da da haz niceliksel olarak ele alınır ve hazzın düzeyi konusunda herhangi bir ayırım yapmadan her hazzın, haz olmak bakımından aynı değere sahip olduğunu söyler (Cevizci, 2018: 77). Bentham'ın felsefesinde haz ile acı, insanları ve insan eylemlerini tanımlayan ölçütler olarak ortaya çıkar. Bentham'ın yararlılığı, hazzı temele alsa dahi haz öğretisine göre oldukça gelişmiş bir öğretilerdir. Hazcılık iyiyi, yalnızca hazzı eşitlerken Bentham, iyiyi “*en yüksek sayıda insana, en yüksek mutluluğu sağlayan şey*” olarak tanımlamıştır. Bentham için hazzın niceliği, hazzın yoğunluğu, sürekliliği, kesinliği, verimliliği gibi öğeler tarafından belirlenir (Cevizci, 2017: 262).

Mill (1806-1873), faydacılığın geniş kitlelere yayılmasında etkili olmuştur. Mill faydacılığı, “*eylemleri haz sağladıkları oranda doğru-iyi, acıya neden oldukları oranda yanlış-kötü olarak kabul eden ilke*” olarak tanımlamıştır. Mill, en yüksek iyi olarak ise mutluluk kavramını göstermiştir (Aydın, 2013: 148). Mutluluğun insanın asıl amacı olduğunu, hedonist yaklaşımdan farklı olarak mutluluğun olumlu duygu ve duygusal durumunun toplamından daha fazlası olduğuna dikkat çekmiştir. Zevkleri düşük zevk ve yüksek zevk olarak iki kategoriye ayırmış, yalnızca anlık hazzdan ziyade zihinsel-sanatsal aktivite ve ahlaki iyiler olarak açıkladığı yüksek zevkin insanın mutlu olmasına daha fazla katkı sağlayacağını söylemiştir. Ona göre yapılan her şey herkesin mutluluğunun bir parçası olduğu durumlarda arzulanmalıdır (Balcı, 2011: 32).

1.1.2.3. Mutluluk Ahlakı (Eudaimonism)

Mutluluk olarak tercüme edilen eudaimonia, her şeyin insanın kişisel *daimonuyla*, doğası ve kaderiyle uyum içinde olduğunu ifade eden İlkçağ Yunan felsefi kavramıdır. Buna göre kişinin alın yazısı ve doğası olması gerektiği gibi düzenlenmiştir. Bununla beraber eudaimonia kısaca “*mutluluk*” olarak tercüme edilmekle birlikte, bu eksik bir tercümedir. Bunun nedeni ise mutluluğun daha çok haz ve duygusal durumlarımız ile bağdaştırılmasıdır. Eudaimoniaya göre ise mutluluk bütünsel doğamızın tatminidir (Odabaş, 2019: 95).

Eudaimonia sözcüğü, Sokrates'ten sonra ahlak felsefesinin temel kavramları arasına girmeden önce arkasında zengin bir gelişme evresi bırakmıştır. En başta “*mutlu bir alinyazısı*” anlamında kullanılarak dinsel bir içerik taşımış, daha sonra gelişerek insanın

içinde bulunan, onu daha yüce, yüksek bir yaşama erdiren gücü dile getirir olmuştur. Daimon'un İyonya düşüncesinde ruh ile bağlantısı ivme kazanmış, insanın iç yaşamına dair düşünceleri uyandırmış ve sözcük dinsel karakterinden sıyrılmış fakat ruh ile ilgisini sürdürmüştür (Akarsu, 1982: 22).

Mutluluk nedir? Ne olursa insan mutlu olur? Mutluluk bir fiilin sonucu mudur, bir düşünce midir? Yüzyıllar boyunca insanoğlunun merakını celbeden bu sorular, felsefe tarihinde birçok filozofun üzerinde düşündüğü konu olmuştur. Sözelimi mutluluk, Sokrates (M.Ö. 469-399)' göre kendini gerçekleştirme, Platon (M.Ö. 428/7- 348/7)'a göre ruh-beden uyumu, Aristoteles (M.Ö. 384- 322)'e göre mutluluğun bilgisine sahip olma (Avcı, 2017: 72), Gazâli (1058-1111)'ye göre ise mutluluğun anahtarı sonsuz bilgedir, sonsuz bilgi ise mârifetullahtır (Arıcı, 2020: 227).

Nikomakhos'a Etik'te Aristoteles (M.Ö. 384- 322)'e göre, iyiyi talep ettiği ölçüde insan mutlu olmaktadır. İyilik denilen şey ise bilgiye ulaşmak, onu arzu etmek ve ahlaki amaç doğrultusunda hareket etmekle mümkün olur. Aristoteles'e göre iyilikten ve dolayısıyla ahlaktan yoksun bir mutluluk düşünülemez. Aristoteles'te eudimonia kavramı "*bir şeyin olgunlaşmasını ve tamamlanmasını*" ifade eder. Eudaimonia bilinçlilik ve tam bir uyanıklık halidir ve insanın buna ulaşması ise canlı bir hayat sürmesi ile mümkün olur. Bu da ölçülü yaşamaya bağlıdır. Canlı hayat denilen şey de akıl ve düşünce ile gerçekleşir. Buna göre eudaimonia eylemden çok eylem biçimidir (Bulut Uslu, 2018: 471). O halde Aristoteles'e göre, kişinin mutluluk arayışı kendi potansiyelini gerçekleştirebilmesiyle ilgilidir ve bununla iç içedir. Zenginlik; varlıklı bir hayat yaşamak, iyi hissetmek gibi keyif ve memnuniyetler gelip geçicidir, aksine kötü hissettiğimizde ya da incindiğimizde de orada olan mutluluk, asıl mutluluktur. İnsan geliştiği ve potansiyelini sağladığı ölçüde mutlu olacaktır ve bu da erdemli bir yaşam sürmekle mümkün olur; erdemli yaşam ise ölçülülük ve dengeli bir yaşamdır (Demirok ve diğerleri, 2014: 42).

İslam düşünce tarihinde ise İslam filozofları, mutluluk ahlakı anlamında gelen eudaimonism kelimesi yerine Arapçada talih, uğur, bereket anlamlarına gelen "*es-sa'ade*", insan için son mutluluk anlamına gelen "*es-sa'adetu'l-kusva*" vb. kavramlarını kullanmışlardır (Arıcı, 2020: 225).

Nitekim İslam filozofu Fârâbi (872- 950)'ye göre, asıl amaç insanın mutluluğudur. Başka bir şey için istenen bir araç olmayan mutluluk, kendi başına bir amaç olup peşinden koşulan en üstün iyidir (Arslan, 2018: 13). Ona göre kişiyi mutluluğa ulaştırın kendi fiilleridir, kötülüğe sebep olan cimrilik, rezillik ya da düşüklük gibi fiiller ise mutluluğa engel teşkil eden şeylerdir. Dünya ve ahiret mutluluğu için insanın onu yücelten erdemlere sahip olması gerekir (Arıcı, 2020: 225).

Aristoteles gibi Gazâli (1058-1111) için de mutluluk en yüksek iyidir. Fakat onun için mutluluk dünyevî ve uhrevî olarak iki bölüme ayrılır. Uhrevî mutluluk asıldır, dünyevî olandan ise yalnızca mecazi olarak bahsedilebilir (Fahri, 2014: 302).

İşrakîliğin kurucusu olan Sühreverdî (1154-1191), mutluluğun kaynağı olarak Tanrı'yı belirler. Mutluluğun en belirgin ve saf kemali Tanrı'dır. Tanrı zatıyla mutluluğun bizatihi kendisidir ve mutlak aşktır. İnsan Tanrı'yı idrak ettiği ve erdemleriyle ona yöneldiği ölçüde mutluluğa ulaşabilme imkanına sahip olur (Bekiryazıcı ve Sheikhlou, 2021: 296).

1.1.3. Dinlerde Mutluluk Kavramı

Mutluluk, tarihte insanın doğuşundan bu zamana kadar aranan bir şey olmuştur. İnsanlar mutluluğu elde edebilmek için çeşitli çabalar göstermiş, bireysel veya toplumsal mutluluğa ulaşmaya çalışmışlardır. Böyle olunca mutluluk nedir, ona nasıl ulaşılır soruları sorulmuştur. Mutluluk şüphesiz göreceli bir kavramdır fakat yine de mutlu olmak deyince yine de ortak bir şeyden söz etmiş oluruz. Genel olarak bu duygu insanın iyi hal içinde olması şeklinde açıklanabilir. Kimisi bir şey yiyip içerken, kimisi bir yerleri gezerken, bir başkası da olduğu konumdan, durumdan memnuniyet içerisinde bulunduğu bu duyguyu hissedebilmektedir (Karacoşkun, 2012: 17).

İnsan yeryüzündeki en önemli varlık konumundadır. Üç büyük ilahi dinde de insanın konumu önemli bir yer tutmaktadır. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam insanı, çok boyutlu ve tam bir varlık olarak görmektedir. Bu üç ilahi dine göre, insanın yaratılması bir amaca dayalıdır ve o bunun için eşsiz bir varlıktır (Özcan, 2013: 28).

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da temel husus, Allah'ı her şeyden çok severek yalnız O'na iman etmektir. Allah'tan sonra önemli bir nokta olarak da insan gösterilmekte, onun en değerli varlık olduğu vurgulanmaktadır. Tüm ilahi dinlerin öğretilerinde

insanın değerli olduğu, ona önem verilmesi gerektiği ve insanların birbirlerini sevmeleri vurgulanmaktadır. İnsanların sevgi-saygı içinde olmaları, dayanışma içinde olup adaleti sağlamaları, sıkıntıları gidermeyi, fedakârlık göstermeleri, yardımlaşmaları istenmektedir. İlahi dinlerin amacı insanın ahiret mutluluğunu sağlamaktır. İnsanın dünyadaki mutluluğunun ve huzurunun ise adalete ve barışa bağlı olduğu vurgulanmaktadır (Ateş, 2002: 16-17).

1.1.3.1. Yahudilikte Mutluluk Kavramı

Semavi dinlerin başında gelen Yahudilik, bugün, dünya üzerine dağılmış bütün insan topluluklarında yer bulmaktadır. Yahudilik ilahi dinlerin en az mensubuna sahip olmasıyla birlikte hemen her yerde inananı olan bir dindir. Hıristiyanlık ve İslam'da olduğu gibi, Yahudilikte de ahlak ilkesi Tanrı'dır, kâinatın tamamı da tapınaktır. Tanrı'ya çeşitli hediyeler, adaklar sunmaktan ziyade insan O'na iç temizliği ile tapınmalıdır çünkü günün birinde Mesih geri dönecek, onun sayesinde insanlık kurtuluşa erecek, acılardan kurtulacak; böylece Mutluluk ve İyi'nin ülkesi kurulacaktır (Erdem, 1990: 235).

Yahudilikte bir başka mutluluk sebebi ise doğacak ya da doğmuş olan çocuklardır çünkü Yahudiliğe göre, “*Semereli olun ve çoğalın*” ayeti evlenmenin ve çocuk sahibi olmanın önemini vurgular. Bundan dolayı kadının hamileliği ve çocuk doğurması Yahudiler için mutluluk sebebidir (Çinpolat, 2017: 84).

1.1.3.2. Hıristiyanlıkta Mutluluk Kavramı

Hıristiyanlık, “insanları yaşadığı sıkıntılardan kurtarmak” olarak tarif edilen kurtuluşçu dinlerdendir (Aydın, 2015: 2). Hıristiyanlığa pek çok konuda Aristoteles felsefesi ile Hıristiyan inancının sentezini oluşturarak katkı sağlayan Aquinalı Thomas (1225-1274), mutluluğun, tam iyiyi kazanmak ve iyi ve yüce olanın ise Tanrı olduğunu dile getirmiştir. Tam ve gerçek mutluluğa ulaşmanın yolu Tanrı'yı görmekle mümkündür. Bunun dışındaki mutluluklar eksik ve yarım (Auqinas, 1941: 69-70). Thomas Auqinas (1225- 1274)'a göre mutluluk; şan, şöhret, zenginlik gibi dışsal ya da bedensel ve ruhsal birtakım iyiliklerden de ibaret değildir. İnsanın en yüce yetkinliği olan mutluluğun özünü ise aklın fiili oluşturur. Auqinas için mutluluk, ameli akıldan ziyade

nazari aklın bir etkinliğidir. Bu anlamda dünyada elde edilen mutluluklar eksiktir; asıl mutluluk Tanrı'nın temâşâsıdır (İskenderoğlu, 2005: 118).

1.1.3.3. İslam'da Mutluluk Kavramı

“İslam'ın mutluluk anlayışı” yerine “İslam'da mutluluğun anlamı ve yaşantısı” ifadesinin kullanılması daha doğru olmaktadır çünkü Kur'an-ı Kerim'de mutluluk (sa'adah) kelimesi kullanılmamış olup onun yerine mutluluğu ifade eden, *itmi'nan* (3/Âli İmran, 126; 13/Ra'd, 28; 16/Nahl, 106; 89/Fecr, 27), *yakîn* (2/Bakara, 4; 15/Muddessir, 47; 6/Hicr, 99; 74/ Zariyat, 20), *felah* (2/Bakara, 5; 3/Al 'Imran, 130; 7/A'raf, 8; 23/ En'am, 75; 51/Mu'mimîn, 1; 76/A'la, 1; vs.), ve *rizza* (3/Al 'Imran, 15; 5/Maide; 119; 48/Fetih, 18; 60/Mumtehine, 1; 98/Beyyine, 8; vs.) kelimeleri ile karşılanmıştır.

İslam'a göre hakiki olan mutluluk sürekli olan sevinç ve bahtiyarlık durumudur. Müslümanın elbette dünyada mutlu olma hakkı bulunmakla birlikte gerçek mutluluğun ancak geçici olmayan bir yerde, yani ahirette olacağını Kur'an bize bildirmektedir (Açıkgenç, 2013: 17-18). Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, “*Onlar Allah'ı anmakla gönülleri huzur bulan ve inanan kimselerdir. İyi bilin ki gönüller; ancak Allah'ı anmakla huzur bulur. İşte mutluluk ve güzel gelecek, o inanıp güzel işler yapanlarındır.* (Ra'd: 28-29) buyrulmaktadır (Ateş, 2019: 140).

Kur'an-ı Kerim'in insanların huzur ve mutluluğunu esas alan bir ilahi kitaptır. Kur'an'daki prensipler insanın ölçülü, normal davranışlar içerisinde ve mutlu bir şekilde yaşamalarını hedefler. Buna göre yararlı işler yapan, dengeli davranıp ifrat ve tefritten uzak duran, başkalarına faydası dokunan insanlar mutlu insanlar olarak değerlendirilir (Aybey, 2016: 216).

1.1.4. Pozitif Psikolojide Mutluluk Kavramı

Mutluluk son zamanlarda “*Pozitif Psikoloji*” başlığıyla birlikte yüksek bir ilgi görmektedir. Seligman ve Csikszentmihalyi (2000: 5), pozitif psikolojiyi, “*olumlu bireysel nitelikler, olumlu nesnel tecrübe ve aynı zamanda hayat faydasız ve anlamsız geldiğinde bireyi hastalıklardan koruyan ve hayat kalitesini yükselten pozitif kurumların bilimi*” olarak tanımlamıştır (Ayten, 2015: 27) Bunun için insanın sağlık, iyi yaşam,

kaliteli hayat vb. gibi durumlardaki zihinsel hali mutluluk olarak değerlendirilebilmektedir (Balcı Arvas, 2017: 110-111).

Pozitif psikoloji insandaki olumlu yönleri ortaya çıkarmayı amaç edinmektedir. Diğer bir deyişle pozitif psikoloji insandaki yanlış ya da olumsuz giden şeylere değil de doğru ve olumlu giden şeylere odaklanmayı ve bunun nasıl geliştirilmesi gerektiğini amaç edinmektedir (Avey, Patera ve Luthans, 2006) diyebiliriz ki pozitif psikoloji düşünme gücünün büyüü üzerinde temellenir, hangi çözüm aracılığıyla hayattaki olumsuzlukların üstesinden gelineceğini araştırır. Niyet ve hayal gücü ile çalışır. Bununla birlikte o, “*olumluluğun avukatı*” değildir (Seligman, 2003: 447). Pozitif psikoloji insan gelişimi sürecinde ortaya çıkan rahatsızlıklar ile uğraşan genel psikolojinin tamamlanması yaklaşımıdır (Utsch, 2007: 170).

Seligman (2007: 68), araştırmalarında dinin mutluluk üzerindeki etkisine dikkat çekmiş, mutluluk düzeyinin artmasında dinin etkili bir faktör olduğunu belirtmiştir. Din kişiye motivasyon sağlayarak inananın cömertlik, dürüstlük, affedicilik gibi erdemler kazanmasını sağlar. Bu erdemlerin kazanılmasıyla kişi, merhamet, yardımseverlik, diğerkamlık vb. duygulara yönelebilir, daha mutlu bir yaşam sürebilir (Ayten, 2015: 90).

1.2. Şükür

Bu başlık altında şükürün tanımına, psikolojik bir kavram olarak şükürün anlamına, dinlerde şükür kavramının anlamlarına, şükürün mutluluk ve dindarlık ile ilişkisine yer verilecektir.

1.2.1. Şükürün Tanımı

Kelime anlamı olarak şükür, Arapça “*ş-k-r*” kökünden gelmiş olup, borçlu olmak, müteşekkir olmak, methetmek, övmek anlamlarını içermektedir (Mutçalı, 1995: 453). İngilizcede ise “*gratitude*” terimi minnettarlık ve şükran terimlerine karşılık kullanılan bir sözcüktür (Oxford Advanced Learner’s Dictionary, 2000: 518). Bu kelime Latince iyilik anlamına gelen “*gratia*” ve sevindirici anlamına gelen “*gratus*” kelimesinden türemiştir (Emmons, 2009:13).

Şükür birçok şekilde tanımlanmış bir kavramdır. Öz bir tanım yapmak gerekirse şükür, verilen veya gösterilen bir iyiliğe karşı (nimet, lütuf, hediye vb.) onu verene aynı şekilde güzel karşılık vermek ya da veren kişiye karşı duyulan minnettarlık ve teşekkür halidir. Aynı zamanda şükür, ahlaki bir erdem, bir duygu, başa çıkma tarzı ya da ruh hali olarak da tanımlanmaktadır (Göcen, 2012: 238).

Şükürün Türkçe sözlüklerdeki tanımlarına gelince, “*nankör olmamak*”, “*iyilik bilmek*”, “*yapılan bir iyilikten duyulan hoşnutluk*” gibi anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz. (TDK, 1998). Seligman ve arkadaşları (2009) için şükür, yaşama anlam veren umut, iyiliğin ve güzelliğin takdir edilmesi, neşe gibi erdemlerin içerisinde yer almaktadır (Armaner, 1980).

McCullough ve arkadaşları (2001) tarafından şükür kavramı birçok boyutu ile ele alınmıştır. Şükürün ilk boyutu, insanın yaşam değerleri ile ilgili olan “*ahlâkî*” boyuttur. İkinci boyutta ise şükür, duygusal, bilişsel, davranışsal bir motivasyondur (McCullough ve ark., 2001: 249). Şükretme, kişinin, ona yapılan iyiliğe odaklanmasına ve diğer insanlardan gelen sevgi ve dostluğu fark etmesine sebep olur. Böyle olduğunda şükür, sosyal ilişkilerin gelişmesini ve fedakarlığın artmasını sağlayarak insanlar arasındaki arkadaşlık, dostluk duygularını pekiştirir (Göcen, 2012: 102).

1.2.2. Psikolojik Kavram Olarak Şükür

Psikolojik olarak ele aldığımızda şükürün varlığı insanın varlığı ile aynı zamana denk gelmektedir. Psikoloji alanındaki çalışmalarda yeni bir kavram olarak karşımızda dursa da pratik olarak eski bir duygu ve davranış biçimidir (Göcen, 2014: 32). Psikolojide şükür kavramıyla derinlemesine ilgilenen en meşhur isimler olarak Robert Emmons ve Michael McCullough’u söyleyebiliriz. Şükür konusu hem psikiyatristlerin hem psikologların hem de din psikologlarının ortak çalışma alanlarından biri olma özelliğindedir (Ayten, 2015: 146).

Pek çok düşünür şükür konusuyla ilgilenmiş ve onu iyi bir erdem olarak değerlendirmiştir. Birkaç örnek verilecek olursa ilkçağ filozoflarından olan Epikür, “*sahip olmadığını arzulararak sahip olduğunu ziyan etme. Bir hatırla, şu an sahip olduğun şeyler bir zamanlar senin için sadece bir hayaldi.*” sözüyle bireyin sahip olduklarının bilincinde olup sahip olmadıkları için de üzüntü ve endişe duymamasını,

ona verilenleri görerek müteşekkir olmasını, kendinde olanların değerini bilmesini anlatmak istemiştir. İslâm düşünürü olan Râgıb el-İsfahânî (954- 1108) benzer bir şekilde şükürü, “*kendisinde nimette bulunulan kimsenin bu nimet üzerine düşünmesi ve bunu açığa vurması*” olarak tanımlamaktadır (Ayten, 2015: 147).

Psikolojinin ilk dönemlerinde dini inanç, davranış ve tecrübeler, psikologların çalışma alanlarının içerisinde ele alınmış, bu inanç, davranış ve tecrübelerin insan ruhunda etkiler bıraktığı görülmüştür. Dolayısıyla, psikolojinin ilk zamanlarında şükür konusu gözden çok uzak olmamıştır. Örneğin; Leuba (1912), dinin psikolojik olarak incelendiği çalışmasının birinde şükretmeyi tanımlamış, şükür için “*dinsel bir duygu*” ve “*dinsel tecrübenin bir izi*” demiştir. Bilimsel bir psikoloji isteğinin ortaya çıkmasıyla beraber psikoloji konuları uzun bir süre “*tabu*” konulardan (teorik, felsefi, teoloji vb.) ayrılmıştır (Göcen, 2014: 52-53).

Pozitif psikoloji için şükreden kişi, kendisi ve yaşamındaki diğer insanlar için iyiliği yakalamış, iyiliği desteklemiş olur, böylelikle de kendini tanımaya başlar. Pozitif psikolojinin ortaya koyduğu çalışmalara baktığımızda, şükür sahibi insanın, hayatta tevazu sahibi olduğunu ve diğer insanların hayatın neresinde olduğunu ve onların kendisine katkılarının farkında olduğunu anlayabildiğini görmemiz mümkündür. Ortaya konan çalışmaların sonuçlarına baktığımızda diyebiliriz ki, şükretmeyi bilen insan, dışa dönük yaşayabilen, kendine olan saygısı gelişmiş, bir şeylere sahip olma hırsıyla yanıp tutuşmayan ve kaybettiği şeyler için de kendini üzmeyen ya da daha az üzen, sorumluluğunun bilincinde, daha sağlıklı ve mutlu insandır (Göcen, 2012: 73).

Şükran kişinin hayatında iyiliğin kabulüdür. Şükür ile yaşama evet deriz, böylece her şeyi bir arada ele alarak hayatın güzelliklerini onaylarız. Hayatı kabul etme ve onaylama ise onu yaşamaya değer kılar. Bir şeyi almış olmanın kabulü ya da alabilmenin çabası bizi memnun eder (Emmons, 2007: 12). Şükre yalnızca bir duygu olarak bakılması, anlamını sınırlandırmaktır. O bir ruh hali, tutum, alışkanlıktır. Şükür içinde biliş ve farkındalık barındırır. Farkındalık düşünce sonucunda ortaya çıkan acıyı ve mutluluğu fark edebilme halidir (Emmons, 2009: 12-15).

1.2.3. Dini Bir Kavram Olarak Şükür

Şükür duygusu, ilahi olan veya olmayan bütün inançlarda, yaşam tarzını etkilediği, yardımseverlik, doğruluk, minnettarlık, diğerkamalık gibi erdemleri öngörür. Bu açıdan bakıldığında şükürün tüm inançlarda, insan için asli bir öge olarak mutluluk için temel niteliklerden biri haline geldiğini söylemek mümkündür (Göcen, 2014: 70). Şükür bir erdem olarak Musevilik, Hıristiyanlık, İslamiyet, Hinduizm ve Budizm’de iyi yaşam için vazgeçilmez bir unsurdur (Emmons ve McCullough, 2003).

Tek Tanrılı dinlerde “*şükran*” kavramı, dualarda, öğretilerde ve kitaplarda yer almaktadır. Rızkı ve rahmeti bol Tanrı’ya şükran duygusuyla tapınmak, üzerinde durulan bir konudur ve inananların da bunu geliştirmeleri istenir. Bu anlamda dinî bir sistem şükran tecrübelerine zemin hazırlamaktadır (Ayten, 2017: 31).

Şükür, bazı ayetlerde, verilen nimete teşekkür etme ve kanaatkâr olmak anlamlarında kullanılmıştır. Diğer monoteist dinlere bakıldığı zaman da şükür kavramının her şeyi bahşeden Tanrı’ya teşekkür etmek anlamında kullanıldığı görülmektedir (Dağcı, 2014: 33).

1.2.3.1. Yahudilik ve Hristiyanlıkta Şükür Kavramı

Dünyadaki tüm dinlerin ibadet ve ritüellerinde her ne kadar ifade ediliş ve motivasyon açısından farklı bir şekilde ele alınıp yorumlansa da şükür kavramı, bütün dinlerin içerisinde yer almakta ve ilahi bir gücün rahmetini istemek ve korumasını arzulama olarak ortaya çıkmaktadır. Yahudi- Hristiyan kültüründe şükür hem Tanrı’ya hem de insanlara karşı yapılan bir kavram olarak ortaya çıkar (Göcen, 2014: 74).

Şükür Musevilikte önemli bir yere sahiptir. Öte yandan şükretme, tövbe ve iyilik de ibadeti tamamlayıcı unsurlar olarak görülmektedir. Dindar Yahudiler, sabah kalktıklarında, yatmadan önce ve herhangi bir şey yiyip içmeden önce şükür mahiyetinde dualar yapmaktadırlar (Gürkan, 2012: 199-203). Bu gelenek kaynağını, “*Yiyip doyunca size verdiği verimli ülke için Tanrınız Rabbe övgüler sunun!*” (Yasanın Tekrarı 8:10/ Tevrat) âyetinden almaktadır. Yahudiler şükretmenin, insan ve onu yaratan için özel bir bağ oluşturduğunu düşünmektedirler (Göcen, 2014: 75). Yahudilikte dört şeyde şükran duası zorunludur: Herhangi biri denizde ya da çölde uzun

bir yolculuktan sağ dönerse, ağır bir hastalıktan kurtulursa, hapisten kurtulursa ve bir kadın çocuk doğurursa (Örs, 1966: 365).

Şükür Hristiyan ritüellerinde de önemli bir yerdedir. Eski Ahit ve Yeni Ahit'te şükür teşekkür kelimesi ve türevleri çokça yer almaktadır. Hristiyanlar için şükran, yalnızca hediye karşılığındaki teşekkür hissi değil, bununla beraber bir borçluluk hissidir (Göcen, 2014: 75).

Yeni Ahit ve Eski Ahit'te şükür ile ilgili bazı ayetler şunlardır:

“57. Rabbimiz, İsa Mesih aracılığıyla bizi zafere ulaştıran Tanrı'ya şükürler olsun!” (Kitabı Mukaddes, 1993).

“11. Ferisi ayakta kendi kendine şöyle dua etti: `Tanrım, öbür insanlara - soygunculara, hak yiyenlere, zina edenlere- ya da şu vergi görevlisine benzemediğim için sana şükrederim.” (Kitabı Mukaddes, 1993).

“13. Şimdi, ey Tanrımız, sana şükrederiz, Görkemli adını överiz.” (Kitabı Mukaddes, 1993).

“50. Bunun için uluslar arasında sana şükredeceğim, ya Rab, Adını ilahilerle öveceğim.” (Kitabı Mukaddes, 1993).

1.2.3.2. İslâm'da Şükür Kavramı

Sözlükte *“yapılan iyiliği bilmek ve onu yaymak, iyilik edeni iyiliğiyle övmek; minnettarlık”* anlamındaki *“şükr”* terim olarak *“Allah'tan veya insanlardan gelen nimet ve iyilikten dolayı minnettarlığını ifade etme, nimete söz ve fiille mukabelede bulunma, Allah'a itaat edip günah işlemekten uzak durmak suretiyle nimetin gereğini yapma”* şeklinde tanımlanmıştır (TDV İslam Ansiklopedisi, 2010: 259). Şükür, İslâm'da, kulun Allah ile ilişkisini belirleyen bir durumdur. İnsandan, başta kendi varlığı olmak üzere Allah'ın ona verdiği tüm nimetleri bilmesi, görmesi ve hatırlaması beklenir (Ayten, 2015: 150).

Kur'an-ı Kerim'de şükür çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Allah her kulundan şükretmesini istemekte ve şükürsüzlük ise Allah katında hoş karşılanmamaktadır. Allah kullarından O'nu anmasını, hatırlamasını, tek ilah olduğunu kabul edip iman etmesini ve daha sonra da O'na bağlılığını göstermek için şükür, vefa, minnettarlık vb. duygularına sahip olmasını ister (Düzgün, 2005: 7).

Şükürün önemi Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette dile getirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı şükür âyetleri şunlardır:

“Öyleyse Beni anın ki Ben de sizi anayım; Bana şükredin, nankörlük etmeyin.”
(Bakara: 152),

“Ey inananlar! Size verdiğimiz rızıkların iyilerinden yiyin, Allah'a tapıyorsanız, O'na şükredin.” (Bakara:172),

“Allah'ın izni olmadan hiçbir kişi ölmez. (Ölüm) belirli bir süreye göre yazılmıştır. Kim dünya sevabını (menfaatini) isterse kendisine ondan veririz; kim âhiret sevabını isterse kendisine ondan veririz, şükredenleri mükâfatlandıracağız. (Âl-i İmran: 145),

“Siz şükredersiniz; inanırsanız Allah size azap etmez. Allah şükürün karşılığını veren, (her şeyi) bilendir.” (Nisâ: 147),

“Ve O, öğüt almak veya şükretmek isteyenler için gece ile gündüzü, birbirini izler yaptı.” (Furkân: 62),

“Dediler ki: Bizden tasayı gideren Allah'a hamd olsun, doğrusu Rabb'imiz çok bağışlayan, çok karşılık verendir.” (Fâtır: 34),

“Hayır, yalnız Allah'a kulluk et ve şükredenlerden ol.” (Zümer: 66).

İslâm âlimi İmam Mâtürîdî (853-944) Allah'ın insanı en güzel biçimde yarattığını söyler. Allah kâinatı insanın emrine vermiş ve onu, Allah'ı bilecek ve tanıyacak istidatta yaratmıştır. Buna göre insanın yaratılış hikmeti, hamd, şükür ve sabırdır. İnsanın kendisine iyilik yapana teşekkür etmesi gerekir. Nitekim Allah kullarını teşekkür edebilme kabiliyeti ve ahlâkî sorumluluğuyla yaratmıştır. Buna göre verilen nimetlere şükretmemek “*gaflet*”tir çünkü insanın yaratılış amacı vardır, o ruhen ve bedenen Allah'ı bilmek suretiyle yaratılmıştır, ancak bu istidadı yerli yerinde kullanmayıp bundan habersiz olur ya da habersizmiş gibi davranırsa gaflete düşmüş olur (Oral, 2015: 345).

1.2.4. Şükür ve Mutluluk İlişkisi

Pozitif psikoloji ile birey, hayata mutsuz ve elde edemediği şeyler açısından bakmayı değil de daha tatminkâr, umut dolu ve iyimser bakmayı öğrenmiştir. İnsanların

mutluluğunu ve iyiliğini sağlayan bir erdem olarak görülen şükür, son yıllarda pozitif psikolojide çalışılan popüler konulardan birisi haline gelmiştir (Göcen, 2012: 88).

Emmons (2009)'un "*mutluluğun anahtarı*" olarak gördüğü şükür duygusu, pek çok araştırmada mutluluk ile ilişkilendirilmiş, şükretmenin bireyin mutluluğunun kalıcılığına destek olan ve mutluluk hissinin daha uzun yaşanmasını sağlayan bir erdem olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, Rossmarin ve diğerleri (2011: 392), yetişkinler üzerine yaptığı bir araştırmada, dinî şükürün ve genel minnettarlığın mutluluk ile olumlu ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur (Ayten, 2015: 156).

Şükreden insanın daha enerjik, daha mutlu ve daha üretken olduğu görülmektedir. Fromm (1980)' a göre bireyin sağlıklı olabilmesi onun şükür, adalet, güven vb. duygulara sahip olmasıyla ilgilidir. Bu değerler ile yaşamını sürdüren insan daha sağlıklıdır. Bununla beraber şükreden insan, yaşamdan daha fazla tat almakta, daha esnek ve kabul edici, daha az depresif olmaktadır (Uygur, 2016: 42).

Benzer şekilde Fredrickson (2004)'a göre şükür duygusu bireysel ve toplumsal olarak insanda olumlu duyguların gelişmesine ve bireyin yaşamında bu tür olumluluklar yaşama isteğinin artmasına sebep olan bir duygudur. Kişi, şükür duygusu ile hem yardım eden hem yardım alan konumda olduğu için onda olumlu etkiler meydana gelir, pozitif duygular yayılır; böylece kişinin kendisi ve çevresindeki insanlar için olumlu durumlar oluşur, toplumsal bağları genişler (Kardaş ve Yalçın, 2018: 9).

Görülüyor ki şükür eğilimi bireylerin gerek fiziksel gerek psikolojik ve gerek sosyal açılardan iyi hissetmesine, insan ilişkilerinin güçlenmesine, daha iyimser ve yardımsever olmasına katkı sağlamaktadır. Bu olumlu durumlardan yola çıkarak şükretmenin, kişilerin yaşamlarının daha mutlu ve daha anlamlı olmasında etkilidir diyebiliriz.

1.2.5. Şükür ve Dindarlık İlişkisi

Şükür, insanlığın ortaya çıktığı andan itibaren önemle vurgulanan ve dini literatürde en önde gelen kavramlardan biri olmuştur. Zira tüm dini ve ahlâkî öğretilerin, inananlarından, kendisine verilen nimetler, iyilikler ve hediyeler için şükretmesi, ibadetleri ile yaşaması ve hayatına aktarması beklenir. Bu bağlamda şükür, kişiyi günlük yaşamında ve insan- Allah ilişkisinde fiziksel ve psikolojik olarak düzene

sokacağı için ilahi dinler tarafından yapılması istenen bir erdem olarak karşımıza çıkar. Kişinin şükretmesi ve dindar olması arasındaki ilişkinin araştırılması üzerine yapılan çalışmalarda dindarlık ve şükür arasında olumlu bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin; Krause (2009: 10), araştırmasında güçlü Tanrı-merkezli ve güçlü Tanrı-aracılı inançlara sahip insanların ve kiliseye daha sık giden insanların şükran eğiliminin daha çok olduğunu tespit etmiştir (Göcen, 2014: 168-169).

Aynı şekilde Türkiye’de yapılan araştırmasında Miran (2010: 47), şükrettiğini ifade eden bireylerin dua eden bireyler tarafından “*her zaman*” kategorisini işaretlediklerini belirtmiş, sıkça dua eden kişilerin daha fazla şükür eğiliminde olduklarını tespit etmiştir (Göcen, 2014: 173)

1.3. Din ve Dindarlık

Arapça bir kavram olan “*din*” sözcüğü, bir terim olarak, “*gidilen yol*”, “*örf*”, “*adet*”, “*itaat*”, “*ceza*” “*mükafat*” vb. anlamlarda kullanılmaktadır. Batı dillerinde “*religion*”, “*religere*” vb. sözcüklere karşılık gelip, “*Allah’a saygı ve korku ile bağlılık*”, “*ayin*” ve “*kendini ibadete adama*” anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Türkçede ise, “*bir inanç sistemi*”, “*kurallar bütünü*” gibi anlamlara gelmektedir (Karacoşkun, 2004: 24). Baştan beri problemlili bir durum halinde sürüp giden din tanımı çeşitli şekillerde ele alınmaktadır. Dinin bireysel bir tecrübe olduğunu öne sürenler olduğu gibi, kurumsal bir tecrübe olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Buna göre dinin hem bireysel hem de kurumsal yönleri bulunmaktadır. İnsanın ferdi olarak yaptığı dua, zikir vb. ibadetler dinin bireysel yönüne örnek teşkil ederken, yapılan ayinler vb. ibadetler de kurumsal dine örnektir (Ayten, 2017: 28).

Din psikolojisi için kurucu olarak kabul edilen William James (1842-1910), dini bireysel bir tecrübe olarak anlamaya çalışmış ve dini, “*bireylerin düşünceleri, duyguları ve deneyimleri*” şeklinde tanımlamıştır. Fransız sosyolog E. Durkheim (1917)’a göre din, “*kutsal şeylerle ilgili inanç ve amelden meydana gelen, bunların sayesinde bireylerin bir cemaatte birleşmesine vesile olan dayanışmalı bir sistem*” dir (Günay, 2003: 223). C.G. Jung (1961), Durkheim (1917) gibi dinin kutsal yönüne dikkati çekmekle beraber kutsal olanın içte yaşanması ve ilahi olana içten yönelmesi, bağlanması şeklinde tanımlamıştır (Peker, 2003: 53).

Görüldüğü üzere din, insan aklının en köklü, eski ve yaygın düşüncesidir. Bu nedenle din, yalnızca tarihsel ve toplumsal bir olgu olmayıp insanın kendi kişiselliği için de son derece önemli olmuştur (Jung, 1998: 3).

Glock (1972) dinin, modern veya ilkel, nasıl bir toplumda olursa olsun değişik anlamlar kazandığını vurgulamıştır. Nitekim dini gelenekleri aynı olan insanlar için bile farklı anlamlara gelebilir. Dini bağlılıkların ve zihniyetlerin tam anlamıyla açıklanabilmesi için dinin farklı tezahürleri de dikkate alınmalıdır. Glock (1972) için, dünyadaki birçok dinin başka tezahürleri olsa da bu dinlerin ifade ettiği dindarlıklarda genel bir uzlaşma söz konusu olmaktadır (Karaşahin, 2008: 198).

Dindarlık kavramı, bireyin günlük yaşamında dine olan bağının derecesini gösteren ve dinin yerini ifade eden bir kavramdır (Altunsu Sönmez, 2016: 563). İnsanın yüzyıllar boyunca kuşaktan kuşağa aktarılan, şahsı dışında çevrenin tecrübeleri, alışkanlıkları ve çağlar öncesinin ölümsüz yapıtlarından etkilenecek şekilde yaşayabileceği nesnel bir gerçeklik olan dine karşılık, dindarlık daha çok öznel bir yaşantı haline verilen isimdir (Aytan, 2013: 130).

Dindarlık, kişinin normal yaşamına devam etmesiyle birlikte, tutumunda ve davranışlarında dinin nesnellliğini ve gerektirdiklerini yaşamına taşıma ve onu muhafaza etme halidir. Dindarlık, dini tutumu, inancı ve bireysel ibadeti içerir. İnsanların kendilerini dine veriş şekilleri, ölçüleri ve dikkat ve yoğunlukları değişebilir (Hökelekli, 2017: 62).

Dindarlık genellikle ‘bireysel’ bir durum olarak anlaşılır. Böyle anlaşılınca dindarlık, ‘dinin bireyin hayatına nüfuz derecesi’ olarak tanımlanabilir. Bir insanın dindar olarak adlandırılması, onun dini özümlediği, dini teamüllere uyduğu, dinin gerektirdiklerini imkânı derecesinde yerine getirmeye çalıştığı anlamına gelir. Bununla beraber birey, dini, hayatında toplumsal bir denetleyici olarak görür, her davranışında dini ritüellerin etkisi altında olarak Tanrı veya kutsalını dünyevi hayatının merkezine taşır. Bu durumda dindarlık, insanın, bütün yaşamında gösterdiği öznel bir kulluk olarak anlaşılabilir (Kurt, 2009: 2).

Bu tanımlara ek olarak Zinbauer dindarlık kavramını “*grup halindeki veya kişisel kutsal arayışı*” şeklinde tanımlamaktadır. Pargament ise dindarlığı, “*Dindarlık, kutsalla*

bağlantılı olan anlam arayışını ifade eder.” şeklinde açıklamaktadır (Paloutzian & Park, 2013: 89-91).

Yukarıda verilen dindarlık tanımlara bakıldığında dindarlık öznel bir yaşantı hali, yaşamın her alanına yön veren bir gerçeklik ve bireyin hayatının her anına nüfuz edebilen bireysel bir kulluktur şeklinde yorumlanabilir.

1.3.1. Dindarlık Boyutları

Dindarlık ile ilgili çalışma yapılırken değişkenleri ölçecek doğru ve hassas araçlar geliştirmek ortaya çıkan en önemli problemlerden biri olmuştur. Bu durum dindarlığın çeşitli işlevsel tanımlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Yıldız, 1998: 5). Dindarlığın ölçülmesiyle ilgili çalışmalar yapılmaya başlanmış, bu da çeşitli boyutların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dindarlığın tek boyutu olduğunu söyleyenlerin yanında onun birden çok boyutunun olduğunu savunanlar da olmuştur (Wulff, 1991: 203).

James Leuba, Stanley Hall, William James, Edwin Starbuck, gibi dini davranış ve tecrübe üzerinde korelasyonel araştırmalar yapan ilk Amerikan psikologları, dindarlığın sadece *duygu boyutu* üzerinde durmuşlar ve tek boyutlu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Durkheim’in dinin toplumsal ve kuramsal boyutlarına vurgu yapmasıyla beraber birçok araştırmacı dindarlığın tek boyut ile ele alınmasının yetersiz olduğunu görerek çok boyutlu yaklaşımlar ortaya atmışlardır (Yıldız, 1998: 7).

Gordon Allport çok boyutlu yaklaşımın en önemli temsilcisi (1967) olmuştur. Dindarlığı “*iç güdümlü dindarlık*” ve “*dış güdümlü dindarlık*” olmak üzere iki sınıfa ayırmıştır.

Clark (1958) dini davranışı üç kategoriye bölmektedir. Bunlardan ilki olan *birinci derece dinsel davranış*, hayatın ilahi olana göre düzenlenmesini ve bir içsel deneyimi ifade eder. *İkinci derece dinsel davranış* kişinin hayatında sık sık yaşamadığı fakat çeşitli zamanlarda ve durumlarda geçirdiği tecrübeyi, *üçüncü derece dinsel davranış* ise, başkasının otorite ve baskısı ile elde edilmiş dini adet ve gelenekleri ifade eder (Yıldız,1998: 23-25).

Son olarak Glock (1972), Fukuyama (1961)’nin *inanç, davranış, bilgi ve duygu* boyutlarından bahsetmiş, buna *etki* boyutunu da dahil ederek bir dindarlık anlayışını beş

boyutlu olarak ortaya koymuştur (Akt. Yaparel, 1987: 40). Glock (1972)'a göre, dindarlığın ifade edilmesi biçimi bütün dünya dinlerinde birbirine benzemektedir. İfade tarzlarının değişmesi farklı boyutlar içerisinde değerlendirilmelidir. Glock (1972)'un dindarlık boyutları ile ilgili beş önerisi vardır ve dindarlığın bu boyutlar içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini öne sürer. Bunlar, “*inanç boyutu*”, “*duygu boyutu*”, “*davranış boyutu*”, “*bilgi boyutu*” ve “*etki boyutu*”dur (Yıldız, 1998: 11-12).

1. İnanç Boyutu:

İnsan yaratılış gereği toplumsal bir varlıktır. Yalnız yaşayamaz ve tek başına hayatını sürdüremez. İnsanlık tarihi göz önüne alındığında, tarih boyunca inançsız bir topluma rastlanmamıştır. En kötü ve en acı tecrübeler karşısında veya en büyük mutluluklar ve bütün arzu edilenlere ulaşıldığı zamanlarda bile bir dini bağın koparılmadığını ortaya koyan pek çok kanıt vardır (Bahadır, 2018: 150). Bir insanın herhangi bir dine olan bağlılığı, o kimsenin benimsediği dinin inanç esaslarını kabul etmesi ile olur. Böylelikle insan bağlı olduğu dinin öğretileri etrafında bir Tanrı inancı veya tasavvuru ortaya koyar (Hökelekli, 2017: 52).

Örneğin Müslümanlar, İslam'daki Allah'ın hiçbir şeye benzemediği ve birliği tevhid inancı ile inanç dünyalarının temelini kurarken Hıristiyanlar, Baba-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesi olarak bilinen teslis inancı ile bu temeli kurmaktadır. Her dinde inancın derecesi, kuvveti ve şiddeti değişmektedir (Hökelekli, 2010: 33).

Dindar insanın, dininin inanç ilkelerini hayatın içine katması, inanç boyutunun ve inancın anlamı ve insan hayatının işlevinin araştırılması bu boyut içindedir (Köktaş, 1993: 53). Glock (1972)'a göre inanç boyutunun en önemli yönü, dini yaşamın merkezî noktasını teşkil etmesidir. Glock ve Stark araştırmalarında dinin inanç boyutunun diğer boyutları anlamada iyi bir imkân sağladığını doğrulamaktadırlar (Şengül, 2007: 26).

2. Davranış (İbadet) Boyutu:

Bütün dinlerde inanan kişilerin yerine getirmeleri gereken davranış ve uygulamalar vardır. İbadet boyutu, dinlerin ibadet kaidelerinin tümünü kapsayan boyuttur. Bu boyutta önemli olan şey, kendisinden istenen bu davranışlar için bireyin performansıdır. Bu performanslar kişinin dine bağlılığında, inancında ve sorumluluk duygularında

önemli etkiye sahiptir. Dinlerde yer alan bu kuralların ve ahlaki ilkelerin bireyin hayatına etki etmesi beklenir (Paloutzian, 1996: 16-18).

Dindarlık yaşamının ritüelleri çeşitli yapılara sahiptir. Toplu yapılan dua ve zikirler, namaz, oruç, önemli gün ve geceler gibi uygulamalar örnek olarak verilebilir (Hökelekli, 1998: 74).

Dindarlık devamlı olarak oluşum halindedir. Bu anlamda dini ritüeller bireyin inancını diri tutan bir işlev görmektedirler aksi halde, diri olmayan ve ritüeller tarafından canlı tutulmayan dini bilinç zayıflama, hatta yok olma ihtimali bulunmaktadır (Kandemir, 2016: 26).

3. Duygu (Tecrübe) Boyutu:

Dini duygu boyutu, bireyin inanma arzusunu ve isteğini, inançtan kaynaklanan fiziksel, psikolojik olarak dindar olma mutluluğunu, dindar olmama korkusunu vb. kapsamaktadır (Paloutzian, 1996: 18). İnsanların ilahi olana sezgisi, algı ve duyuları, bireyi O'ndan haberdar eden his ve sezgi bu boyut içinde ele alınır. Her inanan yaratıcısını hisseder ve ondan etkilenir (Hökelekli, 1998: 74).

Esasen din duygusu diğer bütün boyutların içinde içkin olarak bulunmaktadır. Dindarlığın duygu boyutunun anlaşılması diğer boyutların da tam olarak anlaşılmasını gerektirmektedir (Hökelekli, 2012: 53).

Dini tecrübe, inanç ve dini ritüeller ile ilgili olmasına karşın, daha hassas ve kapalı bir deneyimdir. Dini tecrübe yaşayan insan, yüce varlığın öznel gerçeklik bilgisine ulaşır bu duygular ile ilişki içerisinde Allah ile iletişim kurar (Kayıklık, 2006: 493). Bu boyutta hissedilen duygular; vecd hali, mutluluk ya da korku hissi olabilmektedir (Köktaş, 1993: 45).

Dini duygu yaşama konusunda hassasiyet ve samimiyet önemlidir. Ancak bir dini geleneğe bağlı hissetmeyen, dindar olmayan, ya da kişilerde de doğaüstü olaylara dair duygu veya tecrübe hissettikleri görülmektedir fakat bireysel dindarlığın bir belirtisi olması sebebiyle bireysel dini tecrübeler düzeyi az da olsa değer verilir (Stark ve Glock, 1968: 15).

4. Bilgi Boyutu:

Dinde bilgi boyutu ilk kez Fukuyama tarafından ortaya atılmıştır. Daha sonra Glock tarafından benimsenmiş, dindarlık boyutları içerisinde dahil edilmiştir (Kandemir, 2016: 27). Dindar bir insanın, o dinin ne olduğunu, kurallarını, ibadet şekillerini, öğretilerini bildiği düşünülür (Hökelekli, 2017: 75). Bütün dinlerde dindar insandan, kutsal metinler ve dininin temel kaideleri hakkında bilgi sahibi olması beklenir (Arslan, 2011: 43). Fakat her dini inanç bilgi ile yeterlik kazanmadığı gibi, inançla sonuçlanmayan dini bilgiler de olabilir (Köktaş, 1993: 54). Bu açıdan dini bilgi inançla temellendirildiği vakit değer kazanır. Örneğin, din hakkında birçok bilgiye sahip bir ateist olabilir fakat bu bilgi onu dindar yapmaya yeterli değildir (Karaca, 2011: 107).

Dinin bilgi boyutu, dindar kişinin kutsal kitabı ve dini hakkında edindiği bilgileri ifade eder. Bu bilgiler dinden dine değişiklik gösterir (Glock, 1998: 268). Dindar birey, dini bilgisinin ışığı ile inandığı dini anlamlandırır ve onu bir temele oturtur. Bu bilgiler, inanan kişinin, ne yapıp yapmayacağına, yaptığı şeyin derecesini, önemini bilerek hareket etmesine karar vermesinde önemli bir etmendir. Bu açıdan dini bilgiler inanan birey için hayat yolunda ihtiyaç duyabileceği birer kaynak niteliğinde olmaktadır (Karaca, 2011: 100).

5. Etki Boyutu:

Dindarlığın etki boyutu, davranışlardan sosyal ilişkilere, bireysel ahlaki tutum ve beslenmeden sosyal iletişime kadar birçok konuyu kapsamaktadır. Bu açıdan bu boyut, beden ve ruh sağlığı, benlik algısı, saygısı, toplumsal ilgiler, ahlak, karakter gelişimi, dünya görüşü vb. tutumlarla da çok yakından ilgilidir. Bu etkilerin yönü ve derecesi hakkında bilgi edinmemize imkân sağlaması açısından bunların her birinin araştırılması önemlidir (Hökelekli, 2010: 34).

Bu açıdan görülüyor ki, dinin etki boyutu insanın tüm yaşamına etki etmektedir. İnanan insanın inancını hayatına ne kadar yansıttığı, bu inancın ibadet ve tutumlarında ne derece bir değişime sebep olduğu ile yakından ilgilidir. Örneğin; inancı gereği bireyin diğer insanlar için takındığı tavır ve tutum (affetme, alçakgönüllü olma, dürüst ve güvenilir olma vb.) etki boyutunun içerisinde değerlendirilir (Köse ve Ayten, 2012: 113).

Etki boyutu, dindarlığın kalan dört boyutundan farklı olup inanç, tecrübe, bilgi ve davranış boyutlarıyla yakından ilgilidir. Bu boyutların, inanan bireyin duygu, düşünce ve davranışlarında bıraktığı izler ile ilişki içerisindedir (Stark ve Glock, 1968: 16).

1.3.2. Dindarlık Yönelimleri

Çeşitli biçimlerde tipleştirilen dindarlık Gordon W. Allport (1967) tarafından iç-güdümlü ve dış-güdümlü olmak üzere iki tipolojiye ayrılmıştır. Bu ayırım ise dindarlığın niteliğine, samimi olup olmadığına bakılarak yapılmaktadır (Okumuş, 2006: 22).

1. İç Güdümlü Dindarlık:

Dindarlık tipolojileri içerisinde en önemli yaklaşımın Gordon Allport (1897-1967)'un tipolojisi olduğu söylenebilir. Allport (1967), dindarlığı, aynı dini geleneğe bağlı kişilerin dinlerini farklı kalite ve seviyede yaşamalarından hareketle iç-güdümlü ve dış-güdümlü olmak üzere iki sınıfa ayırmıştır (Gürses, 2001; Hökelekli, 1993; Yapıcı, 2002; Cırhinlioğlu, 2010). Bundan dolayı iç güdümlü dindarlık, bireylerin “*temel motivasyonlarının*” din olduğu, diğer ihtiyaçlarının ne kadar önemli olurlarsa olsunlar nihai öneme sahip olmadığı, hayatlarının dine göre şekillendiği ve inançları doğrultusunda yaşadıkları şeklinde açıklanabilir (Allport ve Ross, 1967).

Din, iç güdümlü dindarlar için, yalnızca benliğin hizmetinde olup dıştan gelen bir değer değildir. İlahi varlığın iradesine uygun bir şekilde onu değişime zorlayan, kişiyi bütünüyle aşan içten, gelen bir değerdir (Altun, 2015: 23). Allport (1967)'a göre iç güdümlü dindarlık eğilimli bireyler, daha olgun, ön yargıdan uzak, müsamahalı, ibadetlerinde düzenli ve daha sağlıklıdırlar (Kıraç, 2007: 13). Buna göre iç güdümlü dindarlık eğilimindeki birey, dine herhangi bir statü, mevki, zenginlik ve güvenlik duygusu ile bağlanmayıp onu bu anlamda bir araç olarak görmemektedirler. Dini hayatının merkezine yerleştirerek davranışlarını gerçekleştirmektedirler (Gürses, 2017: 26).

2. Dış Güdümlü Dindarlık:

Allport'a göre, “*bireyler, dış güdümlü dindarlık eğilimine sahiplerse teoloji terminolojisine göre, bu kişiler, kendi benliklerini bırakmadan Tanrı'ya yönelmektedirler.*” (Allport ve Ross 1967). Buna göre, dış güdümlü dindarlık eğilimli

bireyler daha dışlayıcı ve ön yargılıdır. Olgunluktan uzak, müsamahasızdırlar (Kıraç, 20017: 13) Dış güdümlü dindamlar için din, bir amaç değil araçtır. Onlar, dinlerinin temel prensiplerini kendi kişisel ihtiyaçlarına uydurmak için değiştirirler. Kendi benliklerinden vazgeçmeden Tanrı'ya yönelirler (Allport ve Ross 1967). Dış güdümlü dindamlık eğiliminde olan kişinin dini, onun faydası üstüne kuruludur (Hökelekleli, 1993, 2010). Bu eğilimdeki insanlar statü, zenginlik, güvenlik kazanma, güçlü bir gruba dahil olma, mevki elde etme vb. gibi şeyler için dinlerini bir araç olarak görürler (Cirhinoğlu, 2010; Okumuş, 2005). Dış güdümlü dindamlık, iç güdümlü dindamlığın samimi olarak yaşanmasının zıddı olarak “*gösterişçi dindamlık*” olarak da isimlendirilir (Okumuş, 2005: 49-52).

Dış güdümlü dindamlar, değerler birinci derecede bir öneme sahip olmadığı için dini ritüelleri (dua, ibadet vb.) başları sıkıştığı zamanlarda yaparlar. Allah'a karşı herhangi bir sorumluluk hissetmeyip, dini değerleri kendilerine uydurarak içten gelmeksizin, gösteriş amaçlı yaparlar. Bu eğilimdeki insanlar benliklerinden ayrı olarak dine yönelmezler (Hökelekleli, 2010: 35). Bu açıdan diyebiliriz ki, iç güdümlü dindamlık eğilimli bir birey dinini yaşarken dış güdümlü dindamlık eğilimli birey onu kullanır (Allport ve Ross, 1967: 434).

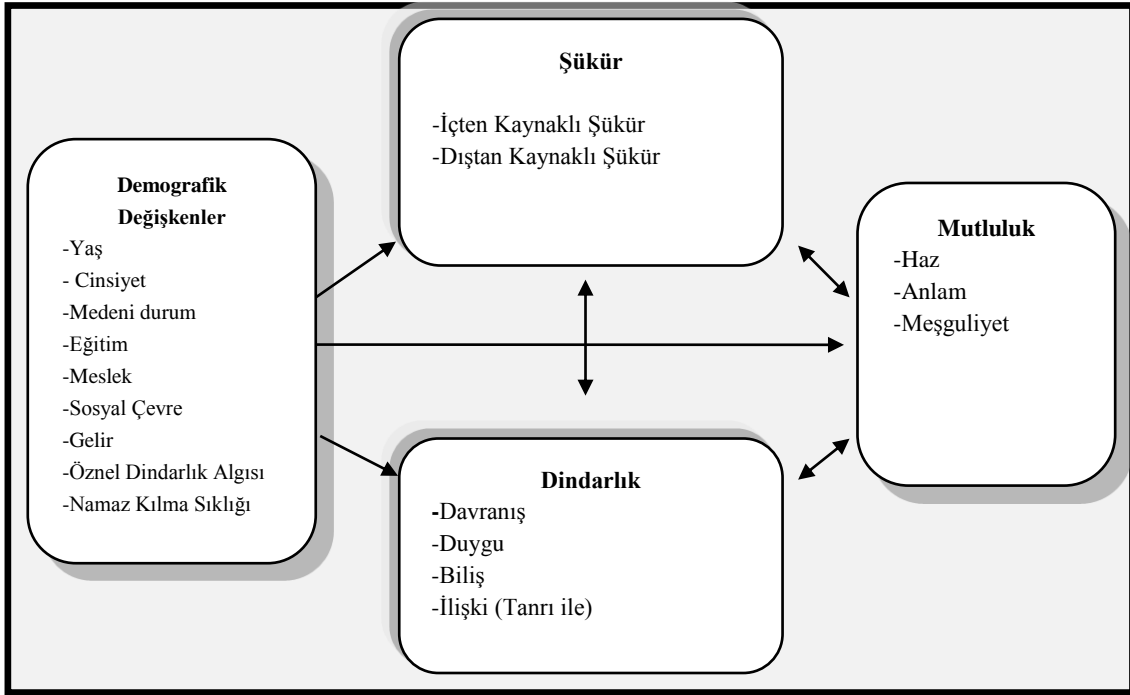
Buna göre iç güdümlü dindamlık daha çok kişinin benliğiyle ilgili olup yalnızca kişinin kendine kanıtlaması gereken bir dindamlık türüdür. Kişi içsel bir değerle dine yaklaşır ve dışarıdan gelecek olan herhangi bir övgüye ya da faydaya ihtiyaç duymaz. Buna karşılık dış güdümlü dindamlık eğilimine sahip bireyler daha çok kendilerine fayda getirdiği ölçüde dindamlıklarını sürdürür, dini amaç olmaktan çıkarıp yalnızca bir araç olarak görürler şeklinde yorum yapılabilir.

BÖLÜM 2: YÖNTEM

Çalışmanın bu kısmında araştırmanın modeli, araştırmaya katılanlar ve nitelikleri, ölçme araçları, verileri almak için kullanılan yöntem ve tekniklere yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma ilişkisel tarama (survey) modeline uygun olarak geliştirilmiş nicel bir araştırmadır. Tarama (survey) araştırmaları ile objelerin, olayların, kavramların ve olguların ne oldukları açıklanmaya çalışılır. Böyle incelemeler, şartlar, özellikler ve mevcut durumları olduğu gibi ortaya koymaya çalışır (Arslantürk, 2004: 101). Yetişkin bireylerin, dindarlık, şükür ve mutluluk düzeyleri arasındaki ilişki incelenerek bağımsız değişkenler (demografik özellikler) ile dindarlık, şükür ve mutluluk arasındaki ilişki ele alınmıştır. Araştırma modeli aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

2.2. Araştırmaya Katılanlar ve Nitelikleri

Dindarlık, şükür ve mutluluk arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırmanın örneklemini 18 yaş üstü bireylerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların yaş aralığı 18-64'tür. Araştırma örneklemini oluşturan kişilere tesadüfi yöntemle ulaşılmıştır.

Bu araştırma 492 katılımcı ile yapılmıştır. Çalışma yetişkinler üzerinde yapıldığından yetişkinlik dönemleri 18-28 (İlk yetişkinliğin baş dönemi), 29-36 (İlk yetişkinliğin orta dönemi), 37-45 (orta yetişkinlik), 46 ve üstü (son yetişkinlik) şeklinde ayrılarak yaş grupları gruplar bazında analize tabi tutulmuştur. Katılımcıların çeşitli demografik değişkenlere göre dağılımlarını ve yüzdelerini gösteren tablolar aşağıda sırasıyla verilmiştir:

Tablo 1: Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımı

Değişken	Min	Max	Medyan	\bar{X}	SS	Çarpıklık	Çarpıklık SS	Basıklık	Basıklık SS	Durum
Yaş	18,00	64,00	27,00	29,13	8,68	1,361	0,110	2,268	0,220	Normal

Tablo 1’de yer alan veriler incelendiğinde 492 katılımcıdan oluşan araştırma grubunun yaş değişkenlerinin ortalaması $29,13 \pm 8,68$ olduğu belirlenmiş, yaş değişkeni için çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 3 arasında olduğu ve normal dağılıma sahip olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların 269’u, 18-28 (%54,7) 142’si 29-36 (%28,9) , 56’sı 37-45 (%11,4), 25’i 46-64 (%5,1) yaş aralığındadır.

Tablo 2: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

Sosyo-Demografik Özellikler		N	%
Cinsiyet	Kadın	324	65,9
	Erkek	168	34,1
Medeni Durum	Evli	221	44,9
	Bekar	271	55,1
Eğitim Durumu	İlkokul ve Ortaokul mezunu	34	6,9
	Lise ve dengi mezunu	56	11,4
	Yüksek Okul /Üniversite mezunu	329	66,9
	Yüksek Lisans/Doktora mezunu	73	14,8
Meslek	Memur	188	38,2
	İşçi	35	7,1
	Ev Hanımı	76	15,4
	Öğrenci	177	36,0
	Diğer	16	3,3
Yaşadıkları yer	Kırsal	140	28,5
	Kentsel	352	71,5
Gelir Durumu	Düşük	81	16,5
	Orta	279	56,7
	İyi	132	26,8

Tablo 2’de görüldüğü üzere katılımcıların, %65,9’unun kadın %34,1’inin erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların %44,9’u evli %55,1’i ise bekarıdır. Katılımcıların %6,9’unun ilköğretim ve ortaokul mezunu, %11,4’ünün lise ve dengi mezunu, %66,9’unun üniversite mezunu ve %14,8’inin yüksek lisans mezunu olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %38,2’sinin memur, %7,1’inin işçi, %15,4’ünün ev hanımı, %36’sının öğrenci ve %3,3’ünün diğer mesleklere sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların %28,5’inin kırsal %71,5’inin ise kentsel çevrede yaşamını sürdürdüğü tespit edilmiştir. Katılımcıların %16,5’inin düşük, %56,7’sinin orta ve %26,8’inin iyi düzeyde gelire sahip olduğu görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmadaki bilgiler, 2020-2021 yılında Google Forms ile uygulanan “*Kişisel Bilgi Formu*”, “*Ok-Dini Tutum Ölçeği*”, “*Şükür Ölçeği*” ve “*Mutluluk Yönelimleri Ölçeği Kısa Formu*” ile elde edilmiştir.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmamızda kullanılan kişisel bilgi formu ile katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili bilgiler toplanmak istenmiştir. Kişisel bilgi formunda katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, sosyal çevre, gelir durumu, öznel dindarlık algısı, öznel sağlık algısı olmak üzere 10 soruya yer verilmiştir.

2.3.2. Mutluluk Yönelimleri Ölçeği Kısa Formu

Ruch ve diğerleri (2014) tarafından ölçeğin uzun formu kısaltılarak oluşturulmuştur. Mutluluk Yönelimleri Ölçeği Kısa Formu Akın & Özkaya (2015) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Anlam, meşguliyet ve haz alt boyutlarından oluşan kısa formda her alt boyutta 3 madde olmak üzere toplamda 9 madde bulunmaktadır. Ölçek, 5’li likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir (‘1 Hiç Uygun Değil, 2. Uygun Değil, 3. Kararsızım 4. Uygun, 5. Tamamen Uygun) Çalışmamızda kısa form kullanılacaktır.

Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Ölçek hem alt boyutlara göre hem de toplam puan vermektedir. 1,4 ve 5. soru meşguliyet, 3, 8 ve 9. soru haz, 2, 6 ve 7. soru ise anlam boyutu ile ilgilidir. Ruch ve arkadaşları (2014), iç tutarlılık güvenilirlik

katsayılarını; anlam, meşguliyet ve haz alt boyutları için sırasıyla .71, .65 ve .63 olarak bulmuştur.

2.3.3. Şükür Ölçeği

Araştırmamızda bireylerini şükretme eğilimlerini belirlemek amacı ile, ölçek, 2002 yılında McCullough, Emmons ve Tsang tarafından, şükür kavramını operasyonel hale getirip ölçmek için oluşturulmuş bir ölçektir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Göcen tarafından yapılmıştır. Maddeleri şükürün duygusal yoğunluğunu, sıklığını ve şiddetini ölçmek üzere 6 madde şeklinde tek boyutlu olarak tasarlanmıştır. Şükür Ölçeği, 7'li likert tipinde (Bana Çok Uygun, Bana Uygun, Bana Biraz Uygun Kararsızım, Bana Pek Uygun Değil, Bana Uygun Değil, Bana Hiç Uygun Değil) olduğu için olumlu maddeler 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1, 0 olarak puanlanırken; R3. ve R6. soruları ters puanlanması gerektiği için 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 şeklinde ters çevrilerek puanlanmıştır. Buna göre ölçekten en yüksek puan 42, en düşük 13 puan elde edilmektedir.

İlk üç soru içten kaynaklı, son üç soru ise dıştan kaynaklı şükür maddeleridir. 3. ve 6. maddeler tersten kodlanmaktadır.

Şükür Ölçeği'nin dilsel eşdeğerlik, güvenilirlik ve faktör analiz çalışmaları, Gülüşan Göcen tarafından yapılmıştır. Göcen, ölçeğin Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) değerini (.72); Bartlett's Test of Sphericity değerini ($\chi^2=1335,244$; $p=000$) olarak hesaplamıştır. Yapılan iç tutarlılık analizi sonucunda da ölçeğin, Alpha değeri (.72) olarak değerlendirilmiştir. Yapılan çalışmada ise Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0,82 olarak bulunmuştur.

2.3.4. Ok-Dini Tutum Ölçeği

Ok-Dini Tutum Ölçeği yazar tarafından tutumun sosyal psikolojide vurgulanan *bilgi, duyu ve davranış* dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bilişsel boyutla kişinin dinle ilgili genel görüşünün nasıl olduğu, davranışsal boyutla kişinin davranışlarının dini değerler tarafından ne düzeyde yönlendirildiği ve duygusal boyutla kişinin dinin duyguya hitap eden yönü tarafından ne düzeyde etkilendiği ölçülmeye çalışılmıştır. Tutumun bu üç bileşeninin yanında, ölçülmek istenen tutum nesnesinin din olmasından ve dinde de Tanrı'nın merkezi bir yere sahip olmasından dolayı bu boyutlara bir de Tanrıyla ilişki

boyutu eklenerek Ok-Dini Tutum Ölçeği 4 alt boyutu ölçmek için tasarlanmış bulunmaktadır.

Ölçek sekiz maddeden oluşmakta olup dört alt boyutlu bir ölçektir. 1 ve 2. sorular davranış, 3 ve 4. sorular duygu, 5 ve 6. sorular biliş son olarak 7 ve 8. sorular ise ilişki boyutu ile ilgilidir.

5 ve 6. maddeler tersten kodlanmaktadır. Ok-Dini Tutum Ölçeği, “Hiç katılmıyorum”, “Kısmen katılıyorum”, “Biraz katılıyorum”, “Oldukça katılıyorum” ve “Tamamen katılıyorum” şeklinde seçenekleri olan beş likertli bir ölçme aracıdır. Her madde 1-5 arasında değerlendirilmiştir. Olumludan olumsuz doğru 5, 4, 3, 2, 1 şeklinde puanlaması yapılan ölçekte alınabilecek en yüksek puan 40, en düşük puan ise 8’dir. Ölçeğin Cronbach Alfa Değeri, Ok tarafından (.81 ve .91) olarak hesaplanmıştır. 148 Yapılan çalışmada ise Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı 0,66 olarak bulunmuştur.

2.3.5. Normallik Analizi Sonuçları

Araştırmamızda kullanılan ölçeklerin ve ölçeklerin alt boyutlarının normallik analizi sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3: Kullanılan Ölçeklerin ve Alt Boyutların Normallik Analizi Sonuçları

Ölçekler ve Alt boyutları	Çarpıklık		Basıklık		Durum
	İstatistik	Standart Hata	İstatistik	Standart Hata	
Dini Tutum Ölçeği	-1,609	0,110	3,258	0,220	Normal değil
Davranış	-0,909	0,110	0,636	0,220	Normal
Duygu	-1,067	0,110	0,716	0,220	Normal
Biliş	-5,799	0,110	38,911	0,220	Normal değil
İlişki	-2,276	0,110	5,665	0,220	Normal değil
Şükür Ölçeği	-1,003	0,110	2,004	0,220	Normal
İçten Kaynaklı Şükür	-1,869	0,110	4,658	0,220	Normal değil
Dıştan Kaynaklı Şükür	-0,396	0,110	-0,112	0,220	Normal
Mutluluk Yönelimleri Ölçeği	-0,150	0,110	0,080	0,220	Normal
Meşguliyet	-0,424	0,110	-0,223	0,220	Normal
Haz	-0,526	0,110	0,165	0,220	Normal
Anlam	-0,818	0,110	0,822	0,220	Normal

Araştırmada kullanılan ölçeklerin ve alt boyutların normallik analizi sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. Verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 3 arasında olduğu ve normal dağılıma sahip olduğu aralıkta olmayanların ise normal dağılıma sahip olmadığı görülmektedir.

2.4. Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizi

Yetişkin bireylerde dindarlık, şükür ve mutluluk ilişkisinin incelendiği araştırmada kullanılan anket formu, amacına ve problemlerine uygun olarak hazırlanmıştır. Hazırlanan anket formu uygulamasında, Covid-19 salgını sebebiyle, halkın birbirleri ile temasını en aza indirmek amacıyla Google Forms hizmetinin kullanılması uygun görülmüştür. Araştırma için hazırlanan anket formları Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Etik kurulundan 04.11.2020 tarihinde gerekli etik izin belgesi (Sayı:61923333/050.99) alındıktan sonra Aralık 2020 tarihinde Google Forms aracılığıyla 492 birey üzerinde uygulanmış olup anket, gönüllülük esasına dayalı olarak yaklaşık 10-15 dakikada tamamlanmıştır. Araştırmada elde edilen veriler, SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 25.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Kişisel bilgiler için betimsel istatistik parametreleri olarak frekans (n) ve yüzde (%) kullanılmıştır. Veriler değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotları (sayı, yüzde, min-max değerleri, ortalama, standart sapma) kullanılmıştır.

Kullanılan ölçeğin güvenilirliğini test etmek amacıyla “Güvenilirlik Analizi” yapılmıştır. Nicel değişkenleri karşılaştırmak için öncelikle parametrik test koşullarının sağlanıp sağlanmadığı araştırılmış, kullanılan verilerin normal dağılım göstermesi çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 3 arasında olmasına bağlıdır (Shao, 2002). Normal dağılıma sahip veriler ile niceliksel verilerin karşılaştırılmasında iki bağımsız grup arasındaki fark için bağımsız t testi, ikiden fazla bağımsız grup karşılaştırılmasında ise tek yönlü varyans analizi uygulandı. Normal dağılıma sahip olmayan veriler ile niceliksel verilerin karşılaştırılmasında iki bağımsız grup arasındaki fark için Mann-Whitney(U), ikiden fazla bağımsız grup karşılaştırılmasında ise Kruskal-Wallis testi uygulandı. Ölçeklerin ilişkisini test etmek için korelasyon analizi uygulanmış olup normal dağılım nicel değişkenler arasında Pearson katsayısı, normal dağılmayan nicel değişkenler arasında ise Spearman katsayısına bakılmıştır. Anlamlılık düzeyi 0,05 kabul edilmiştir.

Ölçekler ve alt boyutlarının Alpha değerleri incelendiğinde, *Dini Tutum Ölçeği*' nin Cronbach Alpha değeri genel 0,863, *davranış* alt boyutu 0,880, *duygu* alt boyutu 0,857, *biliş* alt boyutu 0,700 ve *ilişki* alt boyutu 0,810 olarak hesaplanmıştır. Aynı şekilde Şükür Ölçeği 0,647, *İçten kaynaklı şükür* alt boyutu 0,707, *dıştan kaynaklı şükür* alt boyutu 0,548 olarak tespit edilmiştir. *Mutluluk Yönelimleri Ölçeği* 0,647, *meşguliyet* alt boyutu 0,553, *haz* alt boyutu 0,630, *anlam* alt boyutu ise 0,707 olarak hesaplanmıştır.

Bu kapsamda, Cronbach Alpha değerlerinin 0.60 ve büyük olması kullanılan ölçeğin güvenilir, $0,40 \leq \alpha < 0,60$ aralığında olması ise ölçeğin düşük güvenilirlikte olduğunu göstermektedir.

BÖLÜM 3: BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde, araştırma için toplanan verilerin analizleri yer alacaktır. Elde edilen bulgular, araştırmanın hipotezlerine göre belli bir düzen içerisinde verilecektir. Katılımcıların “Ok- Dini Tutum, Şükür ve Mutluluk Yönelimleri Kısa Formu” ölçeklerinden aldıkları ortalama puanlar ile genel profil çizilecek, ardından, “Dindarlık, Şükür ve Mutluluk ile Sosyo-Demografik Yapı” ve “Dindarlık, Şükür ve Mutluluk Arasındaki İlişkisel Durum” a ait bulgu ve yorumlara yer verilecektir.

3.1. Genel Profile İlişkin Bulgular

Bu bölümde, katılımcıların, dindarlık, şükür ve mutluluk ölçeklerinden aldıkları ortalama puanlara yer verilecektir.

Tablo 4: Kullanılan Ölçeklerin ve Alt Boyutlarına Ait Tanımlayıcı İstatistiksel Bulgular

Ölçekler ve Alt boyutları	Min	Max	Medyan	\bar{X}	SS
Dini Tutum Ölçeği	1,38	5,00	4,50	4,36	0,60
Davranış	1,00	5,00	4,00	3,95	0,93
Duygu	1,00	5,00	4,00	4,00	0,99
Biliş	1,50	5,00	5,00	4,91	0,38
İlişki	1,00	5,00	5,00	4,60	0,71
Şükür Ölçeği	1,50	7,00	5,83	5,68	0,81
İçten Kaynaklı Şükür	1,00	7,00	6,67	6,31	0,91
Dıştan Kaynaklı Şükür	1,67	7,00	5,00	5,04	1,06
Mutluluk Yönelimleri Ölçeği	1,89	5,00	3,89	3,84	0,51
Meşguliyet	2,33	5,00	4,00	4,07	0,63
Haz	1,00	5,00	3,67	3,61	0,83
Anlam	1,00	5,00	4,00	3,85	0,81

Tablo 4’te incelendiğinde dini tutum ölçeğinin ortalaması $4,36\pm 0,60$ davranış alt boyutu ortalaması $3,95\pm 0,93$, duygu alt boyutu $4,00\pm 0,99$, biliş alt boyutu ortalaması $4,91\pm 0,38$ ve ilişki alt boyutu ortalaması $4,60\pm 0,71$ ’dir. Şükür ölçeği ortalaması $5,68\pm 0,81$ içten kaynaklı şükür alt boyutu ortalaması $6,31\pm 0,91$ ve dıştan kaynaklı şükür alt boyutu ortalaması ise $5,04\pm 1,06$ ’dir. Mutluluk yönelimleri ölçeği ortalaması $3,84\pm 0,51$ meşguliyet alt boyutu ortalaması $4,07\pm 0,63$, haz alt boyutu ortalaması $3,61\pm 0,83$ ve anlam alt boyutu ortalaması $3,85\pm 0,81$ ’dir.

Alınan ortalama puanlara bakıldığında dini tutum ölçeğinin ortalamasının yüksek olduğu görülmektedir. Aynı zamanda, dini tutum ölçeği davranış alt boyutu, duygu alt

boyutu, biliş alt boyutu ve ilişki alt boyutu ortalamalarının da yüksek olduğu tespit edilmiştir. Şükür ölçeğinin genel ortalama puanının yüksek değerde olduğu görülmektedir. Şükür ölçeğinin alt boyutları olan içten kaynaklı ve dıştan kaynaklı şükürün ortalama değerlerine baktığımızda içten kaynaklı şükürün dıştan kaynaklı şükürden daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğunu görmekteyiz. Mutluluk yönelimleri ölçeğinin ise genel ortalaması yüksek düzeydedir. Ölçeğin alt boyutlarının ortalamaları yakın olmakla birlikte, en yüksek puan düzeyi meşguliyet alt boyutunda görülmektedir.

3.2. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Bu başlık altında katılımcıların dindarlık, şükür ve mutluluk düzeyleriyle ilgili tutumlarını sosyo-demografik (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim, meslek, sosyal çevre, gelir, öznel dindarlık algısı, namaz kılma sıklığı) değişkenlerle olan ilişkisine ait bulgular ve yorumlara yer verilecektir. Araştırmamızda demografik değişkenler bağımsız değişken olarak, dindarlık, şükür ve mutluluk ise bağımlı değişkenler olarak kabul edilmektedir. Bağımsız değişken olan demografik değişkenlerin bağımlı değişkenler olan dindarlık, şükür ve mutluluk üzerinde herhangi bir farklılığa sebep olup olmadığı aşağıda tablolarla birlikte gösterilecektir.

3.2.1. Cinsiyete İlişkin Bulgular ve Yorumları

Katılımcıların cinsiyet değişkenleri ile dindarlık, şükür ve mutluluk arasındaki ilişkiler t-test ve Mann-Whitney(U) analizi yapılarak aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir. Bu analiz ile “*Cinsiyet değişkeni ile bireylerin dindarlık, şükür ve mutlulukları arasında herhangi bir farklılık var mıdır?*” sorusuna cevap aranmaktadır.

Tablo 5: Katılımcıların Cinsiyetleri ile Dini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Cinsiyet	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	P
Dini Tutum Ölçeği	Kadın	257,57	-	23628,00*	0,016
	Erkek	225,14	-		
Davranış	Kadın	4,04	0,87	3,047*	0,003
	Erkek	3,76	1,00		
Duygu	Kadın	4,06	0,94	1,854	0,064
	Erkek	3,89	1,06		
Biliş	Kadın	254,10	-	24752,00*	0,000
	Erkek	231,83	-		
İlişki	Kadın	245,69	-	26953,50	0,838
	Erkek	248,06	-		

Araştırmaya katılan katılımcıların cinsiyetleri ile dini tutum ölçeği, davranış ve biliş alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Kadınların ortalaması erkeklerin ortalamasından yüksektir. Duygu ve ilişki alt boyutu arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı boyuta ulaşmamıştır ($p > 0,05$).

Literatüre baktığımızda, Yoğurtçu (2009, s.52)'nin yetişkinler üzerinde yaptığı çalışmada, cinsiyet ile dini tutum arasında anlamlı bir farklılık görülmüş, kadınların ortalamasının erkeklerin ortalamasından yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Yine yetişkinler üzerinde yapılan Aydemir (2008, s.47)'in çalışmasında katılımcıların dini tutumları ile cinsiyetleri arasında önemli bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Sevindik (2015, s.76)'in orta yaş bireylerde dindarlık ve mutluluk ilişkisinin incelendiği araştırmasında dini tutum ve cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Araştırmanın sonucuna göre erkeklerin ortalaması kadınların ortalamasından yüksek çıkmıştır.

Şengül (2007, s.124)'ün dindarlık ve ruh sağlığı ilişkisini incelediği çalışmada kadınların, dindarlığın sosyal boyutu hariç, ibadet, etki, tecrübe ve bilgi alt boyutlarında erkeklere nazaran daha dindar oldukları tespit edilmiştir.

Kurnaz (2015, s.87) ise ilk yetişkinlerde dindarlık ve mutluluk ilişkisini incelediği çalışmasında kadınların erkeklere göre dine daha fazla yöneldiğini bulgulamıştır. Kaya (1998, s.116)'nın üniversitede öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmasında erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre dini tutum puanlarının daha yüksek olduğu sonucuna

ulaşmıştır. Buna, erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla dini faaliyete katıldıklarını sebep olarak göstermiştir.

Yapılan araştırmalara baktığımızda dini tutum ve cinsiyet arasındaki ilişkide, bazı araştırmalarda erkeklerin, bazı araştırmalarda ise kadınların ortalamasının yüksek olduğunu görmekteyiz. Araştırmaların bazılarında ise bu farklılık anlamlı bir düzeye ulaşmamıştır. “*Cinsiyet değişkeni ile bireylerin dindarlıkları arasında farklılık vardır*” hipotezi, aralarında ciddi bir fark bulunmadığı için doğrulanmamıştır.

Tablo 6: Katılımcıların Cinsiyetleri ile Şükür Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Cinsiyet	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	P
Şükür Ölçeği	Kadın	5,79	0,74	3,833*	0,000
	Erkek	5,47	0,91		
İçten kaynaklı şükür	Kadın	259,41	-	23034,50*	0,003
	Erkek	221,61	-		
Dıştan kaynaklı şükür	Kadın	5,15	1,03	3,154*	0,002
	Erkek	4,84	1,09		

Katılımcıların cinsiyetleri ile şükür ölçeği, içten kaynaklı şükür ve dıştan kaynaklı şükür alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır($p<0,05$). Kadınların ortalaması erkeklerin ortalamasından yüksektir.

Bireylerin cinsiyetleri ile şükretme eğilimleri arasındaki ilişkiyi incelediğimizde, literatürde Göcen’in yetişkinler üzerinde yaptığı psikolojik iyi olma ve şükür ilişkisinin incelendiği araştırmasında kadınlar ve erkeklerin şükretme eğilimleri arasında önemli bir fark olmamasına karşın kadınların ortalamasının erkeklerin ortalamasından daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır (Göcen, 2012: 196). Yine Ayten, Göcen, Sevinç ve Öztürk ’ün dini başa çıkma, şükür ve hayat memnuniyeti ilişkisinin incelendiği araştırmada kadınların dıştan kaynaklı şükür ortalamaları erkeklerin ortalamasından yüksek çıkmıştır. İçten kaynaklı şükürde ise istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Dıştan kaynaklı şükürün ortalamasının yüksek olması, kadınların sosyal çevre ile iletişimlerinin daha yoğun olması ve duygularını dışa daha kolay yansıtabilmeleri ile yorumlanmıştır. Dıştan kaynaklı şükür analizine ilişkin bulgular, çalışmamızla örtüşmektedir (Ayten ve ark., 2015: 61).

Yılmaz Çıtır (2016, s.49)'ın ergenlik döneminde dindarlık, şükür ve hayat memnuniyeti adlı çalışmasına baktığımızda, şükür ve cinsiyet değişkeni arasında yapılan istatistiksel bulguların anlamlılık düzeyine ulaşmadığını görmekteyiz.

Son olarak Ekti (2019, s.102)'nin çalışmasında ergenlerde şükür ve psikolojik iyi olma ilişkisi incelenmiş, kız öğrencilerin şükretme eğilimlerinin erkek öğrencilerin şükretme eğilimlerinden yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Buna göre, “Cinsiyet değişkeni ile bireylerin şükretme eğilimleri farklılaşmaktadır” şeklindeki hipotezimiz aralarındaki fark yüksek düzeyde olmamakla birlikte doğrulanmıştır.

Tablo 7: Katılımcıların Cinsiyetleri ile Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Cinsiyet	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	P
Mutluluk Yönelimleri Ölçeği	Kadın	3,84	0,50	0,178	0,859
	Erkek	3,84	0,53		
Meşguliyet	Kadın	4,05	0,62	-0,988	0,324
	Erkek	4,11	0,63		
Haz	Kadın	3,61	0,79	0,253	0,801
	Erkek	3,59	0,91		
Anlam	Kadın	3,87	0,79	0,823	0,411

Mutluluk yönelimleri ölçeği ve alt boyutları arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı düzeye ulaşmamıştır ($p>0,05$).

Bireylerin psikolojik iyi olmalarında etkisi olan faktörler ele alınarak yapılan çalışmalarda cinsiyet faktörü önemli bir yere sahip olmaktadır. Demografik belirleyicilerin çeşitli açılardan incelendiği birçok çalışma yapılmıştır. Cinsiyet ile psikolojik iyi olma arasındaki ilişkiyi inceleyen Ryff, cinsiyete göre anlamlı farklılığı yalnızca “bireysel gelişim” için gözlemlemiştir (Göcen, 2012: 208). Buna göre, mutluluk ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişkinin incelendiği araştırma literatürüne baktığımızda Aydemir (2008, s.55)'in ilk yetişkinlik dönemi bireyler üzerinde yaptığı çalışmada kadınlar ve erkekler arasında cinsiyet ve mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Demirel (2018, s.27)'in çalışmasına baktığımızda da aynı şekilde erkekler ve kadınların mutluluk düzeyleri arasında anlamlı bir fark çıkmadığı sonucunu görmekteyiz.

Göcen (2012, s.208)'in çalışmasında psikolojik iyi olma ve cinsiyet değişkenindeki bulgulara göre, erkeklerin ortalaması kadınların ortalamasından yüksek çıkmasına karşın bu düzey anlamlı bir farklılığa ulaşmamıştır. Psikolojik iyi olma ve cinsiyet ilişkisine dair bulguların incelendiği ülkemizdeki bazı çalışmalarda (Timur, 2008, s.6; Saygın, 2008, s.134; Balcı, 2011, s.134) da anlamlı bir farklılık tespit edilemediği görülmektedir.

Cinsiyet değişkeni ile psikolojik iyi olma ilişkisi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilen çalışmalar da mevcuttur. Sandıkçı (2014, s.48)'nın üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada psikolojik iyi olma ve cinsiyet değişkeni arasında çevresel hakimiyet alt boyutu dışında kadınların ortalamasının erkeklerin ortalamasından daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Aynı şekilde Cirhinoğlu (2006, s.107)'nin üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada kız öğrencilerin mutluluk düzeyleri erkek öğrencilere göre anlamlı bir farklılık göstermiştir.

Yine Korkmaz (2014, s.140)'ın çalışmasındaki bulgulara göre kadınlar erkeklerden daha yüksek düzeyde psikolojik iyi oluşa sahiplerdir.

3.2.2. Yaş Değişkeni ile Ölçekler Arasındaki İlişki

Bu başlık altında katılımcıların yaşları ile ölçekler arasındaki ilişkiler ve bulgulara yer verilecektir. Bunun için yapılan korelasyon analizinde normal dağılım gösteren ölçekler için Pearson korelasyon katsayısına, normal dağılım göstermeyen ölçekler için Spearman korelasyon katsayısına bakılmıştır. Ölçekler arasındaki ilişkileri gösteren korelasyon analizleri, değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren varyans analizleri ve tabloları aşağıda verilmiştir. Katılımcıların *yaş grupları, dindarlık, şükür ve mutluluk düzeylerinde herhangi bir farklılığa sebep olmakta mıdır?* sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 8: Katılımcıların Yaşları ile Dini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Yaş	
	r	p
Dini Tutum Ölçeği	0,145*	0,001
Davranış	0,042	0,358
Duygu	0,140*	0,002
Biliş	0,002	0,973
İlişki	0,158**	0,000

Kullanılan Ölçek ve alt boyutları ile yaş değişkeni arasındaki ilişkiyi test etmek için korelasyon analizi uygulanmıştır.

Analiz sonucunda, dini tutum ölçeği ve ilişki alt boyutu ile yaş değişkeni arasında ($r<0,2$; $p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde çok zayıf düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Dini tutum ölçeğinin duygu alt boyutu ile yaş değişkeni arasında ($r<0,2$; $p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde çok zayıf düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna karşılık, dini tutum ölçeği davranış ve biliş boyutu ile yaş değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Tablo 9: Katılımcıların Yaş Grupları ile Dini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Yaş Grupları	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	P
Dini Tutum Ölçeği	18-28 yaş	235,11	-	6,975	0,073
	28-35 yaş	247,86	-		
	36-45 yaş	278,05	-		
	46-64 yaş	290,66	-		
Davranış	18-28 yaş	3,93	,91	,034	,992
	28-35 yaş	3,95	,87		
	36-45 yaş	3,96	,99		
	46-64 yaş	3,96	1,18		
Duygu	18-28 yaş	3,91	,99	2,716	,044
	28-35 yaş	4,04	,93		
	36-45 yaş	4,30	,90		
	46-64 yaş	4,10	1,27		
Biliş	18-28 yaş	247,34	-	,173	0,982
	28-35 yaş	246,29	-		
	36-45 yaş	243,42	-		
	46-64 yaş	245,56	-		
İlişki	18-28 yaş	236,24	-	5,038	0,169
	28-35 yaş	253,29	-		
	36-45 yaş	268,29	-		
	46-64 yaş	269,48	-		

Tablo 9’da verilen bulgulara göre katılımcıların yaş grupları ile dini tutum ölçeği toplam ve davranış, duygu, biliş, ilişki alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 10: Katılımcıların Yaşları ile Şükür Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt boyutları	Yaş	
	r	p
Şükür Ölçeği	-0,013	0,778
İçten Kaynaklı Şükür	0,027	0,553
Dıştan Kaynaklı Şükür	-0,011	0,805

Yapılan korelasyon analizi sonucunda şükür ölçeği genel, içten kaynaklı şükür ve dıştan kaynaklı şükür alt boyutları ile yaş değişkeni arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkiye ulaşılmamıştır.

Tablo 11: Katılımcıların Yaş Grupları ile Şükür Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Yaş Grupları	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	P
Şükür Ölçeği	18-28 yaş	5,68	,81	,599	,616
	28-35 yaş	5,71	,80		
	36-45 yaş	5,54	,80		
	46-64 yaş	5,72	,88		
İçten kaynaklı şükür	18-28 yaş	243,80	-	2,750	0,432
	28-35 yaş	260,52	-		
	36-45 yaş	233,10	-		
	46-64 yaş	225,92	-		
Dıştan kaynaklı şükür	18-28 yaş	5,06	1,02	,964	,409
	28-35 yaş	5,00	1,16		
	36-45 yaş	4,89	,94		
	46-64 yaş	5,30	1,03		

Tablo 11’de verilen bulgulara göre katılımcıların yaş grupları ile şükür ölçeği toplam ve içten kaynaklı ve dıştan kaynaklı şükür alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0,05$).

Tablo 12: Katılımcıların Yaşları ile Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt boyutları	Yaş	
	r	p
Mutluluk Yönelimleri Ölçeği	0,060	0,183
Meşguliyet	0,183**	0,000
Haz	-0,052	0,249
Anlam	0,026	0,572

Mutluluk yönelimleri ölçeğinin meşguliyet alt boyutu ile yaş değişkeni arasında ($r<0,2$; $p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde çok zayıf düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna karşılık, mutluluk yönelimleri ölçeği genel, haz ve anlam alt boyutları ile yaş değişkeni arasındaki ilişki anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

Tablo 13: Katılımcıların Yaş grupları ile Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Yaş Grupları	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	P
Mutluluk Yönelimleri Ölçeği	18-28 yaş	3,82	,49	,656	,579
	28-35 yaş	3,83	,57		
	36-45 yaş	3,90	,45		
	46-64 yaş	3,92	,43		
Meşguliyet	18-28 yaş	3,97	,62	5,224	,001
	28-35 yaş	4,15	,63		
	36-45 yaş	4,21	,50		
	46-64 yaş	4,29	,66		
Haz	18-28 yaş	3,64	,77	,395	,757
	28-35 yaş	3,55	,93		
	36-45 yaş	3,58	,74		
	46-64 yaş	3,54	,96		
Anlam	18-28 yaş	3,85	,80	,463	,708
	28-35 yaş	3,79	,86		
	36-45 yaş	3,91	,71		
	46-64 yaş	3,94	,84		

Tablo 13'e göre katılımcıların yaş grupları ile mutluluk yönelimleri ölçeği toplam ve haz, anlam alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Bununla birlikte katılımcıların yaş grupları ile mutluluk ölçeğinin meşguliyet alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Scheffe sonucuna göre 29-36 yaş grubunun (ilk yetişkinliğin orta dönemi) ortalama puanları, 18-28 yaş grubuna (ilk yetişkinliğin

baş dönemi) göre daha yüksektir. Buna göre yetişkinliğin orta döneminde (29-36 yaş grubu) bulunanlar yetişkinliğin baş döneminde (18-28 yaş grubu) bulunanlara göre mutluluğun özellikle meşguliyet boyutu kapsamında kendilerini daha mutlu hissetmektedirler diyebiliriz. Bu durumu, yetişkinliğin orta döneminde bulunan bireylerin evlilik ya da iş sorumluluğunu üstlenmiş olma ihtimallerinin daha yüksek olması sebebiyle hayatlarının daha düzenli ve meşgul olması ile açıklayabiliriz.

3.2.3. Medeni Duruma İlişkin Bulgular ve Yorumları

Bu bölümde dindarlık, şükür ve mutluluk ile medeni durum değişkeni arasındaki ilişkiye dair t-testi analizleri, tablo ve yorumları verilmiştir. Burada, bireyin medeni durumu, *dindarlık, şükür ve mutluluk düzeylerinde herhangi bir farklılığa sebep olmakta mıdır?* sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 14: Katılımcıların Medeni Durumları ile Dini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Medeni durum	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	p
Dini Tutum Ölçeği	Evli	274,69	-	23716,50*	0,000
	Bekâr	223,51	-		
Davranış	Evli	4,05	0,85	2,202*	0,028
	Bekâr	3,86	0,98		
Duygu	Evli	4,23	0,88	4,731*	0,000
	Bekâr	3,82	1,03		
Biliş	Evli	250,91	-	28971,00	0,180
	Bekâr	242,90	-		
İlişki	Evli	268,54	-	25074,00*	0,000
	Bekâr	228,52	-		

Katılımcıların medeni durumları ile dini tutum ölçeği genel, davranış, duygu ve ilişki alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Evli olanların ortalaması bekâr olanların ortalamasından yüksektir. Dini tutum ölçeği biliş alt boyutu ise istatistiksel olarak anlamlı bir düzeye ulaşmamıştır ($p > 0,05$).

Türkiye’de yapılan çalışmalara baktığımızda bireyin dini tutumu ve medeni durumuyla ilgili birçok araştırma olduğunu görmekteyiz (Göcen, 2012: 221). Yapılan araştırmaları incelediğimizde bireyin bekâr ya da evli olma durumunun, onun dini tutumunda farklılığa yol açtığını, evli bireylerin bekâr bireylere göre dini tutumlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaştıklarını görmekteyiz (Köktaş, 1993; Acar, Yıldırım ve Ergene,

1996; Karaca, 2001; Çelik, 2002; Kayıklık, 2003; Arslan, 2004; Uysal, 2006 ve Ayten, 2009).

Mehmedoğlu (2007, s.188)'in Türk insanının Allah tasavvuruyla ilgili yaptığı araştırmasında, evlilerin bekârlara göre daha dindar olduklarını, evlilerin bekârlara nazaran Allah'a daha yakın hissettiklerini bulgulamıştır.

Acar (2014, s.150)'in çalışmasında iç güdümlü dindarlık açısından evlilerin ortalaması bekârların ortalamasından anlamlı bir şekilde farklı bulunmuştur.

Gezenler (2019, s.56)'in araştırmasında ise bireylerin medeni durumları ve dini tutumları arasındaki fark önemsiz bulunmuştur.

Tablo 15: Katılımcıların Medeni Durumları ile Şükür Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Medeni durum	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	P
Şükür Ölçeği	Evli	5,68	0,80	0,026	0,980
	Bekâr	5,68	0,83		
İçten kaynaklı şükür	Evli	254,40	-	28200,50	0,243
	Bekâr	Şükür Ölçeği	-		
Dıştan kaynaklı şükür	Evli	4,99	1,08	-1,045	0,297
	Bekâr	5,09	1,04		

Katılımcıların şükür ölçeği ve içten kaynaklı ve dıştan kaynaklı şükür alt boyutları arasındaki ilişki anlamsız olarak tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Evlilik kişinin yaşamında önemli bir yere sahiptir. İnsanın hayatında birçok değişikliğe yol açıp, birçok sorumluluğu beraberinde getirmektedir. Evliler ve bekârlar arasındaki bu farklılık genel olarak anne-baba olmaları, aile kurumuna sahip olmaları, çocuk yetiştirme ve sorumluluklarını üstlenmeleriyle anlaşılır (Hökelekli, 1993: 283).

Medeni durum ve şükretme ilişkisiyle ilgili literatüre baktığımızda, Miran (2010, s.41)'in Hamd ve Şükür Kavramlarının Psikolojik Tahlili adlı çalışmasında, evlilerin hamd ve şükretme sıklığının bekâr bireylere göre daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Bunun nedeni olarak ise, evlilikle birlikte bireylerin yaşamlarının daha düzenli olması olarak göstermiştir. Annak (2005) ve Eren (2008)'in araştırmalarına baktığımızda da evlilerin yaşam memnuniyetinin bekârlara göre anlamlı bir farklılık gösterdiğini görmekteyiz. Göcen (2012, s.218)'in çalışmasından çıkan bulgulara göre, kişinin medeni durumu ve şükretme arasındaki ilişkinin, şükretmenin genelinde ve sürekli şükürde anlamlı bir

farklılığa yol açmadığı görülmüştür. Araştırmanın sonuçları incelendiğinde, evlilerin bekârlara göre daha çok durumsal şükürde farklılık gösterdikleri tespit edilmiştir.

Tablo 16: Katılımcıların Medeni Durumları ile Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Medeni durum	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	P
Mutluluk Yönelimleri Ölçeği	Evli	3,89	0,49	2,101*	0,036
	Bekâr	3,80	0,52		
Meşguliyet	Evli	4,20	0,60	4,189*	0,000
	Bekâr	3,97	0,63		
Haz	Evli	3,65	0,83	0,927	0,355
	Bekâr	3,58	0,84		
Anlam	Evli	3,84	0,80	-0,170	0,865
	Bekâr	3,85	0,83		

Katılımcıların medeni durumları ile mutluluk yönelimleri ölçeği ve meşguliyet alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Evli olanların ortalaması bekâr olanların ortalamasından yüksektir. Mutluluk yönelimleri ölçeği haz ve anlam alt boyutlarındaki fark ise İstatistiksel olarak anlamlı düzeye ulaşmamıştır ($p > 0,05$).

Çalışmamızın sonuçlarına göre, bireylerin mutlulukları ile medeni durumları arasındaki ilişkide mutluluk yönelimleri ölçeği meşguliyet alt boyutunda anlamlı bir farklılık görmekteyiz. Mutluluk yönelimleri ölçeği genel, haz ve anlam alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık çıkmamıştır.

Literatüre baktığımızda Gezenler (2019, s.57)'in çalışmasında medeni durumu evli olan bireylerin bekâr bireylere göre daha yüksek mutluluk düzeyine sahip oldukları bulgulanmıştır. Aydemir (2008, s.316)'in çalışmasında evli bireylerin mutluluk puan ortalaması bekâr ve diğerlerinin puan ortalamasından daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Aynı şekilde, Sevindik (2015, s.96)'in çalışmasında da evli bireylerin bekârlara kıyasla daha mutlu oldukları sonucuna ulaşıldığını görmekteyiz.

Diener ve ark. 42 ülkeden 169 birey ile yaptıkları uluslararası karşılaştırmalı çalışmada evli kişilerin boşanmış ve ayrı yaşayanlara oranla daha olumlu duygulara sahip olduklarını ve öznel iyi oluşlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Göcen, 2014: 115).

“Şükür, mutluluk ve dindarlık düzeyi demografik değişkenlere göre farklılaşmaktadır.” hipotezimizin doğrulandığını ve medeni durumun kişilerin dindarlık düzeylerinde ve mutluluklarında farklılığa yol açtığını görmekteyiz fakat şükretme eğiliminde evliler ve bekarlar arasında anlamlı bir farklılığın tespit edilemediğini görmekteyiz.

3.2.4. Sosyal Çevreye İlişkin Bulgular ve Yorumları

Bu bölümde dindarlık, şükür ve mutluluk ile sosyal çevre değişkenine ilişkin bulgulara ve yorumlara yer verilecektir. Değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren t-test analizleri ve tabloları aşağıda verilmiştir. Katılımcıların yaşamlarını sürdürdükleri *sosyal çevrenin, dindarlık, şükür ve mutluluk düzeylerinde herhangi bir farklılığa sebep olmakta mıdır?* sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 17: Katılımcıların Sosyal Çevreleri ile Dini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Yaşanılan yer	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	P
Dini Tutum Ölçeği	Kırsal	248,37	-	24378,50	0,853
	Kentsel	245,76	-		
Davranış	Kırsal	3,90	0,93	-0,734	0,463
	Kentsel	3,96	0,93		
Duygu	Kırsal	4,06	0,98	0,854	0,394
	Kentsel	3,98	0,99		
Biliş	Kırsal	242,45	-	24072,50	0,389
	Kentsel	248,11	-		
İlişki	Kırsal	259,37	-	22838,50	0,139
	Kentsel	241,38	-		

Buna göre “katılımcıların şükür, mutluluk ve dindarlık düzeyi demografik değişkenlere göre farklılaşmaktadır.” hipotezi sosyal çevre demografik değişkeni için doğrulanmamıştır. Tablo 17’de görüldüğü üzere, kentte veya kırsalda yaşayan bireyin dini tutumunda herhangi bir farklılığın olmadığı görülmektedir.

İnsanın doğup büyüdüğü, yaşamının büyük bir kısmını geçirdiği çevre ve özellikleri onun dini yöneliminde ve yaşantısında farklılıklara sebep olabilmektedir. Sosyal çevre ve dini tutum arasındaki ilişkinin incelendiği literatürdeki çalışmalara bakıldığında, Göcen (2012, s.242)’in çalışmasında bireylerin dini tutumunda en yüksek ortalamaya ilçede yaşayanların sahip oldukları, en düşük ortalamaya ise büyükşehirde yaşayanlara ait olduğu görülmektedir. Yaşamının çoğunu ilçede geçirenlerin yaşamının büyük bir

kısmını büyükşehirde geçirenlerle oranla daha dindar oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Dinin sosyal çevreden, kentleşmeden ve bu kentleşme ile ortaya çıkan değişimlerden etkilenmesi kaçınılmaz görünmektedir. Bunun için genel olarak sosyal çevre dediğimiz yaşanan yerin din ile güçlü ilişkileri olduğu söylenebilir. Buna ek olarak, yaşanan yerin küçüklüğü ile dindarlığın artması doğru orantılıdır gibi görüşler yaygındır (Göcen, 2012: 242). Bu düşünceye örnek olarak Apaydın (2001, s.189)'ın çalışması gösterilebilir. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bu araştırmada, köyde yaşayan öğrencilerin dini tutum açısından büyük yerleşim yerlerinde yaşayan öğrencilere göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Onay (2004, s.121-122)'ın araştırmasına göre de aynı şekilde yaşamlarının büyük kısmını ilçede geçirenlerin büyükşehirlerde yaşamlarını sürdürenlere nazaran daha dindar oldukları sonucuna ulaşmıştır. Bunun sebebini ilçede yaşayanların büyükşehirlerde yaşayanlardan daha kolay bir şekilde dini eğitim ve öğretilere ulaşması olarak açıklamıştır.

İlçede yaşayanların büyükşehirde yaşayanlardan daha fazla dini eğilimlerinin olması şeklinde sonuçlanan çalışmalardan ayrı olarak Ayten (2009)'in araştırmasını gösterebiliriz. Çalışmadan çıkan sonuca göre hayatının büyük kısmını ilçeden geçirenlerin dini tutumlarının köy ve kentlerde yaşayanlara göre daha az olmuştur. Ayten bu durumu, ilçelerin köy ve kente bağlantılı olan ara yer olduğu için hem köydeki geleneksel dini ortamdan uzak kalınması hem de insanların kente uzak olmaları sebebiyle dini eğitim ve öğretilere katılamaması ile yorumlamıştır.

Tablo 18: Katılımcıların Sosyal Çevreleri ile Şükür Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Yaşanılan yer	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	P
Şükür Ölçeği	Kırsal	5,62	0,84	-1,096	0,273
	Kentsel	5,70	0,80		
İçten kaynaklı şükür	Kırsal	238,13	-	23468,00	0,388
	Kentsel	249,83	-		
Dıştan kaynaklı şükür	Kırsal	4,98	1,11	-0,841	0,401
	Kentsel	5,07	1,04		

Katılımcıların yaşadıkları yer ile şükür ölçeği toplam ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p>0,05$).

Bireyin sosyal çevresi ile şükür ilişkisinin araştırıldığı çalışmalara bakacak olursak, ilk olarak Göcen (2012, s.239)'in çalışmasındaki bulgular, köy ve kasabada yaşayanların ilçe ve büyükşehirde yaşayanlara oranla daha yüksek puanlara sahip oldukları fakat bu düzeyin anlamlılık düzeyine ulaşmadığı şeklinde sonuçlanmıştır.

Tablo 19: Katılımcıların Sosyal Çevreleri ile Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Yaşanılan yer	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	P
Mutluluk Yönelimleri Ölçeği	Kırsal	3,87	0,53	0,854	0,393
	Kentsel	3,83	0,50		
Meşguliyet	Kırsal	4,09	0,63	0,394	0,694
	Kentsel	4,06	0,62		
Haz	Kırsal	3,75	0,78	2,415*	0,016
	Kentsel	3,55	0,85		
Anlam	Kırsal	3,78	0,80	-1,151	0,250

Katılımcıların yaşadıkları yer ile mutluluk yönelimleri ölçeğinin haz alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Kırsalda yaşayanların puan ortalaması kentte yaşayanların puan ortalamasından yüksektir. Katılımcıların mutluluk yönelimleri ölçeği toplam, meşguliyet ve anlam alt boyutları arasındaki fark anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

Sonuç olarak, sosyal çevrenin bireyin dini tutum ve şükretmesinde önemli bir faktör olmadığı sonucuna ulaşmakla birlikte, mutluluk yöneliminde kırsalda yaşayanların kentte yaşayanlara oranla daha mutlu hissettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Yaşamını kırsal bölgede sürdüren insanların daha mutlu olduklarını ifade etmeleri, çevrelerinde iletişim kurdukları kişiler ile hemen hemen aynı yaşam şartlarına sahip olmaları ve kendi yaşamlarını daha başka yaşamlar ile kıyaslama oranlarının düşük olması ile açıklanabilir.

3.2.5. Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular ve Yorumları

Bu bölümde, dindarlık, şükür ve mutluluk ile eğitim durumu değişkenine ilişkin bulgulara ve yorumlara yer verilecektir. Değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren ANOVA analizleri ve tabloları aşağıda verilmiştir. Katılımcıların eğitim düzeylerini gösteren *eğitim durumu, dindarlık, şükür ve mutluluk düzeylerinde herhangi bir farklılığa sebep olmakta mıdır?* sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 20: Katılımcıların Eğitim Durumları ile Dini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Eğitim Durum	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	P
Dini Tutum Ölçeği	İlkokul ve Ortaokul mezunu	367,75	-	29,523*	0,000
	Lise ve dengi mezunu	266,63	-		
	Yüksek Okul /Üniversite mezunu	233,43	-		
	Yüksek Lisans/Doktora mezunu	233,49	-		
Davranış	İlkokul ve Ortaokul mezunu	4,46	0,70	4,250*	0,006
	Lise ve dengi mezunu	3,78	1,00		
	Yüksek Okul /Üniversite mezunu	3,92	0,88		
	Yüksek Lisans/Doktora mezunu	3,97	1,08		
Duygu	İlkokul ve Ortaokul mezunu	4,69	0,60	7,623*	0,000
	Lise ve dengi mezunu	4,18	1,08		
	Yüksek Okul /Üniversite mezunu	3,94	0,95		
	Yüksek Lisans/Doktora mezunu	3,82	1,10		
Biliş	İlkokul ve Ortaokul mezunu	265,50	-	4,601	0,203
	Lise ve dengi mezunu	252,83	-		
	Yüksek Okul /Üniversite mezunu	245,28	-		
	Yüksek Lisans/Doktora mezunu	238,29	-		
İlişki	İlkokul ve Ortaokul mezunu	314,97	-	20,924*	0,000
	Lise ve dengi mezunu	282,47	-		
	Yüksek Okul /Üniversite mezunu	239,85	-		
	Yüksek Lisans/Doktora mezunu	216,99	-		

Tablo 20'ye baktığımızda katılımcıların eğitim durumu ile dini tutum ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p < 0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan ikili Mann-Whitney U karşılaştırma testleri sonucunda; ilkokul ve ortaokul mezunu puan ortalaması lise, üniversite ve lisansüstü mezunu puan ortalamalarından yüksektir. Üniversite ve lisansüstü programlardan mezun olanların puanları birbirine eşitken, ilkokul ve ortaokul mezunlarından sonra en yüksek puan lise ve dengi okullardan mezun olanlara aittir.

Katılımcıların eğitim durumu ile dini tutum ölçeğinin davranış alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p < 0,05$). Farkın hangi

gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Scheffé sonucunda; ilkokul ve ortaokul mezunu puan ortalaması lise ve üniversite mezunu puan ortalamalarından yüksektir. Üniversite ve lisansüstü programlardan mezun olanların puanları birbirine yakındır ve lise ve dengi okullardan mezun olanların puanlarından yüksektir.

Katılımcıların eğitim durumu ile dini tutum ölçeğinin duygu alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Scheffé sonucunda; ilkokul ve ortaokul mezunu puan ortalaması üniversite ve lisansüstü mezunu puan ortalamalarından yüksektir. Dini tutum ölçeği duygu alt boyutunda lise ve dengi okullardan mezun olanların puanları, üniversite ve lisansüstü programlardan mezun olanların puanlarından yüksek çıkmıştır.

Katılımcıların eğitim durumu ile dini tutum ölçeğinin ilişki alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan ikili Mann-Whitney U karşılaştırma testleri sonucunda; ilkokul ve ortaokul ve lise mezunu puan ortalaması üniversite ve lisansüstü mezunu puan ortalamalarından yüksektir. Dini tutum ölçeğinin ilişki alt boyutunda en düşük puana lisansüstü programlardan mezun olanlar sahip olmuştur.

Katılımcıların eğitim durumu ile dini tutum ölçeğinin biliş alt boyutu puanları istatistiksel olarak anlamlı düzeye ulaşmamıştır ($p>0,05$).

Batson'a göre kişinin eğitim seviyesinin artması ile sosyalleşme olanağının da artacağı söylenebilir. Bunun sonucunda birey, yeni fikirlere ve değişime daha yakın olur bu da dindarlık seviyesinin düşmesine sebep olabilir (Batson, 2017:508). Literatürü incelediğimizde, Köktaş (1993, s.78), yaptığı bir çalışmada, bireyin eğitim seviyesinin artmasıyla dindarlık düzeylerinin düştüğü sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde Uysal (2015, s.48)'in üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada da lise ve dengi okullardan mezun olanların üniversite mezunlarından daha yüksek dindarlık eğilimi gösterdiklerini bulgulamıştır.

Gezenler (2019, s.44)'in orta yetişkinliklerde dindarlık ve mutluluk ilişkisini araştırdığı çalışmada, en yüksek dindarlık puanına ilkokul ve lise ve dengi okullardan mezun olan grubun sahip olduğu, en düşük dindarlık ortalamasına ise üniversite-yüksekokul

mezunlarının sahip oldukları sonucu çıkmıştır. Yoğurtçu (2009, s.58)'nun yetişkinlerde dindarlık ve ruh sağlığı ilişkisini incelediği çalışmasında da aynı şekilde ilkokul mezunlarının dindarlık ölçeğinden aldıkları puanlar ortaokul ve lise ve dengi okul mezunlarının aldıkları puandan yüksek çıkmıştır. Buna göre, çalışmamız literatürdeki çalışmalarla paralellik göstermektedir. Bu durumda öğrenim durumu arttıkça dindarlık düzeyi azalmaktadır diyebiliriz.

Tablo 21: Katılımcıların Eğitim Durumları ile Şükür Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Eğitim Durum	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	P
Şükür Ölçeği	İlkokul ve Ortaokul mezunu	5,58	0,79	0,683	0,563
	Lise ve dengi mezunu	5,62	0,78		
	Yüksek Okul /Üniversite mezunu	5,68	0,81		
	Yüksek Lisans/Doktora mezunu	5,78	0,88		
İçten kaynaklı şükür	İlkokul ve Ortaokul mezunu	236,78	-	0,216	0,975
	Lise ve dengi mezunu	244,73	-		
	Yüksek Okul /Üniversite mezunu	247,83	-		
	Yüksek Lisans/Doktora mezunu	246,39	-		
Dıştan kaynaklı şükür	İlkokul ve Ortaokul mezunu	4,93	0,94	1,320	0,267
	Lise ve dengi mezunu	4,92	1,05		
	Yüksek Okul /Üniversite mezunu	5,03	1,06		
	Yüksek Lisans/Doktora mezunu	5,25	1,10		

Katılımcıların eğitim durumu ile şükür ölçeği arasında en yüksek puana lisansüstü programlardan mezun olanlar sahipken bu fark anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır ($p>0,05$). Aynı şekilde içten kaynaklı şükürde em yüksek puana üniversite mezunları sahipken, dıştan kaynaklı şükürde de en yüksek puana lisansüstü programlardan mezun olanlar sahip olmuşlardır fakat bu fark da anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır ($p>0,05$).

Literatürü incelediğimizde, Demirci (2021, s. 55)'nin çalışmasında eğitim durumunun minnettarlık düzeyini etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 22: Katılımcıların Eğitim Durumları ile Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Eğitim Durum	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	p
Mutluluk Yönelimleri Ölçeği	İlkokul ve Ortaokul mezunu	4,10	0,45	5,098*	0,002
	Lise ve dengi mezunu	3,96	0,53		
	Yüksek Okul /Üniversite mezunu	3,81	0,52		
	Yüksek Lisans/Doktora mezunu	3,75	0,44		
Meşguliyet	İlkokul ve Ortaokul mezunu	4,36	0,59	5,723*	0,001
	Lise ve dengi mezunu	4,28	0,56		
	Yüksek Okul /Üniversite mezunu	4,02	0,63		
	Yüksek Lisans/Doktora mezunu	4,01	0,60		
Haz	İlkokul ve Ortaokul mezunu	4,12	0,50	8,394*	0,000
	Lise ve dengi mezunu	3,76	0,89		
	Yüksek Okul /Üniversite mezunu	3,59	0,83		
	Yüksek Lisans/Doktora mezunu	3,31	0,79		
Anlam	İlkokul ve Ortaokul mezunu	3,82	0,83	0,319	0,812
	Lise ve dengi mezunu	3,83	0,82		
	Yüksek Okul /Üniversite mezunu	3,83	0,82		
	Yüksek Lisans/Doktora mezunu	3,93	0,79		

Katılımcıların eğitim durumu ile mutluluk yönelimleri ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Scheffe sonucunda; ilkokul ve ortaokul mezunu puan ortalaması üniversite ve lisansüstü mezunu puan ortalamalarından yüksektir.

Katılımcıların eğitim durumu ile mutluluk yönelimleri ölçeğinin meşguliyet alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Scheffe sonucunda; üniversite mezunu puan ortalaması ilkokul ve ortaokul ve lise mezunu puan ortalamalarından düşüktür.

Katılımcıların eğitim durumu ile mutluluk yönelimleri ölçeğinin haz alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p < 0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Scheffe sonucunda; ilkokul ve ortaokul mezunu puan ortalaması üniversite ve lisansüstü mezunu puan ortalamalarından yüksektir. Ayrıca Lisansüstü mezunu puan ortalamaları lise mezunu puan ortalamasından düşüktür.

Katılımcıların mutluluk yönelimleri ölçeğinin yalnızca anlam alt boyutundaki puanları anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır ($p > 0,05$).

Literatürdeki çalışmalara baktığımızda Balcı (2011, s.137)'nin çalışmasında en yüksek yaşam doyumuna ilkokul mezunu katılımcıların sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.2.6. Mesleğe İlişkin Bulgular ve Yorumları

Bu bölümde dindarlık, şükür ve mutluluk düzeyinin katılımcıların meslekleri ile ilişkisine ve bununla ilgili bulgulara ve yorumlara yer verilecektir. Değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren varyans analizleri ve tabloları aşağıda verilmiştir. Katılımcıların *meslekleri, dindarlık, şükür ve mutluluk düzeylerinde herhangi bir farklılığa sebep olmakta mıdır?* sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 23: Katılımcıların Meslekleri ile Dini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Meslek	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	P
Dini Tutum Ölçeği	Memur	233,06	-	39,513*	0,000
	İşçi	228,63	-		
	Ev Hanımı	336,55	-		
	Öğrenci	222,11	-		
	Diğer	285,59	-		
Davranış	Memur	3,80	0,98	6,022*	0,000
	İşçi	3,67	1,06		
	Ev Hanımı	4,34	0,64		
	Öğrenci	3,96	0,89		
	Diğer	4,22	1,06		
Duygu	Memur	4,00	0,95	10,707*	0,000
	İşçi	3,79	1,30		
	Ev Hanımı	4,61	0,52		
	Öğrenci	3,78	0,98		
	Diğer	4,19	1,17		

Tablo 23'ün Devamı

Biliş	Memur	243,01	-	10,431*	0,034
	İşçi	236,93	-		
	Ev Hanımı	265,50	-		
	Öğrenci	246,44	-		
	Diğer	218,84	-		
İlişki	Memur	249,90	-	23,973*	0,000
	İşçi	251,59	-		
	Ev Hanımı	300,90	-		
	Öğrenci	220,62	-		
	Diğer	223,25	-		
	Ev Hanımı	3,83	0,79		
	Öğrenci	3,84	0,80		

Katılımcıların meslek durumu ile dini tutum ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan ikili Mann-Whitney U karşılaştırma testleri sonucunda; ev hanımı olanların puan ortalaması memur, işçi ve öğrenci olanların puan ortalamalarından yüksektir.

Katılımcıların meslek durumu ile dini tutum ölçeğinin davranış alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Scheffe sonucunda; ev hanımı olanların puan ortalaması işçi ve memur olanların puan ortalamalarından yüksektir.

Katılımcıların meslek durumu ile dini tutum ölçeğinin duygu alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Scheffe sonucunda; ev hanımı olanların puan ortalaması işçi, öğrenci ve memur olanların puan ortalamalarından yüksektir.

Katılımcıların meslek durumu ile dini tutum ölçeğinin biliş alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan ikili Mann-Whitney U karşılaştırma testleri sonucunda; ev hanımı olanların puan ortalaması diğer, işçi ve öğrenci olanların puan ortalamalarından yüksektir.

Katılımcıların meslek durumu ile dini tutum ölçeğinin ilişki alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan ikili Mann-Whitney U karşılaştırma testleri sonucunda; ev hanımı olanların puan ortalaması diğer, işçi, memur ve öğrenci olanların puan ortalamalarından yüksektir. Memur olanların puan ortalaması öğrenci olanların puan ortalamalarından yüksektir.

Literatürü incelediğimizde, Ayten (2004, s.88)'ün çalışmasında, sosyo-ekonomik olarak orta seviyede olan kişilerin dindarlık düzeylerinin geliri alt ve üst seviyede olanlara göre daha yüksek olduğunu bulgulamıştır. Yine Ayten (2009, s.45) yaptığı bir çalışmada, çeşitli meslek gruplarına sahip olan bireyleri değerlendirmiş, ev hanımları, öğretmenler ve din görevlilerinin dindarlık düzeyleri diğer meslek gruplarına sahip bireylerden daha yüksek çıkmıştır. Özcan (2007, s.67)'a ait araştırmada da çalışmamızdan çıkan sonuca benzer şekilde ev hanımlarının dindarlık düzeyleri öğretmenlere göre daha yüksek bulunmuştur. (Atalay (2005, s.219) ise, lise öğrencilerinin dindarlık düzeylerini araştırdığı çalışmasında, düşük gelire sahip katılımcıların dindarlıklarının geliri yüksek ve fakir öğrencilerin aksine daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Tablo 24: Katılımcıların Meslekleri ile Şükür Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Meslek	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	p
Şükür Ölçeği	Memur	5,59	0,83	1,546	0,188
	İşçi	5,60	0,68		
	Ev Hanımı	5,83	0,76		
	Öğrenci	5,72	0,85		
	Diğer	5,80	0,68		
İçten kaynaklı şükür	Memur	234,27	-	6,078	0,193
	İşçi	245,19	-		
	Ev Hanımı	279,59	-		
	Öğrenci	245,43	-		
	Diğer	247,81	-		
Dıştan kaynaklı şükür	Memur	4,93	1,07	1,428	0,223
	İşçi	4,90	1,01		
	Ev Hanımı	5,15	1,05		
	Öğrenci	5,12	1,09		
	Diğer	5,33	0,66		

Katılımcıların meslekleri ile şükür ölçeği arasında ev hanımlarının aldığı puan ortalaması diğerlerinden daha yüksek çıkmıştır fakat bu fark anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır. Aynı şekilde içten kaynaklı ve dıştan kaynaklı şükürde de en yüksek puan ev hanımlarına ait olmakla birlikte yine anlamlılık düzeyinde değildir ($p>0,05$).

Çeşitli meslek gruplarına sahip bireylerin mesleklerine göre şükür düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını inceleyen çalışmalara baktığımızda, Göcen (2012, s.167)'nin çalışmasında meslek gruplarına göre şükretme düzeyleri arasında fark olduğu tespit edilmiş, en yüksek ortalamalar, sırasıyla öğrencilere, ev hanımlarına ve din görevlilerine aitken, en düşük ortalamaya sahip katılımcılar sağlık çalışanları ve eğitimciler olmuştur. Yine içten kaynaklı şükür ve dıştan kaynaklı şükür alt boyutlarında da anlamlı bir düzeyde farklılık tespit edilmiştir.

Göcen (2012)'in çalışmasından farklı olarak çalışmamızda şükretme eğilimi mesleğe göre farklılık oluşturmamıştır.

Tablo 25: Katılımcıların Meslekleri ile Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Meslek	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	P
Mutluluk Yönelimleri Ölçeği	Memur	3,85	0,54	2,671*	0,032
	İşçi	3,87	0,48		
	Ev Hanımı	3,97	0,46		
	Öğrenci	3,76	0,49		
	Diğer	3,96	0,50		
Meşguliyet	Memur	4,12	0,60	7,218*	0,000
	İşçi	4,08	0,61		
	Ev Hanımı	4,30	0,56		
	Öğrenci	3,89	0,63		
	Diğer	4,29	0,67		
Haz	Memur	3,56	0,89	1,789	0,130
	İşçi	3,81	0,84		
	Ev Hanımı	3,78	0,78		
	Öğrenci	3,54	0,78		
	Diğer	3,67	0,82		
Anlam	Memur	3,87	0,82	0,274	0,895
	İşçi	3,72	0,91		

Katılımcıların meslek durumu ile mutluluk yönelimleri ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını

belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Scheffe sonucunda; ev hanımı olanların puan ortalaması öğrenci olanların puan ortalamalarından yüksektir.

Katılımcıların meslek durumu ile mutluluk yönelimleri ölçeğinin meşguliyet alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p < 0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Scheffe sonucunda; öğrenci olanların puan ortalaması memur, işçi, diğer ev hanımı olanların puan ortalamalarından düşüktür.

Katılımcıların meslek durumu ile mutluluk yönelimleri ölçeğinin haz ve anlam alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > 0,05$).

Kişilerin meslekleri ya da belirli olan gelirleri, onların yaşamlarında önemli etkiye sahip olmaktadır. Yapılan araştırmalarda ekonomik açıdan güçlü olan birey, rahat yaşama, sekülerleşme ve kendine güven duyma durumlarını daha fazla hissetmektedir (Kurt, 2009: 18).

Katılımcıların mutluluk düzeyleri mesleklerine göre farklılık oluşturur mu? Literatüre baktığımızda Aydemir (2008, s.57)'in çalışmasında meslek grupları açısından bireylerin mutluluklarında herhangi bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sevindik (2015, s.97)'in çalışmasında yapılan tek yönlü varyans analizi sonucuna göre ise bireylerin mutluluk düzeyleri meslek değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermiştir.

Literatürdeki çalışmaların sonuçlarını incelediğimizde çalışmamıza paralel olarak katılımcıların mesleklerine göre dindarlık düzeyleri ve mutluluk düzeyleri farklılaşmaktadır diyebiliriz. Buna karşılık çıkan sonuçlara göre katılımcıların şükretme eğilimleri mesleğe göre farklılık oluşturmamıştır.

3.2.7. Gelir Durumuna İlişkin Bulgular ve Yorumları

Çalışmada ele alınan bir diğer başlık da katılımcıların gelir durumunun dindarlık, şükür ve mutluluk düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına ve bununla ilgili bulgulara ve yorumlara yer verilecektir. Değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren varyans analizleri ve tabloları aşağıda verilmiştir. Katılımcıların *gelir durumları, dindarlık, şükür ve mutluluk düzeylerinde herhangi bir farklılığa sebep olmakta mıdır?* sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 26: Katılımcıların Gelir Durumları ile Dini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Gelir durumu	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	p
Dini Tutum Ölçeği	Düşük	229,99	-	2,843	0,241
	Orta	243,83	-		
	İyi	262,28	-		
Davranış	Düşük	3,64	1,09	7,315*	0,001
	Orta	3,94	0,94		
	İyi	4,14	0,74		
Duygu	Düşük	3,95	1,06	0,979	0,377
	Orta	3,97	1,05		
	İyi	4,11	0,78		
Biliş	Düşük	228,74	-	11,581*	0,003
	Orta	245,25	-		
	İyi	260,03	-		
İlişki	Düşük	258,96	-	3,957	0,138
	Orta	236,96	-		
	İyi	259,01	-		

Katılımcıların gelir durumu ile dini tutum ölçeğinin davranış alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p < 0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Bonferroni sonucunda; geliri düşük olanların puan ortalaması orta ve iyi geliri olanların puan ortalamalarından düşüktür.

Katılımcıların gelir durumu ile dini tutum ölçeğinin biliş alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p < 0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan ikili Mann-Whitney U karşılaştırma testleri sonucunda; geliri iyi olanların puan ortalaması orta ve düşük geliri olanların puan ortalamalarından yüksektir.

Dini tutum ölçeğinin duygu ve ilişki alt boyutları ile katılımcıların gelir durumları arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

Bireyin sosyo-ekonomik durumu onun yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. Kişinin yaşam standardını, sosyal aktivitelerini, psikolojik sağlıklarını etkileyebilmektedir. Aynı zamanda dini yaşamına, motivasyonuna da doğrudan ya da dolaylı etkileri bulunabilmektedir (Vural, 2016: 80). Dini tutumun gelir düzeyine göre farklılık gösterip göstermediğini inceleyen literatürdeki araştırmalara baktığımızda Ayten (2009, s.141)

çalışmasında, düşünerek harcama yapanların dindarlık düzeyinin yalnızca temel ihtiyaçları için harcama yapanlar, temel ihtiyaçlarını zorlukla karşılayanlar, rahat harcama yapanlar ve harcama yaparken hiç düşünmeyenlere göre daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Koç (2010, s.230)'un çalışmasında, gelir düzeyi ile dindarlık arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Yine Güven (2019, s.195)'in yaptığı araştırmada da gelir düzeyi ve dindarlık arasındaki fark anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

Tablo 27: Katılımcıların Gelir Durumları ile Şükür Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Gelir durumu	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	P
Şükür Ölçeği	Düşük	5,32	1,00	14,369*	0,000
	Orta	5,67	0,78		
	İyi	5,92	0,67		
İçten kaynaklı şükür	Düşük	213,51	-	12,368*	0,002
	Orta	241,17	-		
	İyi	278,02	-		
Dıştan kaynaklı şükür	Düşük	4,65	1,07	9,025*	0,000
	Orta	5,05	1,01		
	İyi	5,28	1,08		

Katılımcıların gelir durumu ile şükür ölçeğinin puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Bonferroni sonucunda; geliri düşük olanların puan ortalaması orta ve iyi geliri olanların puan ortalamalarından düşüktür. Ayrıca geliri iyi olanların puan ortalaması orta geliri olanların puan ortalamasından yüksektir.

Katılımcıların gelir durumu ile şükür ölçeğinin içten kaynaklı şükür alt boyutunun puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan ikili Mann-Whitney U karşılaştırma testleri sonucunda; geliri iyi olanların puan ortalaması orta ve düşük geliri olanların puan ortalamalarından yüksektir.

Katılımcıların gelir durumu ile şükür ölçeğinin dıştan kaynaklı şükür alt boyutunun puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi

Post-Hoc-Bonferroni sonucunda; geliri düşük olanların puan ortalaması orta ve iyi geliri olanların puan ortalamalarından düşüktür.

Kişinin ekonomik durumu ile şükretmesi arasındaki ilişki de üzerinde araştırma yapılan bir husustur. Bununla ilgili alan yazın incelendiğinde, Göcen (2012, s.222)'in çalışmasında bireylerin gelir durumlarına göre şükretme eğilimlerinin herhangi bir farklılığa sebep olmadığı tespit edilmiştir. Yine Polak (2005)'in çalışmasında şükür ile maddi gelir arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Miran (2010, s.44)'in çalışmasında ise orta düzey gelire sahip bireylerin, her zaman şükrederim diyenler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 28: Katılımcıların Gelir Durumları ile Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Gelir durumu	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	p
Mutluluk Yönelimleri Ölçeği	Düşük	4,54	1,27	0,253	0,776
	Orta	3,87	0,51		
	İyi	3,83	0,55		
Meşguliyet	Düşük	3,85	0,43	2,489	0,084
	Orta	4,21	0,67		
	İyi	4,06	0,63		
Haz	Düşük	4,02	0,59	1,594	0,204
	Orta	3,76	0,91		
	İyi	3,58	0,84		
Anlam	Düşük	3,57	0,76	4,084*	0,017
	Orta	3,65	0,89		
	İyi	3,84	0,82		

Katılımcıların gelir durumu mutluluk yönelimleri ölçeği genel, ölçeğin meşguliyet ve haz alt boyutlarındaki fark anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır. Buna karşılık, gelir durumu ile mutluluk yönelimleri ölçeğinin anlam alt boyutunun puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Bonferroni sonucunda; geliri düşük olanların puan ortalaması geliri iyi olanların puan ortalamalarından düşüktür.

Gelir durumu mutluluk düzeyine etki etmekte midir? Literatüre baktığımızda Acaboğa (2007, s.26) çalışmasında, gelir düzeyinin düşük olmasının mutsuzluğa yol açtığını ifade eden katılımcıların %14 olduğu tespit edilmiştir. Yılmaz (2018, s.61)'in yaptığı

çalışmaya göre de ekonomik düzeyi ortalamanın üzerinde olan bireylerin hayatlarından daha fazla doyum aldıkları bulgulanmıştır. Gezenler (2019, s.50)'in çalışmasında ise gelir durumu ile mutluluk düzeyi arasındaki fark anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

3.2.8. Öznel Dindarlık Algısına İlişkin Bulgular ve Yorumları

Kişilerin, kendilerini dindar, dindar olmayan, ya da ne kadar dindar tanımladıklarını karşılayan bir kavram (Şirin, 2017: 182) olan öznel dindarlık algısı dindarlık, şükür ve mutluluk düzeylerine göre farklılaşmakta mıdır? Bu bölümde öznel dindarlık algısına göre dindarlık şükür ve mutluluk düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığına ve bununla ilgili bulgulara ve yorumlara yer verilecektir. Değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren varyans analizleri ve tabloları aşağıda verilmiştir. Katılımcıların *öznel dindarlık algıları, dindarlık, şükür ve mutluluk düzeylerinde herhangi bir farklılığa sebep olmakta mıdır?* sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 29: Katılımcıların Öznel Dindarlık Algıları ile Dini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Dindarlık Durumu	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	P
Dini Tutum Ölçeği	Dindar değilim	51,56	-	151,179*	0,000
	Biraz dindarım	152,86	-		
	Dindarım	264,77	-		
	Oldukça dindarım	368,07	-		
Davranış	Dindar değilim	2,26	0,90	104,093*	0,000
	Biraz dindarım	3,27	0,88		
	Dindarım	4,14	0,70		
	Oldukça dindarım	4,65	0,49		
Duygu	Dindar değilim	2,30	1,06	72,151*	0,000
	Biraz dindarım	3,42	1,11		
	Dindarım	4,19	0,74		
	Oldukça dindarım	4,64	0,54		
Biliş	Dindar değilim	143,74	-	77,391*	0,000
	Biraz dindarım	232,10	-		
	Dindarım	255,46	-		
	Oldukça dindarım	265,50	-		
İlişki	Dindar değilim	161,38	-	38,257*	0,000
	Biraz dindarım	206,24	-		
	Dindarım	254,42	-		
	Oldukça dindarım	298,95	-		

Katılımcıların öznel dindarlık algısı ile dini tutum ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan ikili Mann-Whitney U karşılaştırma testleri sonucunda; Dindar olanların puan ortalaması biraz dindar ve dindar olmayanların puan ortalamalarından yüksektir. Biraz dindar olanların puan ortalaması dindar olmayanların puan ortalamasından yüksektir. Oldukça dindar olanların puan ortalaması biraz dindar, dindar ve dindar olmayanların puan ortalamalarından yüksektir.

Katılımcıların öznel dindarlık algısı ile dini tutum ölçeği davranış ve duygu alt boyutları puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Scheffe sonucunda; oldukça dindar olanların puan ortalaması dindar olmayan, dindar ve biraz dindar olanların puan ortalamasından yüksektir. Dindar olmayanların puan ortalaması biraz dindar ve dindar olanların puan ortalamasından düşüktür. Ayrıca dindar olanların puan ortalaması biraz dindar olanların puan ortalamasından yüksektir.

Katılımcıların öznel dindarlık algısı ile dini tutum ölçeği biliş alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan ikili Mann-Whitney U karşılaştırma testleri sonucunda; oldukça dindar ve dindar olanların puan ortalaması biraz dindar ve dindar olmayanların puan ortalamalarından yüksektir. Biraz dindar olanların puan ortalaması dindar olmayanların puan ortalamasından yüksektir.

Katılımcıların öznel dindarlık algısı ile dini tutum ölçeği ilişki alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan ikili Mann-Whitney U karşılaştırma testleri sonucunda; oldukça dindar olanların puan ortalaması biraz dindar, dindar ve dindar olmayanların puan ortalamalarından yüksektir. Dindar olanların puan ortalaması biraz dindar ve dindar olmayanların puan ortalamasından yüksektir.

Tablo 30: Katılımcıların Öznel Dindarlık Algıları ile Şükür Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Dindarlık Durumu	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	P
Şükür Ölçeği	Dindar değilim	5,17	1,06	16,127*	0,000
	Biraz dindarım	5,31	0,93		
	Dindarım	5,77	0,69		
	Oldukça dindarım	5,98	0,76		
İçten kaynaklı şükür	Dindar değilim	125,60	-	49,809*	0,000
	Biraz dindarım	190,04	-		
	Dindarım	266,64	-		
	Oldukça dindarım	284,91	-		
Dıştan kaynaklı şükür	Dindar değilim	4,99	1,12	8,511*	0,000
	Biraz dindarım	4,65	1,08		
	Dindarım	5,09	1,00		
	Oldukça dindarım	5,44	1,10		

Katılımcıların öznel dindarlık algısı ile şükür ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Scheffe sonucunda; oldukça dindar olanların puan ortalaması dindar olmayan ve biraz dindar olanların puan ortalamasından yüksektir. Ayrıca dindar olanların puan ortalaması dindar olmayan ve biraz dindar olanların puan ortalamasından yüksektir.

Katılımcıların öznel dindarlık algısı ile şükür ölçeğinin içten kaynaklı şükür alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan ikili Mann-Whitney U karşılaştırma testleri sonucunda; dindar olmayanların puan ortalaması biraz dindar, dindar ve oldukça dindar olanların puan ortalamalarından düşüktür. Biraz dindar olanların puan ortalaması oldukça dindar ve dindar olanların puan ortalamasından düşüktür.

Katılımcıların öznel dindarlık algısı ile şükür ölçeğinin dıştan kaynaklı şükür alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Scheffe sonucunda; biraz dindar olanların puan ortalaması dindar ve oldukça dindar olanların puan ortalamasından düşüktür.

Tablo 31: Katılımcıların Öznel Dindarlık Alguları ile Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Dindarlık Durumu	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	p
Mutluluk Yönelimleri Ölçeği	Dindar değilim	3,81	0,46	1,272	0,283
	Biraz dindarım	3,78	0,57		
	Dindarım	3,84	0,48		
	Oldukça dindarım	3,93	0,55		
Meşguliyet	Dindar değilim	3,84	0,51	0,240	0,869
	Biraz dindarım	3,97	0,77		
	Dindarım	4,06	0,58		
	Oldukça dindarım	4,08	0,62		
Haz	Dindar değilim	4,08	0,66	0,630	0,596
	Biraz dindarım	3,80	0,54		
	Dindarım	3,64	0,89		
	Oldukça dindarım	3,59	0,82		
Anlam	Dindar değilim	3,55	0,87	6,388*	0,000
	Biraz dindarım	3,67	0,84		
	Dindarım	3,63	0,85		
	Oldukça dindarım	3,86	0,77		

Katılımcıların öznel dindarlık algısı ile mutluluk yönelim ölçeği genel, haz ve meşguliyet alt boyutları anlamlı bir farklılık düzeyine ulaşmamıştır fakat öznel dindarlık algısı ile mutluluk yönelim ölçeği anlam alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p < 0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Scheffe sonucunda; oldukça dindar olanların puan ortalaması biraz dindar olanların puan ortalamasından yüksektir.

Mutluluk yönelimleri ölçeğinin yalnızca anlam alt boyutunda anlamlı bir farklılık oluşması bireyin dinin onun var oluşuna anlam kattığı, yaşamını anlamlı kıldığı söylenebilir.

3.2.9. Namaz Kılma Sıklığına İlişkin Bulgular ve Yorumları

Çalışmanın bu bölümünde, namaz kılma sıklığına göre dindarlık şükür ve mutluluk düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığına ve bununla ilgili bulgulara ve yorumlara yer verilecektir. Değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren varyans analizleri ve tabloları

aşağıda verilmiştir. Katılımcıların *namaz kılma sıklıkları, dindarlık, şükür ve mutluluk düzeylerinde herhangi bir farklılığa sebep olmakta mıdır?* sorusuna yanıt aranmaktadır.

Tablo 32: Katılımcıların Namaz Kılma Sıklıkları ile Dini Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Namaz Kılma Durumu	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	P
Dini Tutum Ölçeği	Her zaman kılarım	320,72	-	142,306*	0,000
	Çoğu zaman kılarım	264,88	-		
	Ara sıra kılarım	180,13	-		
	Hiç kılmam	97,54	-		
Davranış	Her zaman kılarım	4,49	0,52	13,363*	0,000
	Çoğu zaman kılarım	4,18	0,61		
	Ara sıra kılarım	3,50	0,78		
	Hiç kılmam	2,51	1,04		
Duygu	Her zaman kılarım	4,37	0,68	50,483*	0,000
	Çoğu zaman kılarım	4,19	0,75		
	Ara sıra kılarım	3,79	0,97		
	Hiç kılmam	2,74	1,34		
Biliş	Her zaman kılarım	261,80	-	74,736*	0,000
	Çoğu zaman kılarım	255,56	-		
	Ara sıra kılarım	243,83	-		
	Hiç kılmam	171,88	-		
İlişki	Her zaman kılarım	281,12	-	36,375*	0,000
	Çoğu zaman kılarım	248,85	-		
	Ara sıra kılarım	215,77	-		
	Hiç kılmam	188,89	-		

Katılımcıların namaz kılma sıklığı ile dini tutum ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p < 0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan ikili Mann-Whitney U karşılaştırma testleri sonucunda; her zaman kılanların puan ortalaması çoğu zaman kılanlar, ara sıra kılanlar ile hiç kılmayanların puan ortalamasından yüksektir. Çoğu zaman kılanların puan ortalaması ara sıra kılanlar ile hiç kılmayanların puan ortalamasından yüksektir. Ara sıra kılanların puan ortalaması hiç kılmayanların puan ortalamasından yüksektir.

Katılımcıların namaz kılma sıklığı ile dini tutum ölçeğinin davranış alt boyutunun puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p < 0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Scheffe sonucunda; her zaman kılanların ve puan ortalaması çoğu zaman kılanlar, ara sıra kılanlar ile hiç kılmayanların puan ortalamasından yüksektir. Çoğu zaman kılanların puan ortalaması ara sıra kılanlar ile hiç kılmayanların puan

ortalamasından yüksektir. Ara sıra kılanların puan ortalaması hiç kılmayanların puan ortalamasından yüksektir.

Katılımcıların namaz kılma sıklığı ile dini tutum ölçeğinin duygu alt boyutunun puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Scheffe sonucunda; her zaman kılanların ve çoğu zaman kılanların puan ortalaması ara sıra kılanlar ile hiç kılmayanların puan ortalamasından yüksektir. Ara sıra kılanların puan ortalaması hiç kılmayanların puan ortalamasından yüksektir.

Katılımcıların namaz kılma sıklığı ile dini tutum ölçeğinin biliş alt boyutunun puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan ikili Mann-Whitney U karşılaştırma testleri sonucunda; her zaman kılanların puan ortalaması ara sıra kılanlar ile hiç kılmayanların puan ortalamasından yüksektir. Hiç kılmayanların puan ortalaması çoğu zaman kılanların ve ara sıra kılanların puan ortalamasından düşüktür.

Katılımcıların namaz kılma sıklığı ile dini tutum ölçeğinin ilişki alt boyutunun puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan ikili Mann-Whitney U karşılaştırma testleri sonucunda; her zaman kılanların puan ortalaması çoğu zaman kılanlar, ara sıra kılanlar ile hiç kılmayanların puan ortalamasından yüksektir. Çoğu zaman kılanların puan ortalaması ara sıra kılanlar ile hiç kılmayanların puan ortalamasından yüksektir.

Tablo 33: Katılımcıların Namaz Kılma Sıklıkları ile Şükür Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Namaz Kılma Durumu	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	P
Şükür Ölçeği	Her zaman kılarım	5,97	0,66	24,237*	0,000
	Çoğu zaman kılarım	5,76	0,72		
	Ara sıra kılarım	5,40	0,83		
	Hiç kılmam	5,15	1,01		
İçten kaynaklı şükür	Her zaman kılarım	293,11	-	61,194*	0,000
	Çoğu zaman kılarım	253,73	-		
	Ara sıra kılarım	210,11	-		
	Hiç kılmam	145,65	-		
Dıştan kaynaklı şükür	Her zaman kılarım	5,34	0,99	13,164*	0,000
	Çoğu zaman kılarım	5,12	1,00		
	Ara sıra kılarım	4,67	1,06		
	Hiç kılmam	4,78	1,09		

Katılımcıların namaz kılma sıklığı ile şükür ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Scheffe sonucunda; çoğu zaman kılanlar ile her zaman kılanların puan ortalaması ara sıra kılanlar ile hiç kılmayanların puan ortalamasından yüksektir.

Katılımcıların namaz kılma sıklığı ile şükür ölçeğinin içten kaynaklı şükür puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan ikili Mann-Whitney U karşılaştırma testleri sonucunda; her zaman kılanların puan ortalaması çoğu zaman kılanlar, ara sıra kılanlar ile hiç kılmayanların puan ortalamasından yüksektir. Çoğu zaman kılanların puan ortalaması ara sıra kılanlar ile hiç kılmayanların puan ortalamasından yüksektir. Ara sıra kılanların puan ortalaması hiç kılmayanların puan ortalamasından yüksektir.

Katılımcıların namaz kılma sıklığı ile şükür ölçeğinin dıştan kaynaklı şükür puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Scheffe sonucunda; çoğu zaman kılanlar ile her zaman kılanların puan ortalaması ara sıra kılanların puan ortalamasından yüksektir. Hiç kılmayanların ise puan ortalaması her zaman kılanların puan ortalamasından düşüktür.

Tablo 34: Katılımcıların Namaz Kılma Sıklıkları ile Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt Boyutları	Namaz Kılma Durumu	Ortalama/Sıra Ortalaması	SS	Test istatistiği	P
Mutluluk Yönelimleri Ölçeği	Her zaman kılarım	3,83	0,50	0,411	0,745
	Çoğu zaman kılarım	3,89	0,49		
	Ara sıra kılarım	3,82	0,52		
	Hiç kılmam	3,84	0,56		
Meşguliyet	Her zaman kılarım	3,84	0,51	0,909	0,436
	Çoğu zaman kılarım	4,05	0,63		
	Ara sıra kılarım	4,01	0,60		
	Hiç kılmam	4,13	0,61		
Haz	Her zaman kılarım	4,10	0,71	7,654*	0,000
	Çoğu zaman kılarım	3,41	0,88		
	Ara sıra kılarım	3,67	0,77		
	Hiç kılmam	3,73	0,80		
Anlam	Her zaman kılarım	3,92	0,66	13,643*	0,000
	Çoğu zaman kılarım	4,04	0,74		
	Ara sıra kılarım	3,99	0,71		
	Hiç kılmam	3,59	0,80		

Katılımcıların namaz kılma sıklığı ile mutluluk yönelimleri ölçeğinin haz alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p < 0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Scheffe sonucunda; her zaman kılanların puan ortalaması ara sıra kılanlar ile hiç kılmayanların puan ortalamasından düşüktür.

Katılımcıların namaz kılma sıklığı ile mutluluk yönelimleri ölçeğinin anlam alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p < 0,05$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testi Post-Hoc-Scheffe sonucunda; çoğu zaman kılanlar ile her zaman kılanların puan ortalaması ara sıra kılanlar ile hiç kılmayanların puan ortalamasından yüksektir. Buna karşılık mutluluk yönelimleri ölçeği genel ve meşguliyet alt boyutu ve namaz kılma sıklığı arasındaki fark anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

Dini geleneklerin hangisine bakarsak bakalım, tümünde ibadetlerin insanı iyiye, doğruya yönlendirme, inananları güzel davranışlar ve tutumlar sergilemeye sevk ettiğini görürüz. İbadetler insanın mutluluğunu esas almaktadırlar (Certel, 1998: 151). Yapılan ibadetin kişinin Allah ile olan bağının yanında çevresindeki insanlar ile bağlarını kuvvetlendirdiği, sosyal açıdan bütünleşmeyi sağlayıp bireyler için motivasyon kaynağı olduğu söylenebilir. İbadetler, insanları yakınlaştırarak bağları kuvvetlendirme özelliğine sahip olmaktadır (Tablamacıoğlu, 1975: 191). Buradan yola çıkarak yapılan

ibadetler (namaz kılma, dua etme, şükür vb.) kişinin Allah ile olduğu kadar insanlarla da bağını güçlendirerek onu daha mutlu hale gelmesine katkı sağlamaktadır diyebiliriz.

Kur'an'da üzerinde çokça durulan bir ibadet olan namaz Allah'a karşı bir teşekkür mahiyetindedir. Namaz kılmak kişiye verilen nimetleri unutmamak ve yapılan iyiliğe minnet duyulduğunun ifadesidir denebilir (Göcen, 2012: 94).

3.3. Dindarlık, Şükür ve Mutluluk Arasındaki İlişkiler

Çalışmanın temel amaçlarından birisi dindarlık, şükür ve mutluluk arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Ayrıca yetişkinlerin dindarlıkları ile mutlulukları arasında, şükretme eğilimi ile mutlulukları arasında ve dindarlık, şükür eğilimi ve mutluluk arasında olumlu bir ilişki olduğu öngörülmüştür. Çalışmanın bu bölümünde dindarlık, şükür ve mutluluk arasındaki ilişki ve etkileşim korelasyon analizleri çerçevesinde değerlendirilmektedir.

3.3.1. Dini Tutum Ölçeği ile Ölçekler ve Alt Boyutları Arasındaki İlişki

Bu başlık altında dini tutum ölçeğinin şükür ölçeği, mutluluk yönelimleri ölçeği ve hayat memnuniyeti ölçeği ile ilişkisine yer verilecektir. Bunun için yapılan korelasyon analizinde normal dağılım gösteren ölçekler için Pearson korelasyon katsayısına, normal dağılım göstermeyen ölçekler için Spearman korelasyon katsayısına bakılmıştır. Ölçekler arasındaki ilişkileri gösteren korelasyon analizleri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 35: Dini Tutum Ölçeği ile Ölçekler ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt boyutları	Dini Tutum Ölçeği	
	r	p
Şükür Ölçeği	0,376*	0,000
İçten Kaynaklı Şükür	0,475*	0,000
Dıştan Kaynaklı Şükür	0,219*	0,000
Mutluluk Yönelimleri Ölçeği	0,308*	0,000
Meşguliyet	0,215*	0,000
Haz	0,061	0,180
Anlam	0,415*	0,000

Yapılan korelasyon analizi sonucunda, şükür ölçeği ve dıştan kaynaklı şükür alt boyutu ile dini tutum ölçeği arasında ($0,2 < r < 0,3$; $p < 0,05$) istatistiksel olarak anlamlı, pozitif

yönde zayıf düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Şükür ölçeğinin içten kaynaklı şükür alt boyutu ile dini tutum ölçeği arasında ($0,4 < r < 0,5$; $p < 0,05$) istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Mutluluk yönelimleri ölçeğinin meşguliyet alt boyutu ile dini tutum ölçeği arasında ($0,2 < r < 0,3$; $p < 0,05$) istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde zayıf düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Mutluluk yönelimleri ölçeğinin anlam alt boyutu ile dini tutum ölçeği arasında ($0,4 < r < 0,5$; $p < 0,05$) istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Dini tutum ölçeği ve mutluluk yönelimleri ölçeğinin haz alt boyutu arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Dini metinlerin tümünde şükür konusu önemli bir yere sahiptir. İnsanlardaki mutluluğu ve iyi oluşu sağlayan mühim bir erdem ve davranış olarak görülür (Emmons ve Kneezel, 2005: 140). Emmons ve Kneezel (2005) şükretmenin bir dini başa çıkma yöntemi olduğunu ifade etmişlerdir. Bununla ilgili olarak nöromusküler hastalığına sahip 23-85 yaş aralığında 199 kişi ile gerçekleştirdikleri çalışmada, şükür-din bağlantısını ele almışlar, şükür ile manevi aşkınlık, bireysel ya da sosyal dindarlık arasında olumlu bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir (Göcen, 2012: 20).

Literatürü incelediğimizde Göcen (2012, s.177)'in çalışmasında, bireylerin şükretme eğilimleri ile dindarlık düzeyleri arasında pozitif anlamda olumlu bir ilişki tespit edilmiştir. Benzer şekilde Çıtır (2016, s.65)'in çalışmasında da dini yönelim ile şükretme eğilimi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmalardan çıkan sonuçlara bakıldığında çalışmamıza benzer sonuçların elde edildiğini görmekteyiz. Bu durumda bireylerin dindarlık düzeylerinin yüksek olması, onların şükretme eğilimlerinin artmasına katkı sağlamaktadır diyebiliriz.

Dini inanç, birçok araştırmaya göre belli rahatsızlıklara, mutsuzluklara karşı kişileri koruduğu; anksiyete, depresyon vb. hastalıkların giderilmesinde psikoterapötik bir vazife gördüğü söylenebilir (Gürsu, 2011: 268). Dindarlık düzeylerinin bireylerin mutluluklarında herhangi bir etkiye sahip olup olmadığını araştıran literatürdeki çalışmalara baktığımızda Acaboğa (2007, s.27), çalışmasında, mutlu hissetmenin ilk sebeplerinden birisinin Allah inancı ve dini ritüellerin yerine getirilmesi olduğunu tespit etmiştir. Benzer biçimde Sevindik (2015, s.101)'in çalışmasında dindarlık düzeyleri

arttıkça bireylerin mutluluk düzeylerinin de arttığı tespit edilmiştir. Bireylerin dindarlık ve mutluluk yönelimleri ilişkisinde mutluluk yönelimleri ölçeğinin anlam alt boyutunda en yüksek puanı aldıkları görülmektedir. Bireylerdeki kişisel inanç ve davranışlar, kutsala bağlı olma hissi, benlik algılarının daha yüksek olması, anlam arayışları ve hayat memnuniyetleri ile ilişkilendirilmektedir (Şentepe, 2016: 83). Buradan yola çıkarak dindarlığın, kişilerin anlam arayışlarına cevap verme niteliği taşıdığı sonucuna ulaşılabilir. Buna karşılık Gezenler (2019, s.55)'un çalışmasında dindarlık ve mutluluk ilişkisi araştırılmış ve sonuç önemsiz olarak bulunmuş, dindarlık ve mutluluk arasındaki ilişki anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

Dindarlık ve hayat memnuniyeti ilişkisinin incelendiği Ayten (2016, s.298)'in çalışmasında, dindarlık düzeyinin hayat memnuniyetine olumlu bir etki oluşturduğu saptanmıştır. Benzer şekilde Çıtır (2016, s.64)'in çalışmasında da dindarlık arttıkça hayat memnuniyetinin arttığı gözlemlenmiştir. Yine Çıtır (2016, s.66)'in çalışmasında, şükür ile hayat memnuniyeti arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.3.2. Şükür Ölçeği ile Ölçekler ve Alt Boyutları Arasındaki İlişki

Bu başlık altında şükür ölçeğinin dini tutum ölçeği, mutluluk yönelimleri ölçeği ve hayat memnuniyeti ölçeği ile ilişkisine yer verilecektir. Bunun için yapılan korelasyon analizinde normal dağılım gösteren ölçekler için Pearson korelasyon katsayısına, normal dağılım göstermeyen ölçekler için Spearman korelasyon katsayısına bakılmıştır. Ölçekler arasındaki ilişkileri gösteren korelasyon analizleri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 36: Şükür Ölçeği ile Ölçekler ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt boyutları	Şükür Ölçeği	
	r	p
Dini Tutum Ölçeği	0,376*	0,000
Davranış	0,387*	0,000
Duygu	0,361*	0,000
Biliş	0,245*	0,000
İlişki	0,229*	0,000
Mutluluk Yönelimleri Ölçeği	0,174*	0,000
Meşguliyet	0,105*	0,019
Haz	-0,157*	0,000
Anlam	0,407*	0,000

Dini tutum ölçeğinin davranış ve duygu alt boyutu ile şükür ölçeği arasında ($0,2 < r < 0,3$; $p < 0,05$) istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde zayıf düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dini tutum ölçeğinin biliş ve ilişki alt boyutu ile şükür ölçeği arasında ($0,2 < r < 0,3$; $p < 0,05$) istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde zayıf düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Mutluluk yönelimleri ölçeği ve meşguliyet alt boyutu ile şükür ölçeği arasında ($r < 0,2$; $p < 0,05$) istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde çok zayıf düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Mutluluk yönelimleri ölçeğinin haz alt boyutu ile şükür ölçeği arasında ($r < 0,2$; $p < 0,05$) istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönde çok zayıf düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Mutluluk yönelimleri ölçeğinin anlam alt boyutu ile şükür ölçeği arasında ($0,4 < r < 0,5$; $p < 0,05$) istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Dini yönelimin şükretmeye herhangi bir etkisinin olup olmadığını inceleyen çalışmalara baktığımızda, Göcen (2012, s.184)'nin çalışmasında dini yönelimin şükretme eğilimine pozitif bir katkı sağladığı, kişinin şükretmesinin onun sahip olduğu dini yönelimi etkilediği ve dini yönelim yükseldikçe şükretme eğiliminin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde, Çıtır (2016, s.71)'in ergenler üzerinde yaptığı dindarlık, şükür ve hayat memnuniyeti adlı çalışmasında, dindarlık ile hayat memnuniyeti arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Şükür, bireyin mutluluğunda önemli bir faktör konumundadır. Şükürün bireyin hayat memnuniyetinde bir rol oynayıp oynamadığını araştıran çalışmasında Çıtır (2016, s.71), şükür ile hayat memnuniyeti arasında pozitif bir ilişki olduğunu bulgulamıştır.

3.3.3. Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ile Ölçekler ve Alt Boyutları Arasındaki İlişki

Bu başlık altında mutluluk yönelimleri ölçeğinin dini tutum ölçeği, şükür ölçeği ve hayat memnuniyeti ölçeği ile ilişkisine yer verilecektir. Bunun için yapılan korelasyon analizinde normal dağılım gösteren ölçekler için Pearson korelasyon katsayısına, normal dağılım göstermeyen ölçekler için Spearman korelasyon katsayısına bakılmıştır.

Ölçekler arasındaki ilişkileri gösteren korelasyon analizleri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 37: Mutluluk Yönelimleri Ölçeği ile Ölçekler ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Ölçekler ve Alt boyutları	Mutluluk Yönelimleri Ölçeği	
	r	p
Dini Tutum Ölçeği	0,308*	0,000
Davranış	0,154*	0,001
Duygu	0,292*	0,000
Biliş	0,073	0,104
İlişki	0,294*	0,000
Şükür Ölçeği	0,174*	0,000
İçten Kaynaklı Şükür	0,136*	0,002
Dıştan Kaynaklı Şükür	0,156*	0,000

Dini tutum ölçeğinin davranış alt boyutu ile mutluluk yönelimleri ölçeği arasında ($r<0,2$; $p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde çok zayıf düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Dini tutum ölçeğinin duygu alt boyutu ile mutluluk yönelimleri ölçeği arasında ($0,2<r<0,3$; $p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde zayıf düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Dini tutum ölçeğinin ilişki alt boyutu ile mutluluk yönelimleri ölçeği arasında ($0,2<r<0,3$; $p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde zayıf düzeyde bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Dini tutum ölçeğinin biliş alt boyutu ile mutluluk yönelimleri ölçeği arasındaki ilişki anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır.

Şükür ölçeğinin içten kaynaklı şükür alt boyutu ile mutluluk yönelimleri ölçeği arasında ($r<0,2$; $p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde çok zayıf düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Şükür ölçeğinin dıştan kaynaklı şükür alt boyutu ile mutluluk yönelimleri ölçeği arasında ($r<0,2$; $p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde çok zayıf düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Psikolojik iyi olma hali kişinin mutlu hissetmesinde önemli bir etken olmaktadır. Dini tutum ile mutluluk arasındaki ilişkide literatüre baktığımızda Balcı (2011)'nın çalışmasında tartışmasız bir Allah inancına sahip bireylerin hem yaşam doyumlarının hem de öznel iyi olma hallerinin en yüksek düzeyde çıktığı tespit edilmiştir (Balcı, 2011: 144). Aynı şekilde ergenlerde şükür ile psikolojik iyi olma halinin incelendiği çalışmada Ekti (2019, s.94), şükür ile psikolojik iyi olma hali arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

SONUÇ

Dindarlık, şükür ve mutluluk arasındaki ilişkiyi konu eden bu çalışmada, yetişkin bireylerin dindarlık düzeylerinin şükretme eğilimlerine ve mutluluklarına, şükretme eğilimlerinin, dindarlık düzeylerine ve mutluluklarına herhangi bir etkisinin olup olmadığı ve dindarlık, şükür ve mutluluk arasında ne gibi ilişkiler olduğu incelenmiştir. Alan araştırması olarak hazırlanan bu çalışmanın örneklemini, rastlantısal olarak belirlenen 18-64 yaş aralığındaki 492 yetişkin bireyden oluşturmuştur. Araştırmanın amacına ve problemlerine uygun bir şekilde hazırlanan anket formu Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulundan gerekli izin alınmasının ardından Google Forms aracılığıyla Aralık 2020 tarihinde örneklem üzerinde uygulanmıştır. Çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırmanın konusu, amacı, önemi, hipotezleri ve sınırlılıkları yer almaktadır. Birinci bölümde mutluluk, şükür ve dindarlık kavramları açıklanmıştır. İkinci bölümde araştırmanın yöntemi, araştırma modeli, araştırmaya katılanlar ve nitelikleri, veri toplama araçları ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Üçüncü ve son bölümde ise anketlerden elde edilen bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir.

Araştırmada ilk olarak genel profile ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Genel profilde dindarlık, şükür ve mutluluk ölçeklerinin tanımlayıcı istatistiksel bulgulara ve ortalama puanları tespit edilmiştir. Daha sonra katılımcıların sosyo-demografik (cinsiyet, medeni durum, sosyal çevre, eğitim durumu, meslek, gelir durumu) özellikleri, öznel dindarlık algısı, namaz kılma sıklığı ile dindarlık, şükür ve mutluluk arasındaki ilişki incelenmiştir. Son olarak dindarlık, şükür ve mutluluk arasındaki ilişki ve etkileşim incelenip sonuçlar aşağıda gösterilmiştir.

Örneklemin dindarlık düzeyleri ortalamanın üzerinde olarak tespit edilmiştir. Dini tutum ölçeği alt boyutlarında katılımcılar, *biliş* alt boyutunda en yüksek ortalamaya sahipken, bunu sırasıyla *ilişki*, *duygu* ve *davranış* boyutları takip etmektedir. Katılımcıların dini tutum ölçeğinden aldıkları genel ortalama puanlar ve alt boyutlarından alınan puanların ortalamanın üzerinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların, şükür ölçeğinin içten kaynaklı şükür alt boyutunda en yüksek ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Katılımcıların şükür ölçeği genel ve alt boyutlarından aldıkları ortalama puanlar ortalamanın üzerinde tespit edilmiştir. Katılımcıların

mutluluk yönelimleri ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar arasında en yüksek ortalamaya meşguliyet alt boyutu sahipken, bunu sırasıyla anlam ve haz alt boyutları takip etmektedir. Katılımcıların mutluluk yönelimleri ölçeği genel ve alt boyutlardan aldıkları puanlar ortalama düzeyde tespit edilmiştir.

Araştırmanın bulgularına göre, dini tutum ölçeği toplam, davranış ve biliş alt boyutundan kadınların aldıkları ortalama puanların erkeklerin aldıkları ortalama puanlardan yüksek olduğu ve aradaki farkın anlamlı düzeye ulaştığı tespit edilmiştir. Ancak dini tutumun duygu ve ilişki alt boyutunda cinsiyete göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Katılımcıların şükür ölçeği toplam, içten kaynaklı şükür ve dıştan kaynaklı şükür alt boyutlarından aldıkları ortalama puanlarda kadınlar lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Buna göre, kadınlar erkeklere göre daha dindar olma ve şükretme eğilimindedir. Ancak mutluluk yönelimlerinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Kullanılan ölçekler ile yaş değişkeni arasındaki ilişkide, dini tutum ölçeği genel, duygu ve ilişki alt boyutları ile yaş değişkeni arasında pozitif yönlü çok zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna karşılık davranış ve biliş alt boyutları ile katılımcıların yaşları arasındaki ilişki anlamlılık boyutuna ulaşmamıştır. Benzer biçimde katılımcıların yaşları ile şükür ölçeği genel, içten kaynaklı şükür ve dıştan kaynaklı şükür alt boyutları arasında da anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Mutluluk yönelimleri ölçeği meşguliyet alt boyutu ile katılımcıların yaşları arasında pozitif yönde çok zayıf düzeyde bir ilişki tespit edilirken, mutluluk yönelimleri ölçeği genel, haz ve anlam alt boyutları ile yaş arasında anlamlı bir ilişki bulgulanmamıştır.

Medeni durum değişkenine göre dini tutum ölçeği genel, davranış, duygu ve ilişki alt boyutları arasındaki puanlar anlamlı bir farklılık göstermiştir. Buna göre evli katılımcıların puan ortalaması bekâr katılımcılardan yüksek çıkmıştır. Dini tutum ölçeği biliş alt boyutu medeni duruma göre anlamlı bir farklılık oluşturmamıştır. Katılımcıların medeni durumlarına göre şükür ölçeği genel, içten kaynaklı şükür ve dıştan kaynaklı şükür alt boyutları arasındaki fark anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır. Katılımcıların mutluluk yönelimleri ölçeği genel ve meşguliyet alt boyutundan aldıkları ortalama puanlar istatistiksel olarak anlamlı düzeye ulaşmıştır. Buna göre, evlilerin aldıkları

ortalama puanlar bekarların aldıkları ortalama puanlardan daha yüksek çıkmıştır. Ancak haz ve anlam alt boyutlarındaki fark anlamlı düzeyde tespit edilmemiştir.

Katılımcıların yaşamlarının çoğunu geçirdikleri sosyal çevreye göre dini tutum ölçeği ve alt boyutları arasında anlamlı farklılıklar tespit edilememiştir. Benzer şekilde şükür ölçeği ve alt boyutları arasındaki fark da anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır. Sosyal çevreye göre mutluluk yönelimleri ölçeği genel, meşguliyet ve anlam alt boyutları arasındaki farklılık anlamlılık düzeyinde değilken yalnızca haz alt boyutunun anlamlılık düzeyine ulaştığı tespit edilmiştir. Buna göre, kırsalda yaşayanlar kentte yaşayanlardan daha mutlu olduklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların eğitim durumlarına göre dini tutum ölçeği genel, davranış, duygu ve ilişki alt boyutlarından aldıkları ortalama puanlar anlamlılık düzeyine ulaşmışken, biliş alt boyutundan aldıkları puanlar anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır. Buna göre, ilkokul ve ortaokul mezunu olan katılımcıların puan ortalamaları, lise ve üniversite mezunu olan katılımcıların puan ortalamalarından yüksek çıkmıştır. Eğitim durumuna göre şükür ölçeği genel, içten kaynaklı şükür ve dıştan kaynaklı şükür alt boyutları arasında anlamlı farklılıklar tespit edilememiştir. Katılımcıların eğitim durumlarına göre mutluluk yönelimleri ölçeği genel, meşguliyet ve haz alt boyutlarından aldıkları ortalama puanlar istatistiksel olarak anlamlı olarak tespit edilmiştir. Buna göre ilkokul ve ortaokul mezunu puan ortalaması üniversite ve lisansüstü mezunu puan ortalamasından yüksek bulgulanmıştır. Eğitim durumuna göre mutluluk yönelimleri ölçeği anlam alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Katılımcıların meslek durumlarına göre dini tutum ölçeği genel, davranış, duygu biliş ve ilişki alt boyutlarından aldıkları ortalama puanlar anlamlı bir farklılık göstermiştir. Buna göre, ev hanımı olanların puan ortalamaları memur işçi ve öğrenci olan katılımcıların puan ortalamalarından yüksek bulunmuştur. Mesleğe göre şükür ölçeği genel, içten kaynaklı şükür ve dıştan kaynaklı şükür alt boyutları arasındaki puanlar anlamlılık düzeyinde tespit edilmemiştir. Katılımcıların mesleklerine göre mutluluk yönelimleri ölçeği genel ve meşguliyet alt boyutu arasındaki fark anlamlılık düzeyine ulaşırken, haz ve anlam alt boyutu anlamlılık düzeyinde tespit edilememiştir. Buna göre, memur olan katılımcıların mutluluk yönelimleri toplam ve meşguliyet alt boyutundan aldıkları

ortalama puanlar diğer meslek gruplarının aldıkları ortalama puanlardan yüksek çıkmıştır.

Katılımcıların gelir düzeylerine göre dini tutum genel, duygu ve ilişki alt boyutları arasındaki puanları anlamlılık düzeyine ulaşmazken davranış ve biliş alt boyutlarındaki fark anlamlılık düzeyinde bulgulanmıştır. Buna göre, dini tutumun davranış ve biliş alt boyutlarında geliri düşük olanların puan ortalaması geliri orta ve yüksek olanların puan ortalamalarından düşük çıkmıştır. Gelir durumuna göre şükür ölçeği genel, içten kaynaklı şükür ve dıştan kaynaklı şükür alt boyutları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı düzeyde tespit edilmiştir. Buna göre, geliri iyi olanların puanları geliri orta ve düşük olanların puan ortalamalarından yüksek çıkmıştır. Katılımcıların mutluluk yönelimleri ölçeği genel, meşguliyet ve haz alt boyutu ile meslekleri arasındaki fark anlamlılık düzeyine ulaşmazken, yalnızca anlam alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Buna göre, geliri düşük olanların puan ortalamaları, geliri iyi olanların puan ortalamalarından düşük olarak saptanmıştır.

Örnekleme göre, katılımcıların 25'i dindar değilim, 101'i biraz dindarım, 292'si dindarım ve 74'ü ise oldukça dindarım olarak kendilerini tanımlamışlardır. Katılımcıların dini tutum ölçeği genel, davranış, duygu, biliş, ilişki alt boyutları ile öznel dindarlık algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Buna göre, oldukça dindar olanların puan ortalaması, dindar olmayan, dindar ve biraz dindar olanların puan ortalamasından yüksek çıkmıştır. Benzer şekilde katılımcıların şükür ölçeği genel, içten kaynaklı şükür ve dıştan kaynaklı şükür alt boyutları ile öznel dindarlık algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulgulanmıştır. Oldukça dindar olanların puan ortalaması, dindar olmayan ve biraz dindar olanların puan ortalamalarından yüksektir. Bu sonuca göre öznel dindarlık algısı yükseldikçe şükretme eğilimi de artar diyebiliriz. Katılımcıların öznel dindarlık algılarına göre mutluluk yönelimleri ölçeği genel, meşguliyet ve haz alt boyutları arasındaki fark anlamlı düzeye ulaşmazken anlam alt boyutu ile öznel dindarlık algısı arasındaki fark anlamlılık düzeyinde bulgulanmıştır. Buna göre, oldukça dindar olanların puan ortalaması biraz dindar olanların puan ortalamasından yüksektir. Sonuçlara genel olarak baktığımızda öznel dindarlık algısı yükseldikçe dindarlık düzeyi, şükretme eğilimi yükselmekte, mutlu olma düzeyi ise kısmen artmaktadır diyebiliriz.

Katılımcıların namaz kılma sıklığına göre dini tutum ölçeği genel, davranış, duygu, biliş ve ilişki alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Buna göre, her zaman namaz kılanların puan ortalaması, çoğu zaman kılanlar, ara sıra kılanlar ile hiç kılmayanların puan ortalamasından yüksektir. Ara sıra kılanların puan ortalaması ise hiç kılmayanların puan ortalamasından yüksektir. Bu sonuçlara göre, namaz kılma sıklığı yükseldikçe dindarlık düzeyi yükselmektedir diyebiliriz. Aynı şekilde katılımcıların şükür ölçeği genel, içten kaynaklı şükür ve dıştan kaynaklı şükür alt boyutları ile namaz kılma sıklıkları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı düzeyde tespit edilmiştir. Bu durumda, namaz kılma sıklığı arttıkça şükretme eğilimi de artar diyebiliriz. Son olarak, mutluluk yönelimleri ölçeği haz ve anlam alt boyutları ile namaz kılma sıklığı arasında anlamlı bir farklılık tespit edilirken, mutluluk yönelimleri ölçeği genel ve meşguliyet alt boyutu ile namaz kılma sıklığı arasındaki fark anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır. Çıkan sonuçlara baktığımızda namaz kılma sıklığı arttıkça dindarlık düzeyi, şükretme eğilimi ve mutluluk artar diyebiliriz.

Dini tutum ile şükür, içten kaynaklı şükür ve dıştan kaynaklı şükür arasında en yüksek düzeydeki ilişki, dindarlık düzeyi ile içten kaynaklı şükür arasındadır. Daha sonra sırasıyla şükür genel ve dıştan kaynaklı şükür gelmektedir. Buna göre, “*dindarlık ile şükür arasında pozitif bir ilişki vardır*” şeklindeki hipotezin desteklendiğini görmekteyiz. Mutluluk yönelimleri ölçeği meşguliyet alt boyutu ile dindarlık arasında pozitif yönde zayıf düzeyde bir ilişki tespit edilirken, ölçeğin anlam alt boyutu ile dindarlık arasında pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Buna karşılık haz alt boyutu ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Buna göre, “*dindarlık ile mutluluk arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır*” şeklindeki hipotezin doğrulandığını görmekteyiz.

Son olarak şükür ve mutluluk arasında pozitif ilişkiler bulgulanmıştır. Mutluluk yönelimleri ölçeği genel, meşguliyet, haz alt boyutları ile şükür ölçeği arasında pozitif yönde çok zayıf ilişki mevcutken, anlam alt boyutu ve şükür arasında orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Elde edilen bu araştırma sonuçlarına göre dini tutum, şükür ve mutluluk arasında pozitif ilişkiler tespit edilmiştir. Sonuç olarak dindarlığın ve şükretmenin bireyin mutluluğuna katkı sağladığı söylenebilir.

Öneriler

Araştırmamızın sonuçlarından yola çıkarak yapılacak araştırmalar için şu önerilerde bulunulabilir:

Araştırmamızda dindarlık, şükür ve mutluluk arasındaki ilişki ve etkileşim ele alınmıştır. Farklı örneklemeler üzerinde dindarlık, şükür ve mutluluk ilişkisi incelenebilir.

Şükür alanında yapılan çalışmaların azlığı şükür ile ilgili daha farklı çalışmaların yapılmasında etkili olabilir.

Çalışmamız anket yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. İleride yapılacak çalışmalarda mülakat yöntemi kullanılması farklı sonuçlar verebilir.

Şükür, dindarlık ve mutluluk ile ilgili yapılan nicel çalışmaların yanında nitel çalışmalara da ağırlık verilebilir.

Şükür değerinden farklı olarak, farklı değerlerin dindarlık ve mutluluk ile ilişkisi incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Acaboğa, A. (2007). Din-Mutluluk İlişkisi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Akarsu, B. (1982). *Ahlak Öğretileri: Mutluluk Ahlakı, Kant'ın Ahlak Felsefesi.* Remzi Kitabevi.
- Allport, G. W. (2004). *Birey ve Dini.* (B. Sambur, Çev.) Ankara: Elis Yayınları.
- Allport, G. W., & Ross, M. J. (1967). Personal Religious Orientation and Prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*(5), 432-443.
- Altun, R. (2015). Dindarlık ve Depresyon İlişkisi. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 1*(1), 16-42.
- Aquinas, T. (1941). *The Summa Theologica (ST).* London: Burns Oates and Washbourne LTD.
- Arıcı, H. Y. (2020). Mutluluk Tarihi. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*(9), 217-243.
- Arık, D., & Özcan, Ş. (2016). Dinlerin insana verdiği değer (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam örneği) . *Dini Araştırmalar Dergisi, 19*(48), 203-224.
- Armaner, N. (1980). *Din Psikolojisine Giriş.* Ankara: Ayyıldız Matbaası A.Ş.
- Arslan, H. (2011). Dindarlık Boyutları, Algıları ve Uygulamaları. *Hikmet Yurdu, 4*(7), 39-61.
- Arvas, F. B. (2017). Öznel İyi-Oлма Hali İle Dini İnançlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 26*(2), 165-201.
- Aslantürk, Z. (2004). *Sosyal Bilimler İçin Araştırma Metot ve Teknikleri* (6 b.). İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Ateş, A. O. (2002). İlahi Dinlerin Ortak Değerleri. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2*(2), 15-25.
- Ateş, S. (2019). *Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli* . İstanbul: Hayat Yayınları.
- Avcı, M. (2019). Seneca Etiğinde Bilgi, Erdem ve Mutluluk İlişkisi. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*(10), 67-76.
- Aybey, S. (2016). İSLAM'INPENCERESİNDEN ÇEVRE ETİĞİ VE MUTLULUK İLİŞKİSİ. 3. *Uluslararası Çevre Sempozyumu ve Ahlak* (s. 214-218). Antalya: ISEM.
- Aydemir, R. E. (2008). Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi (İlk Yetişkinlik Dönemi). *Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.*

- Aydın, F. (2015). Dinlerde Kurtuluş Anlayışı (Teorik Bir Giriş Denemesi). *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 71-101.
- Aydın, M. (2013). JOHN STUART MILL'İN FAYDACI AHLÂKI. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(28), 143-167.
- Aydın, M. (2017). Faydacılık. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(36), 239-245.
- Ayten, A. (2009). Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi*.
- Ayten, A. (2015). *Tanrı'ya Sığınmak /Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayınları.
- Ayten, A. (2017). *Din psikolojisi: Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, A., & Köse, A. (2018). *Din Psikolojisi* (8. Baskı b.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ayten, A., & Yıldız, R. (2016). Dindarlık, Hayat Memnuniyeti İlişkisinde Dini Başa Çıkmanın Rolü Nedir? Emekliler Üzerine Bir Araştırma. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 16(1), 41-99.
- Bahadır, A. (2018). *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Balcı, F. (2011). Psikolojik ve Öznel İyi Olma Hali İle Dinî İnançlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Batson, C. (2017). *Din ve Birey*. (A. Kuşat , & A. Taştan, Çev.) Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Baynal, F. (2020). Mutluluk Kavramının Felsefi, Psikolojik ve Dini Açından İncelenmesi. *Darülfunun İlahiyat*, 31(2), 247-274.
- Bekiryazıcı, E., & Sheikhlou, T. (2021). Sühreverdi'nin İshrâk Düşüncesinde Mutluluk. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 32(2), 293-311.
- Büyükdüvenci, S. (1993). ARİSTOTELES'TE MUTLULUK KAVRAMI. *Felsefe Dünyası* (9), 42-45.
- Cevizci, A. (2017). *Büyük Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2018). *Etik Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cirhinlioğlu, F. G. (2010). *Din Psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Comte-Sponville, A. (2019). *Büyük Erdemler Risalesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çinpolat, S. (2017). Yahudilikte Yenidoğan Törenleri. *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2(4), 83-102.

- Çirkin, Z., & Göksel, T. (2016). Mutluluk ve Gelir. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 71(2), 375-400.
- Çıtır, Y. Y. (2016). Ergenlik Döneminde Dindarlık, Şükür ve Hayat Memnuniyeti (İstanbul Pendik Örneği). *Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Dağcı, A. (2014). Pozitif Psikoloji Bağlamında Umudun Dindarlıkla İlişkisi. *Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi*.
- Demirci, Y. E. (2021). Pozitif Psikoloji Çerçevesinde Huzurevinde Kalan Yaşlılara Bakış: Minnettarlık, Mental İyi-Oluş ve Öz-Anlayış . *Bursa Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*.
- Demirok, İ., Alphan Şimşek, Y., & Süsen, Y. (2014). Mutluluğu Ararken: Teorik Yaklaşımlar ve Psikoterapiye Yönelik Çıkarımlar. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 1(2), 40-54.
- Diş, S. B. (2017). BENTHAM VE MİLL'İN KLASİK FAYDACILIĞI BAĞLAMINDA MUTLULUK PROBLEMİ. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*,(7), 80-100.
- Düzgün, Ş. A. (2005). Kur'an'ın Tevhid Felsefesi. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 3-21.
- Ekti, F. B. (2019). Ergenlerde Psikolojik İyi Olma ve Şükür Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma Diyarbakır Örneği. *Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Emmons, R. A. (2007). *How The New Science of Gratitude Can Make You Happier*. New York: Houghton Mifflin Company.
- Emmons, R. A. (2009). *Mutluluğun Anahtarı: Şükretmek-Teşekkür ederim*. (N. Kül, Çev.) İstanbul: Doğan Kitap.
- Emmons, R. A., & Kneezel, T. T. (2005). Giving Thanks: Spiritual and Religious Correlates of Gratitude. *Journal of Psychology and Christianity*, 24(2), 140-148.
- Erdem, H. (1990). Dini Ahlak ve İlahi Dinlerden Yahudilik, Hristiyanlık Ve Müslümanlık'taki Bazı Ahlaki Meselelere Mukayeseli Bir Yaklaşım. *Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3), 225-254.
- Fahri, M. (2014). *İslam Ahlak Teorileri*. (M. İskenderoğlu, & A. Arkan, Çev.) İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Fârâbî. (2018). *Mutluluğun Kazanılması*. (A. Arslan, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Fehr, R., Fulmer, A., Awtrey, E., & Miller, J. A. (2017). The Grateful Workplace: A Multilevel Model of Gratitude in Organizations. *Academy of Management Review*, 42(2), 361-381.
- Gezenler, A. (2019). Orta Yetişkinlik Dönemi Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi. *Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Glock, C. Y. (1998). *Dindarlığın Boyutları Üzerine* (2. Baskı b.). (M. E. Köktaş, Çev.) Ankara: Vadi Yayınları.
- Glock, C. Y., & Stark, R. (1965). *Religion and Society in Tension*. Chicago: Rand McNally Company.
- Göcen, G. (2012). Bir Değer Eğitimi Örneği Olarak Şükür Günlükleri. *DEĞERLER ve EĞİTİMİ - II* (s. 235-260). İstanbul: Dem Yayınları.
- Göcen, G. (2012). Şükür ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Alan Araştırması. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.*
- Göcen, G. (2014). *Şükür: Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Gürses, İ. (2001). *Kölelik ve Özgürlük Arasında Din*. Bursa: Arasta Yayınları.
- Gürses, İ. (2017). *Dindarlık ve Kişilik*. Bursa: Emin Yayınları.
- Gürsu, O. (2011). Ergenlik Döneminde Psikolojik Sağlık ve Dindarlık İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.*
- Hökelekli, H. (2017). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İskenderoğlu, M. (2005). THOMAS AQUINAS'TA MUTLULUK. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(11), 97-119.
- Jung, C. G. (1998). *Psikoloji ve Din*. (R. Karabey, Çev.) İstanbul: Okyanus Kitabevi.
- Kandemir, F. (2016). Umut-İyimserlik ve Dindarlık İlişkisi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Karaca, F. (2011). *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- Karaca, F. (2011). *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Yayıncılık.
- Karacoşkun, M. D. (2004). Dini İnanç-Dini Davranış İlişkisine Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(3), 23-36.
- Karacoşkun, M. D. (2012). Şark-İslâm Klasîği Pendname'ye Göre Kişilik Tipleri ve Mutluluk Yolları. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(1), 7-29.

- Karashaşin, H. (2008). Din Sosyolojisinde Dindarlığın Ölçülmesi Problemi Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49(1), 191-200.
- Kardaş, F., & Yalçın, İ. (2018). Şükran: Ruh sağlığı sistemi güncel bir kavram. *Psikiyatride Guncel Yaklasimler*, 10(1), 1-18.
- Kaya, M. (1998). *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Kayıklık, H. (2006). Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19(3), 491-499.
- Keleş, A. (2019). Din Görevlilerinde Dindarlık ve Mutluluk Arasındaki İlişki (Sivas Örneği). *Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Kıraç, F. (2013). ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE DİNDARLIK EĞİLİMİ VE ANLAM DUYGUSU. *Mukaddime*(7), 165-178.
- Kitabı Mukaddes Şirketi. (1993). *Kitabı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit*. İstanbul.
- Köktaş, E. (1993). *Türkiye'de Dini Hayat (İzmir Örneği)*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Köktaş, M. E. (1993). *Türkiye'de Dinî Hayat*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Kurt, A. (2009). Dindarlığı Etkileyen Faktörler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1-26.
- Kurt, A. (2009). Dindarlığı Etkileyen Faktörler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1-26.
- Luthans, F., Avey, J. B., & Patera, J. P. (2006). Experimental Analysis of a Web-Based Training Intervention to Develop Positive Psychological Capital. *Academy of Management Learning & Education*, 2(7), 209-221.
- McCullough, M. E., & Emmons, R. A. (2003). Counting Blessings Versus Burdens: An Experimental Investigation of Gratitude and Subjective Well-Being In Daily Life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(2), 377-389.
- McCullough, M. E., Emmons, R. A., Kilpatrick, S. D., & Larson, D. B. (2001). Is Gratitude a Moral Affect? *Psychological Bulletin*, 127(2), 249-266.
- Miran, H. (2010). Hamd ve Şükür Kavramlarının Psikolojik Tahlili. *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Mutçalı, S. (1995). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Nielsen, M. (2017). Din ve Mutluluk. *Bilimname*, 33, 141-144.

- Odabaş, U. K. (2019). Eudaimonia'nın Sokratik Görünümü: Erdem Bilgidir ve Hiç Kimse Bilerek Kötülük Yapmaz. . *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 93-102.
- Okumuş, E. (2005). *Gösterişçi Dindarlık*. İstanbul: Ark Yayınları.
- Okumuş, E. (2006). Gösterişçi Dindarlık. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(3), 17-35.
- Oral, O. (2015). Mâtürîdî'de Sabır, Şükür ve Hikmet İlişkisi. *Mütefekkir*, 2(4), 343-362.
- Oxford Advanced Learner's Dictionary. (2000). *Oxford Dictionary*.
- Örs, H. (1996). *Musa ve Yahudilik*. İstanbul: Remzi Kitabevi .
- Özcan, Z. (2007). Empati ile Dini İnanç Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Öztürk, A. (2013). Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öznel İyi Oluş Düzeyleri ile Tinsellik, İyimserlik, Kaygı ve Olumsuz Duygu Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Öztürk, E. E. (2017). Üniversite Öğrencilerinde İyimserlik, Dindarlık ve Dini Yönelim İlişkisi. *İslami İlimler Dergisi*, 12(3).
- Paloutzian, R. F. (1996). *Invitation to the Psychology of Religion*. Massachusetts, Needham Heights: Allyn and Bacon Company.
- Peker, H. (2003). *Din Psikolojisi*. İstanbul : Çamlıca Yayınları.
- Polak, E. (2005). Gratitude, Materialism and Well-Being. *University of Miami, Unpublished Master's Thesis*.
- Sayar, K. (2019). *Ruh Hali*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Sayar, K. (2021, Mart 11). *Minnettar Olmanın Psikolojisi*. Prof.Dr. Kemal SAYAR: <https://kemalsayar.com/haftanin-yazisi/minnettar-olmanin-psikolojisi> adresinden alındı
- Seligman, M. E. (2019). *Gerçek Mutluluk*. (S. Kunt, Çev.) Eksi Kitaplar.
- Seligman, M. E., & Csikszentmihalyi, M. (2000). "Positive Psychology: An Introduction". *American Psychologist*, 55(1), 5-14.
- Sevindik, D. (2015). Orta Yaş Dönemi Bireylerde Dindarlık-Mutluluk İlişkisi: Denizli Örneği. *Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

- Sönmez, Ö. A. (2016). Dindarlığın Ölçülebilirliği Üzerine Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*(36), 557-578.
- Şengül, F. (2007). Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Şentepe, A. (2016). Ruh Sağlığı Belirtilerinin Yordayıcısı Olarak Affetme ve Dindarlık İlişkisi. *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.*
- Şirin, T. (2017). Ergenlerin Problem Çözme Becerileri ile Öznel Dindarlık Alguları Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi, 15*(33), 177-222.
- Tablamacıoğlu, M. (1975). *Din Sosyolojisi*. Ankara : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Taş, N. (2019). Tıp ve İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Batıl İnanç, Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi. *Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Tokat, L. (2006). Farabi Felsefesinde Mutluluğun Araştırılması. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 6*(2), 133-157.
- Türk Dil Kurumu . (1998). *Türkçe Sözlük* . Ankara.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (2010).
- Uslu, N. B. (2018). Farabi ve Aristoteles'te Mutluluk Ahlakı. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(2), 469-480.
- Utsch, M. (2007). The Challenge of Psychotherapy for Religion and Spirituality. *Psyche & Geloof, 18*(1-2), 86-95.
- Uygur, A. E. (2016). Değerler Sisteminin (Dini Başa Çıkma, Affedicilik Ve Emmons Şükür Ölçekleri Açısından) Anksiyete Duyarlılığı Üzerindeki Yordayıcı Etkisi: Metakognisyonların Aracı Rolü. *Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Uysal, V. (2015). Genç Yetişkinlerde Affetme Eğilimleri ve Dini Yönelim/Dindarlık. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 48*, 35-36.
- Vatandaş, S. (2017). Felsefenin Kadim Bir Konusu Olarak Ahlâk ve Ahlaki Eylemin Amacı Olarak “Mutluluk”. *SADAB I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Sempozyumu, 4*(7), 1-9.
- Vural, M. E. (2016). Yetişkinlerde Alçakgönüllülük, Dindarlık ve Psikolojik İyi Oluş İlişkisi. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.*

- Wulff, D. M. (1991). *Psychology of Religion: Classic and Contemporary Views*. New York: John Wiley and Sons Inc.
- Yapıcı, A. (2002). Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık. *Çukurova İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 76-117.
- Yıldırım, Y. (2017). Hakikat Sonrası Döneminde Epikuros'ta Mutluluk ve Dostluk Kavramlarını Yeniden Düşünmek. *Fiscaoeconomia*, 108-125.
- Yıldız, M. (1998). Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişkisi Üzerine Bir Araştırma . *Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Yoğurtçu, F. (2009). Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı . *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.

EKLER

EK 1: Kişisel Bilgi Formu

Saygıdeğer Katılımcı,

Bu çalışma Sakarya Üniversitesi Din Psikolojisi yüksek lisans öğrencisi Tuğba Eserler tarafından gerçekleştirilmektedir. Anket, mutluluk ile ilgili değişkenlerin incelenmesi amacıyla oluşturulmuştur. Araştırmaya katılım gönüllülük esasına dayalıdır. Kimlik bilgilerinizi ortaya çıkaracak herhangi bir bilgi talep edilmemektedir. Verilecek cevaplar tamamen bilimsel araştırma amaçlı kullanılmaktadır. Katılımınız ve desteğiniz için çok teşekkür ederiz.

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Din Psikolojisi Bilim Dalı
Tuğba Eserler

1. Cinsiyetiniz: Kadın () Erkek ()

2. Yaşınız:

3. Medeni Durumunuz: Bekar () Evli () Boşanmış () Dul ()

4. Hayatınızın büyük bölümünün geçtiği çevre ? Köy/Kasaba () İlçe () İl ()
Büyükşehir ()

5. Size göre gelir durumunuz nedir? Çok düşük () Düşük () Orta () İyi () Çok İyi ()

6. Eğitim durumunuz: Okuryazar () İlkokul () Ortaokul () Lise ve dengi ()
Yüksekokul / Üniversite () Yüksek Lisans/ Doktora ()

7. Kendinizi dini yönden nasıl görüyorsunuz? Allah inancım yok () Dindar değilim ()
Biraz dindarım () Dindarım () Oldukça dindarım ()

8. Son altı ay içerisinde sizi ve yakın çevrenizi zor durumda bırakan, üzen hangi problemlerle karşılaştınız? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)

Bir yakınınız veya tanıdığınızın ölümü ()

Ailede ekonomik sıkıntı ()

Aile içi sorunlar ()

Sağlık sorunu ve sakatlanma ()

Doğal afetlere maruz kalma (deprem, sel, yangın vb.) ()

Herhangi bir kaza (trafik, iş kazası vb.) ()

Herhangi bir problemle karşılaşmadım. ()

Diğer ()

EK 2: Ok-Dini Tutum Ölçeği

	(1) Hiç Katılmıyorum	(2) Kısmen Katılıyorum	(3) Biraz Katılıyorum	(4) Oldukça Katılıyorum	(5) Tamamen Katılıyorum
Aşağıdaki ifadeleri okuduktan sonra kendinizi değerlendirip sizin için en uygun seçeneğin karşısına çarpı (X) işareti koyunuz. Lütfen her ifadeye mutlaka TEK yanıt veriniz ve kesinlikle BOŞ bırakmayınız. En uygun yanıtları vereceğinizi ümit eder katkılarınız için teşekkür ederiz.					
1) İnanđığım dinin gereklerini yerine getirmeye çalışırım.	1	2	3	4	5
2) Yaşantımın dini değerlere uygun olup olmadığına dikkat ederim.	1	2	3	4	5
3) Ezan, dua veya ayet gibi dini okumaları dinlediğimde duygulanırım.	1	2	3	4	5
4) Dini etkinliklere katıldığımda gerçekten zevk alırım.	1	2	3	4	5
5) Dinin gereksiz olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
6) Dini inancın insanlara yararından çok zararı olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
7) Allah'ın bana çok yakın olduğunu hissediyorum.	1	2	3	4	5
8) Zor zamanlarda Allah'ın bana yardım ettiğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5

EK 3: Mutluluk Yönelimleri Ölçeği Kısa Formu

Aşağıda bazı ifadeler yer almaktadır. Her sorunun karşısında bulunan; (1)Hiç uygun değil (2) Uygun değil (3) Kararsızım (4) Uygun ve (5) Tamamen uygun anlamına gelmektedir. Lütfen her ifadeye mutlaka TEK yanıt veriniz ve kesinlikle BOŞ bırakmayınız. Sizi tanımlayan en uygun yanıtı vereceğinizi ümit eder katkılarınız için teşekkür ederim.	(1) Hiç Uygun Değil	(2) Uygun Değil	(3) Kararsızım	(4) Uygun	(5) Tamamen Uygun
1. Ne yaparsak yapalım hayat çok hızlı geçiyor.	1	2	3	4	5
2. Yaşamımın çok büyük bir amaca hizmet ettiğini düşünürüm.	1	2	3	4	5
3. Yaşam bize sunduğu hazları ertelemek için çok kısıdır.	1	2	3	4	5
4. İster okulda ister oyunda olsun kendimi yaptığım şeye çok kaptırır ve ona odaklanırım.	1	2	3	4	5
5. Yaptığım işe her zaman odaklanırım.	1	2	3	4	5
6. Dünyayı daha iyi bir yer yapmaktan sorumluyum.	1	2	3	4	5
7. Yaşamak için uzun vadeli bir anlam ve amaca sahibim.	1	2	3	4	5
8. Ne yapacağımı seçerken onun bana haz verip vermeyeceğini her zaman dikkate alırım.	1	2	3	4	5
9. Benim için iyi hayat bana zevk veren hayattır.	1	2	3	4	5

EK 4: Şükür Ölçeği

Aşağıdaki ifadelerden sizi anlatan ya da anlatmaya en yakın olan ifadeyi işaretleyiniz. Bu ifadeler bir değerlendirmedir, doğru veya yanlış cevabı yoktur. Sizi tanımlayan en uygun yanıtları vereceğinizi ümit eder katkılarınız için teşekkür ederim.		(1) Bana Çok Uygun	(2) Bana Uygun	(3) Bana Biraz Uygun	(4) Kararsızım	(5) Bana Uygun Değil	(6) Bana Pek Uygun Değil	(7) Bana Hiç Uygun Değil
1.	Hayatta şükredilecek o kadar çok şey var ki.	1	2	3	4	5	6	7
2.	Şükretmem gereken şeylerin bir listesini yapsaydım, bu gerçekten uzun bir liste olurdu.	1	2	3	4	5	6	7
3.	Şöyle bir durup dünyaya bakınca, şükretmek için çok da fazla bir şey göremiyorum.	1	2	3	4	5	6	7
4.	Çevremdeki birçok insana müteşekkirim.	1	2	3	4	5	6	7
5.	Gün geçtikçe hayatımın bir parçası olan insanların, olayların ve durumların değerini daha iyi anladığımı fark ediyorum.	1	2	3	4	5	6	7
6.	Kolay kolay birine ya da bir şeye karşı minnettar olamam.	1	2	3	4	5	6	7

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Kurulu

Sayı :61923333/050.99/
Konu :28/02 Tuğba ESERLER

Sayın Tuğba ESERLER

İlgi : Tuğba ESERLER 06/10/2020 tarihli ve 0 sayılı yazı

Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığının 04.11.2020 tarihli ve 28 sayılı toplantısında alınan "02" nolu karar örneği ekte sunulmuştur. Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. Abdulvahit İMAMOĞLU
Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu
Başkanı V.

2. Tuğba ESERLER'in " Yetişkinlerde Dindarlık Şükür ve Mutluluk İlişkisi Üzerine Nicel Bir Araştırma " başlıklı çalışması görüşmeye açıldı.

Yapılan görüşmeler sonunda Tuğba ESERLER'in " Yetişkinlerde Dindarlık Şükür ve Mutluluk İlişkisi Üzerine Nicel Bir Araştırma " başlıklı çalışmasının Etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

Evrakı Doğrulamak İçin : <http://193.140.253.232/envision.Sorgula/BelgeDogrulama.aspx?V=BENUBSCV8>

Etik Kurulu Esentepe Kampüsü 34187 Serdivan SAKARYA / KEP Adresi:
sakaryauniversitesi@hs01.kep.tr
Tel:0264 295 30 00 Faks:0264 295 30 31
E-Posta :ozelkalem@sakarya.edu.tr Elektronik Ağ :www.sakarya.edu.tr

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Tuğba ESERLER	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölümü	İlahiyat
Makale ve Bildiriler	
1. Eserler, T. (2021). Covid 19 Salgın Sürecinde Yaşam Doyumunun Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Biltek-V International Symposium On Current Developments In Science, Technology And Social Sciences. December. 3-5 2021. Malatya/ Yeşilyurt Municipality. ISBN: 978-625-8423-03-7.	